

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Tanja ŠTAJDOHAR

**PROSTORSKI PREDLOGI ZA OŽIVLJANJE
OPUŠČENIH KOČEVARSKIH VASI**

MAGISTRSKO DELO
Magistrski študij - 2. stopnja

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Tanja ŠTAJDOHAR

**PROSTORSKI PREDLOGI ZA OŽIVLJANJE OPUŠČENIH
KOČEVARSKIH VASI**

MAGISTRSKO DELO
Magistrski študij - 2. stopnja

**SPATIAL PROPOSALS FOR THE REVIVAL OF ABANDONED
GOTTSCHEE VILLAGES**

M. SC. THESIS
Master Study Programmes

Ljubljana, 2014

Magistrsko delo je zaključek Magistrskega študijskega programa 2. stopnje Krajinska arhitektura. Delo je bilo opravljeno na Katedri za prostorsko planiranje in oblikovanje.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja magistrskega dela imenovala prof. dr. Mojco Golobič.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Ana Kučan

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Mojca Golobič

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: doc. dr. Tatjana Capuder Vidmar

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Magistrsko delo je rezultat lastnega dela. Podpisani se strinjam z objavo svojega magistrskega dela na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je delo, ki sem ga oddal v elektronski obliki, identično tiskani verziji.

Tanja Štajdohar

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Du2
DK	UDK 711.424.7:711.168 (497.4 Kočevje) (043.2)
KG	opuščene vasi/kočevski Nemci/revitalizacija/prostorsko planiranje/krajinska arhitektura
AV	ŠTAJDOHAR Tanja
SA	GOLOBIČ, Mojca (mentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2014
IN	PROSTORSKI PREDLOGI ZA OŽIVLJANJE OPUŠČENIH KOČEVARSKIH VASI
TD	Magistrsko delo (Magistrski študij - 2. stopnja)
OP	XI, 96, [8] str., 1 pregl., 47 sl., 1 pril., 43 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Naloga obravnava problematiko opuščениh kočevskih vasi, ki so rezultat političnih in gospodarskih razmer na Kočevskem pred drugo svetovno vojno ter načrtnega izseljevanja kočevskih Nemcev v začetku vojne. V prvem delu je predstavljen zgodovinski kontekst in razvoj dogodkov, ki je vodil v današnje stanje. Nadaljnje naloga raziskuje podobne primere zapuščanja drugod po Evropi in morebitno prepoznavanje potenciala, ki ga predstavljajo opuščene vasi. Primerjanje s tujimi primeri omogoča vrednotenje možnih posegov oživljanja opuščениh vasi, na osnovi katerega se lahko odločimo za način pristopa in tip razvoja pri kočevskih vaseh. Na osnovi izbranega tipa razvoja – ekstenzivnega turizma – se nato razvijejo merila za opravljanje te dejavnosti in na podlagi njih je možno vrednotenje vseh preostalih, nenaseljenih kočevskih vasi v občini Kočevje. Po vrednotenju razvrstimo opuščene vasi glede na primernost razvoja za gradnjo manjšega turističnega naselja. To naselje bi omogočalo oživitev izbranega območja, vključitev v sistem naravnih in kulturnih vrednot Kočevske in deloma tudi stalno naselitev v vasi. Rezultat naloge je načrtovan in izrisan tloris vasi, ki jo namenimo turističnemu naselju z možnostmi vstavljanja dodatnih, komplementarnih rab, ter oblikovanje smernic za primerno ravnanje s preostalimi opuščениmi kočevskimi vasmi.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND	Du2
DC	UDC 711.424.7:711.168 (497.4 Kočevje) (043.2)
CX	Abandoned villages/Gottschee Germans/Kočevska region/revitalization/spatial planning/landscape architecture
AU	ŠTAJDOHAR, Tanja
AA	GOLOBIČ, Mojca (supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2014
TY	SPATIAL PROPOSALS FOR REVIVAL OF ABANDONED GOTTSCHÉE VILLAGES
DT	M. Sc. Thesis (Master Study Programmes)
NO	XI, 96, [8] p., 1 tab., 47 fig., 1 ann., 43 ref.
LA	sl
Al	sl/en
AB	The paper deals with the problem of abandoned Gottschee villages, which is the result of political and economic conditions in Kočevska before World War II and the systematic emigration of Gottschee Germans in the beginning the war. The first part provides an overview of the historical context and the series of events that led to today's situation. Furthermore, the paper investigates similar cases of abandonment in the rest of Europe and possible identification of potentials posed by abandoned villages. Comparison with examples from abroad allows the evaluation of potential interventions for revitalization of abandoned villages, which enables us to choose a method of approach and the type of development for abandoned Gottschee villages. Stemming from the selected type of development – extensive tourism – we then develop the criteria for performing these activities, on the basis of which it is possible to evaluate all of the remaining uninhabited villages in the municipality of Kočevje. After evaluation, the abandoned villages are classified with respect to adequacy for development and construction of a small tourist village. This type of settlement would allow revitalization of the selected area, integration in the natural and cultural values of Kočevska and partially even permanent settlement in the village. The result of the paper is a designed and outlined ground plan of the tourist village with the option of additional, complementary uses, and a list of guidelines for the appropriate treatment of the remaining abandoned Gottschee villages.

KAZALO VSEBINE

	KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA (KDI).....	II
	KEY WORDS DOCUMENTATION (KWD).....	III
	KAZALO VSEBINE.....	IV
	KAZALO PREGLEDNIC.....	VII
	KAZALO SLIK.....	VII
	KAZALO PRILOG.....	IX
	OKRAJŠAVE IN SIMBOLI.....	X
	SLOVARČEK.....	XI
1	UVOD	1
1.1	OZADJE	1
1.2	OPREDELITEV PROBLEMA	2
1.3	NAMEN	2
1.4	METODE DELA.....	3
2	PREGLED OBJAV	4
2.1	GEOGRAFSKI OPIS KOČEVSKO.....	4
2.2	ZGODOVINSKI OPIS KOČEVSKO	6
2.2.1	Naselitev kočevskih Nemcev	6
2.2.2	Kočevska po izselitvi Nemcev	9
2.2.3	Kočevska po vojni.....	10
2.2.4	Prikrita grobišča.....	11
2.2.5	Obdobje zaprtega območja Kočevska Reka	12
2.2.6	Delo in gospodarstvo	13
2.3	MORFOLOGIJA VASI	14

2.4	DRUŽBENI KONTEKST IN ODNOS JAVNOSTI.....	17
2.5	OPUŠČENE VASI KOT POTENCIAL.....	18
2.5.1	Možnosti revitalizacije	23
2.6	ZAPUŠČENE VASI DRUGOD IN NJIHOV RAZVOJ	28
2.6.1	Češka – sudeški Nemci	28
2.6.2	Romunija – saški Nemci.....	30
2.7	REVITALIZACIJA V TEKU – EKO VAS MOKRI POTOK	34
2.8	TURIZEM V NARAVNIH OBMOČJIH.....	40
2.9	REGIJSKI PARK KOČEVSKO – KOLPA.....	42
3	PREDLOG OŽIVITVE KOČEVARSKIH VASI	45
3.1	IZBOR REVITALIZACIJSKE DEJAVNOSTI.....	45
3.2	OPREDELITEV PROSTORSKIH MERIL ZA IZBRANE DEJAVNOSTI.....	47
3.3	IZBOR VASI PO OGLEDU TERENA	52
4	REZULTATI	54
4.1	REZULTATI OCENJEVANJA VASI.....	54
4.1.1	Cesta	56
4.1.2	Grintovec	59
4.1.3	Rimsko	61
4.1.4	Rog	63
4.1.5	Rogati hrib	65
4.2	NAČRTOVANO TURISTIČNO NASELJE, GRINTOVEC	68
4.2.1	Analize	68
4.2.2	Grafični del rešitve	75
4.2.3	Opis rešitve.....	80
4.3	SMERNICE ZA OPUŠČENE VASI	85
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	88

6	POVZETEK	91
7	VIRI	93

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Dejavnosti za revitalizacijo in potrebni posegi	27

KAZALO SLIK

Slika 1: Podolja (rdeče) in pogorja (rumeno) Kočevske (kart. podlaga Geopedia, 2013). ...	5
Slika 2: Valvasorjev bakrorez mesta Kočevje (Gottschee, 2014)	7
Slika 3: Gibanje prebivalstva na Kočevskem (Ferenc, 2005)	9
Slika 4: Meje zaprtega območja Kočevska Reka na karti vseh kočevarskih vasi (Ferenc in Zupan, 2011)	12
Slika 5: Tip vrhhlevne kočevarske hiše	14
Slika 6: Tip pritlične kočevarske hiše	15
Slika 7: Sodobni primer enodružinske hiše, grajene po prirejeni kočevski tipologiji (Kočevje, ulica Veronike Deseniške)	16
Slika 8: Kot na prejšnji fotografiji, pogled s severne strani (Kočevje, ulica Veronike Deseniške)	16
Slika 9: Stare, zapuščene kočevarske hiše v Dolgi vasi	19
Slika 10: Stare, zapuščene kočevarske hiše v Dolgi vasi, na levi je še viden napis EMONA, ki je nastal ob zasegu ozemlja s strani italijanske vojske	20
Slika 11: gibanje števila Nemških prebivalcev v Romuniji med leti 1880 in 2011 (Transylvanian Saxons, 2014)	31
Slika 12: Shematski prikaz objektov v načrtovani eko vasi Mokri Potok (Kovač in sod., 2012)	36
Slika 13: Shematski prikaz objektov v načrtovani eko vasi Sadni Hrib (Kovač in sod., 2012)	37
Slika 14: Območje načrtovanega Regijskega parka Kočevsko - Kolpa z opredeljenimi conami in mejo občine (kart. podlaga Acer, 2014; Celoviti ..., 1995)	43
Slika 15: Prikaz najbolj ocenjenih vasi v kontekstu občine (kart. podlaga Acer, 2014) ...	56
Slika 16: Severni vstopni del v vas Cesta	57

Slika 17: Pogled z južnega vstopa v vas Cesta.....	58
Slika 18: Namenska raba v vasi Cesta (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014).....	59
Slika 19: Vstopni del v Grintovec s pogledom na gozdarsko kočo na desni in opuščeni hlev v ozadju	60
Slika 20: Namenska raba v vasi Grintovec (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014).....	61
Slika 21: Pogled na poseljeno hišo v Rimskem s travnikov severno od vasi.....	62
Slika 22: Namenska raba v vasi Rimsko (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014)	63
Slika 23: Opuščeni objekt bivše žage v vstopnem delu vasi Rog	64
Slika 24: Pogled na objekte v Rogu; skavtski dom in nadstrešek z informativno naravoslovno vsebino; na levi je vidna pot, ki vodi na razgledno točko Veliki Rog (1100 m).	65
Slika 25: Namenska raba v vasi Rog (PISO portal, 2014; Lutman, 1957).....	65
Slika 26: Pogled na počitniški objekt v Rogatem Hribu	66
Slika 27: Pogled s spodnjega dela vasi Rogati hrib, v kotanji na desni strani je omenjena luža	67
Slika 28: Namenska raba v vasi Rogati Hrib (PISO portal 2014; Arhiv RS, 2014).....	67
Slika 29: Prikaz topografije širšega območja, v rdečem okvirju je območje urejanja (kart. podlaga Acer, 2014)	68
Slika 30: Prikaz namenske rabe iz občinskega prostorskega načrta (PISO portal, 2014; kart. podlaga Acer, 2014)	69
Slika 31: karta infrastrukturne opremljenosti (kart. podlaga Acer, 2014; Prelesnik, 2007) 70	
Slika 32: karta poti, in bližine naselij (kart. podlaga Acer, 2014; Google maps, 2014).....	70
Slika 33: karta poti in bližine rekreacijskih elementov (kart. podlaga Acer, 2014; Google maps, 2014)	71
Slika 34: analiza pogledov na krajino (kart. podlaga Acer, 2014)	72
Slika 35: Prikaz rabe in razporeditve vasi iz Franciscejskega katastra (Arhiv RS, 2014; kart. podlaga Acer, 2014)	73
Slika 36: Prikaz rabe in razporeditve vasi danes (kart. podlaga Acer, 2014).....	73
Slika 37: Analiza območja urejanja s strukturo bivše kočevarske vasi po Franciscejskem katastru in obstoječim stanjem (Arhiv RS, 2014; kart. podlaga Acer, 2014).....	74
Slika 38: Shematski prikaz načrtovane rabe za turistično naselje Grintovec (kart. podlaga Acer, 2014)	75

Slika 39: Shematski prikaz sekvenc gradnje prostora v načrtovanem turističnem naselju Grintovec (kart. podlaga Acer, 2014).....	75
Slika 40: Shematski prikaz razlage oblikovanja skupnega vaškega prostora (kart. podlaga Acer, 2014).....	76
Slika 41: Tlorisni prikaz načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014).....	77
Slika 42: Prečni prerez načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014).....	78
Slika 43: Vzdolžni prerez načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014).....	79
Slika 44: Perspektivni prikaz vstopa v načrtovano turistično vas Grintovec	80
Slika 45: Perspektivni prikaz pogleda s spodnjega dela načrtovane turistične vasi Grintovec	80
Slika 46: Predlog informativne table iz študijskega projekta (Abram in sod., 2013).....	84
Slika 47: Prerez predloga oblikovanja informativnih tabel iz študijskega projekta (Abram in sod., 2013).....	85

KAZALO PRILOG

Priloga A: Popis vasi, vrednotenje z določenimi merilo in pripisane ocene

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

NOB –	narodno osvobodilna borba
CŠOD –	center šolskih in obšolskih dejavnosti
MET –	Mihai Eminescu Trust, zavod, ki skrbi za revitalizacijo opuščenih nemških Sasov na Češkem.
RČN –	rastlinska čistilna naprava
PISO –	prostorski informativni sistem občin
ZVKDS –	Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

SLOVARČEK

EKO VAS je prostor po meri človeka, deluje kot polno delujoče naselje z vsemi funkcijami naselja. Je prostor, kjer so človekove aktivnosti naravi prijazne, podpira zdrav razvoj človeka in lahko kot takšna uspešno obstoji daleč v prihodnosti (Gilman, 1991).

DUTCH VILLAGES ali slovensko Nizozemske vasice je domači izraz s Češke, ki označuje standardizirane počitniške hiše v lasti Nizozemcev znotraj čeških vasi. Izraz se uporablja v javnem diskurzu, večinoma na internetu in že sama uporaba besedne zveze ima kritično sporočilo na to obliko turizma (Horakova, 2010).

TRAJNOSTNI TURIZEM predvideva integracijo trajnosti v turizem; pri trajnosti (po definiciji združenih narodov) pa gre za management vseh virov na način, da se zadovoljujejo gospodarske, družbene in kulturne potrebe, medtem ko se ohranja kulturna integriteta, nujni okoljski procesi ter biotska raznovrstnost. Trajnostni turist je torej turist, ki opravlja počitniške aktivnosti skromno in v skladu z naravo.

1 UVOD

1.1 OZADJE

Kočevska ima znotraj slovenskega prostora kot tudi v zavesti lokalnih prebivalcev posebno mesto. Odmaknjeno območje od glavnih prometnih in razvojnih tokov je zaznamovano predvsem z nadpovprečno gozdnatostjo – skoraj 90 % površine pokrivajo obsežni gozdovi. Le v dolinah in po pobočnih izravnavah, ujetih med gozdnatimi pobočji so skoncentrirana naselja in redke kmetijske površine, s parcelno strukturo, ki se je za razliko od večine slovenskih ohranila v obliki večjih posesti. Kmetije so danes usmerjene predvsem v rejo goveda in drobnice, saj so tu zaradi klimatskih razmer manj optimalni pogoji za poljedelstvo.

Če se ozremo v preteklost, območje Kočevske zaznamuje še ena posebnost. Na približno 800 km² velikem območju je od naselitve s strani oblasti okoli leta 1330 pa do druge svetovne vojne živela obsežna Nemško govoreča skupnost v 177 naseljih. Skupnost je štela največ članov v drugi polovici 19. stoletja, ko se je njihovo število povzpelo nad 22000. Zaradi gospodarskih in političnih razmer je to število že do 2. svetovne vojne upadlo na 12500, medtem ko jih je po koncu vojne na območju Kočevske ostalo le peščica.

Danes večino teh vasi le težko najdemo. Sledov nekdanjih hiš skorajda ni več, najdemo le ostanke zidov, preraščene z grmovjem, ponekod že z gozdom. Od grajenih struktur so v najbolj ohranjeni obliki ostali vodnjaki in štirne, kar priča o močnem boju za stalen vir pitne vode na teh dobro prepustnih kraških tleh. Ponekod na preraščenih travnikih zasledimo terase in staro sadno drevje, dokaz, da so tu živeli ljudje in kultivirali krajino.

Kako ohranjati, predstaviti in razvijati to območje za dobrobit lokalnih prebivalcev in regije ter obenem s spoštovanjem ohraniti bogato kulturno dediščino in svojevrsten pečat v prostoru, ki so nam ga zapustili nekdanji prebivalci, so bila vprašanja, ki sem si jih zastavljala pri izdelovanju magistrske naloge. Vprašanje smo načeli že preko študijskega projekta v drugem letniku magistrskega programa, ko smo se neobremenjeno in inovativno, a z upoštevanjem dejstev prostora, s študijskim projektom lotili reševanja problematike kočevarskih vasi. Znotraj različnih skupin smo preverjali različne načine za obuditev in jih načrtovali. Sama pa sem razvoj območij s takšno zgodovino najprej preverjala s pregledom podobnih primerov in iskala teoretično osnovo reševanja in razvoja opuščenih vasi ter na koncu izbrala le en način reševanja in ga bolj natančno načrtovala. Izkaže se, da za reševanje takšnih primerov ni dovolj le načrtovanje, ampak veliko usklajevanja, iskanja proceduralnih rešitev in predvsem odločitev o dovoljenih posegih in ukrepanjih v prihodnje, z namenom ohranjanja in preprečevanja pozabe zgodovine, kulture in krajine, ki so jo v šeststotih letih ustvarili Kočevarji.

1.2 OPREDELITEV PROBLEMA

Magistrska naloga obravnava problem zapuščenih kočevarskih vasi, ki so posledica izseljevanja kočevskih Nemcev po 2. svetovni vojni. Vasi so se znašle v problematični situaciji, saj so nekatere že od zapustitve popolnoma izpraznjene ali celo porušene, gozd pa s sukcesijo hitro prerašča njihovo površino in pospešuje njihov propad. Izgubljanje kulturne dediščine pa ne poteka samo v porušenih in opustelih kočevarskih vaseh, ampak tudi v še živečih, kjer je novogradnja in poselitev brez naslonitve na izročilo preglasila zapuščino Kočevarjev. Problematična je tudi pretrgana vez med zgodovinskimi ostanki Kočevarjev in današnjimi prebivalci, ki so večinoma priseljeni od drugod v po vojni izpraznjeno Kočevsko. Kako naj ti ljudje zaznajo vrednote, ki jih nudi ta prostor in jih strokovno ter povezovalno razvijejo za dobro regije?

Poleg tega pa se Kočevska občina v zadnjem času sooča z mnogimi gospodarskimi zadržki in ne najde poti za razvoj in prepoznavnost prostora. V magistrskem delu se ukvarjam s problemom prepoznavanja opuščenih vasi kot razvojnega potenciala ter njihovega vključevanja v različne zgodbe, ki bi povezovale obstoječe naravne kvalitete s kulturo in spodbujale razvoj. Ta pa bi moral preseči vse negativne konotacije zaradi zaprtega območja, povojnih pobojev in nemške preteklosti. Problem predstavlja tudi izbor in umestitev najbolj primerne tipa razvoja za ta prostor. To rešujem v drugem delu naloge, kjer prostorsko umeščam konkreten, izbran tip razvoja in ga poskušam vplesti v obstoječi kontekst.

1.3 NAMEN

Predvidevam, da je obstoj večjega števila zapuščenih vasi v prostoru razvojni potencial, ki ga lahko uresničimo s pravim pristopom. Namen naloge je torej prikazati več različnih možnih pristopov razvoja, in za enega od njih ter predlagati postopek revitalizacije opuščene vasi.

V tem okviru so cilji naloge:

- predstaviti zgodovinsko ozadje,
- primerjati problematiko s primeri iz tujine, na osnovi teh podatkov pa ovrednotiti procese in se učiti iz napak drugih,
- sestaviti seznam primernih ukrepov za revitalizacijo vasi,
- poiskati primerne vasi za izbrani tip revitalizacije na osnovi meril,
- prikazati primer možne revitalizacije v prostoru in postaviti pogoje, pod katerimi bi ta delovala,
- določiti smernice za splošno ukrepanje na območju z zapuščenimi vasmi.

1.4 METODE DELA

Metoda zajema pregled literature o zgodovini zapuščenih kočevarskih vasi ter analizo tipoloških in arhitekturnih lastnosti. Primerjam jih z drugimi primeri zapuščenih vasi, tako glede razloga zapuščanja kot tudi sedanjega stanja. Uporabila bom tudi že izveden študijski projekt Oživljanja opuščenih kočevarskih vasi kot izhodišče raziskovanja. Nato bom razvila tipologijo ukrepanja razvojnih usmeritev v takšnih primerih vasi in nato enega od možnih ukrepov oživljanja vasi natančneje načrtovala. Izbrana vas bo prikazana z namenom natančnejšega prikaza problema ter možnosti rešitve. Metoda vsebuje tudi postopek določanja meril za izbor vasi, ki so po različnih kriterijih sploh primerne za oživljanje.

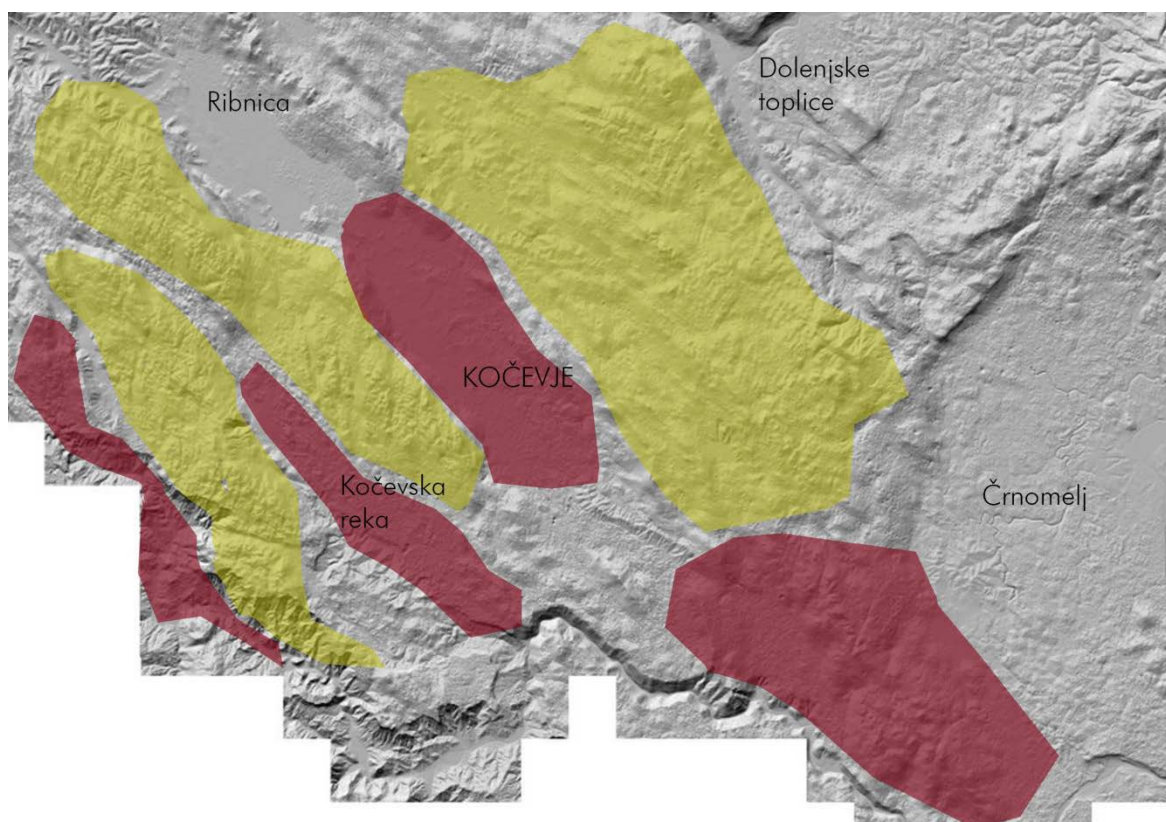
2 PREGLED OBJAV

2.1 GEOGRAFSKI OPIS KOČEVSKO

S Kočevsko je v nalogi opredeljeno območje, na katerem so do leta 1944 prebivali kočevski Nemci. Obsega približno 800 km² (in se skoraj pokriva z nekdanjimi mejami občine), velikosti namreč ni mogoče popolnoma natančno določiti, saj se meje bivših katastrskih občin ne pokrivajo točno z bivšo narodnostno mejo območja. Območje so po velikosti definirali različni avtorji, sama pa sem se naslonila na M. Ferenc (Ferenc, 2005), ki velikost območje ocenjuje na 791 km² in vanj zajema samo naselja, ki so res imela večinsko nemško prebivalstvo, četudi so bile del pretežno »slovenskih« katastrskih občin.

Celotno območje je geomorfološko tipična visoka kraška planota s povprečno nadmorsko višino 500 m (Ciglar, 1979). Najvišji vrh je Goteniški Snežnik s 1289 metri, najnižje točke pa na jugovzhodu pri Kolpi in na severovzhodnem delu, kjer se Črmošnjiška dolina priključuje na dolino Krke. Geološko celotno območje spada v dinarski gorski sistem in se deli na več tektonskih enot. Najpogostejšo geološko podlago predstavljata apnenec in dolomit, vendar so vmes redke zaplate starejših, karbonskih kamnin, katerih razporeditev pomembno vpliva na prisotnost trajnih vodnih izvirov. Za relief na Kočevskem so tipični in pogosti mnogi kraški pojavi; žlebovi, uvale in vrtače, koliševke, podzemne jame in vodni tokovi ter ponikalnice in presihajoči izviri. Največji vodni tok predstavlja reka Rinža, ki teče skozi osrednji del polja in čez mesto Kočevje, izvira v vaseh severno od mesta in ponika v Zajčjem Polju. Ob večjih nalivih se zgornji tok reke pojavi že mnogo višje, v vaseh Gornje in Dolnje Ložine. Samo Kočevsko polje je s svojimi 60-100 km² največje kraško polje v Sloveniji.

V grobem lahko območje razdelimo na tri od severozahoda proti jugovzhodu potekajoče gorske masive in pripadajoča kraška podolja; Kočevski Rog, Kočevska gora (Stojna) in Goteniško-Reško pogorje ter Kočevsko podolje, podolje Drage, Goteniško-reško podolje in Poljanska dolina). Zaradi razgibanega dinarskega terena je prehajanje med posameznimi podolji oteženo.

Slika 1: Podoljša (rdeče) in pogorja (rumeno) Kočevske (kart. podlaga Geopedia, 2013).

Podnebje je kljub majhnosti območja precej raznoliko, predvsem v temperaturah in količini padavin. Skrajne vrednosti dosegajo precejšnje razpone in kljub bližini Jadranskega morja je podnebje v splošnem celinsko. Podnebje na severnem, vzhodnem in jugovzhodnem robu je dosti milejše, kar je razvidno tudi po toploljubnem rastlinju (vinogradi). Na drugi strani pa je na jugozahodnem delu ostrejša podnebje, del Kočevske reke in Borovca je dobro znan tudi pod imenom »Kočevska Švica«. Primerjanje dolgoletnih povprečnih podatkov o temperaturah med Ljubljano in Kočevjem kažejo, da je Kočevska znatno hladnejša, z veliko padavin. Kljub enakomerni razporejenosti temperatur in padavin pa je zaradi kraškega reliefa oskrba z vodo problematična.

Prevladujoča in naravna oblika rasti je gozd, ki optimalno uspeva predvsem zaradi enakomerne razporeditve padavin, še posebej med vegetacijsko dobo. Večina gozdov raste na rjavih tleh, manjši del na rendzinah. Zaradi odročne lege in težke prehodnosti je rastlinska odeja bolj kot drugje ohranila prvobitno podobo, saj prevladuje gozd v svoji naravni in ponekod celo pragozdni sestavi. Razdeljen je na tri glavne pasove; najnižji pas leži na okoli 250-500 m nadmorske višine, gradi ga gozd hrastov in belega gabra (*Quercus* – *Carpinetum*) in zavzema razmeroma majhne površine. Srednji pas, preddinarsko gorsko bukovje (*Enneaphyllo-Fagetum*) se nahaja na 550-800 m nadmorske višine, najvišji pas pa

zavzema nadmorsko višino 700-1300 m (*Omphalodo-Fagetum*) in ga sestavljata jelka in bukev.

Z vidika krajine spada območje jezikovnega otoka¹ v Kraške krajine notranje Slovenije (Marušič in Ogrin, 1998), za katero je značilno opuščanje kmetijske rabe, kar je predvsem posledica izselitve, deloma pa je vzrok tudi v težavnih razmerah za kmetijstvo (nadmorska višina, plitva tla, podnebje), odročnosti in razvoj industrije v mestih. Opuščanje kmetijstva vodi v pospeševano zaraščanje kmetijskih površin in povečevanje že tako obsežne gozdne površine. Po drugi svetovni vojni so potekali tudi aktivni procesi pogozdovanja, na drugi strani pa poteka redno oživljanje zapuščenih območij z uvajanjem večjih, družinskih kmetij. Oba procesa spreminjata krajino in značaj nekateri predelov, vzorci tradicionalnega kmetijskega sveta izginjajo, oblikuje se nova krajina. V zadnjem času so se tu uveljavili obsežni pašniki za drobnico, živinorejske farme (Klinja vas), lovski turizem (zlasti v oborah), izletništvo na višje ležečih predelih. V primerjavi s Kočevskim poljem se v Ribniški dolini bolj uspešno, kljub intenzifikaciji kmetijstva, ohranjajo prostorska razmerja in krajinski vzorci ter obstoječa namembnost prostora.

2.2 ZGODOVINSKI OPIS KOČEVSKO

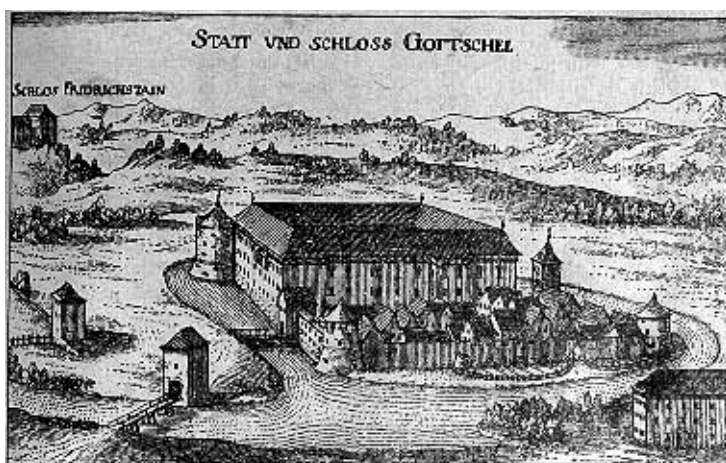
Kočevska je zaradi svoje odmaknjenosti, reliefne razgibanosti in močne gozdnatosti ter pomanjkanja vodnih virov ostala dolgo neposeljena. Sledovi naselitve iz prazgodovine so zelo redki, enako velja za čas Rimskega cesarstva. Naseljevanje se je pričelo šele v srednjem veku, z 12. in 13. stoletjem, ko so Slovenci začeli prodirati na bolj dostopna področja z možnostmi obdelovalnih površin. Kolonizacija se je pričela na robu Kočevske, s strani Osilnice, Kostela, Poljanske doline, Dolenjske in Bele Krajine in šele na koncu osrednji gozdnat in hribovit prostor Kočevske. O slovenski kolonizaciji najjasneje pričajo slovenska krajevna imena naselij, ki tudi ležijo na lažje dostopnem kraškem polju: Stara Cerkev, Konca vas, Gorenje, Klinja vas, Mala gora, Željne, Kočevje in Slovenska vas; v Goteniško-Reški dolini pa Grčarice in Gotenica.

2.2.1 Naselitev kočevskih Nemcev

Območje Kočevske je leta 1247 pripadlo v fevd grofom Ortenburškim, ki pa so zaradi šibke naseljenosti območja v 30ih letih 14. stoletja pričeli z načrtnim naseljevanjem Nemcev s svojih posestev na Koroškem z namenom kmetijske obdelave večjih površin in koriščenja gozdov. Glavna kolonizacija je nato potekala v letih od 1349 do 1363, ko so prihajali kolonisti iz Frankovske in Turingije (Ferenc, 1993). Težje dostopna območja so še

¹ S pojmom označujem območje, ki so ga do leta 1944 poseljevali po večini kočevski Nemci. Obsega približno 800 km² in se skoraj pokriva z nekdanjimi mejami občine. Območje in izraz povzeman po opredelitvi M. Ferenca (Ferenc, 2005).

vedno ostajala slabo poseljena in so se kultivirala kasneje, ko so mlajši sinovi ostali brez deležev kmetije in so z dovoljenjem gospode krčili gozdove in si postavljali samostojne domove. Šele po kolonizaciji se v oglejski listini leta 1363 prvič omenja ime Kočevje, ki pa je označevalo mesto z vso bližnjo kulturno krajino. Izvor imena mesta Kočevje je dvoumen, nekateri pravijo, da izhaja iz besede »hoja« (Hočevje; hoja je stara beseda za jelko), drugi pa iz besede »koča« (Kočevje) (Ferenc, 2005). Pod Ortenburžani so bili kočevski kmetje dedni najemniki, ker so imeli po kupni pravici svobodno dedno posest, ki so jo lahko prodajali ali zamenjali. Ta privilegirani položaj so pridobili ob naseljevanju in krčenju gozda. Po izumrtju grofov Ortenburških so pristali pod oblastjo Celjskih grofov, in njihov položaj se je močno poslabšal (višji davki, nova tlaka). Za njimi so imele Kočevsko v lasti različne rodbine, med njimi Auerspergi, ki so postali celo vojvode, Kočevska pa Vojvodina (leta 1791) (Simonič in Kante, 1939).

Slika 2: Valvasorjev bakrorez mesta Kočevje (Gottschee, 2014)

V 15. in 16. stoletju je območje Kočevske močno trpelo zaradi pogostih turških napadov, zato so si ljudje zgradili močne tabore okoli cerkva in obrambne zidove okoli gradov ter razvili sistem obveščanja s kresovi na višjih vrhovi. Mestna naselbina Kočevja je bila predstavljena v okljuk Rinže in zavarovana z obrambnim zidom, leta 1471 pa je pridobila mestne pravice. Turški napadi so regijo

gospodarsko tako oslabili, da je leta 1492 cesar Friderik domačinom podelil pravico svobodnega krošnjarenja. To je v prvi fazi ugodno vplivalo na razvoj obrti in okrepitev trgovine, kasneje pa močno spodbujalo izseljevanje in posledično propadanje kmetij. Kljub temu pa je v 70ih letih 16. stoletja v pokrajini obstajalo že 136 (večina) naselij z okoli 9000 prebivalci (Simonič, 1971).

V začetku 19. stoletja je na Kočevsko prodirala Napoleonova vojska, proti kateri so (v večini) Kočevarji na Jasnici zgradili 5 utrdb, ki pa niso preprečile francoske zasedbe Kočevja leta 1809. Francozi so ostali na Kočevskem do leta 1913 (Ferenc, 2005). V etnografiji avstrijske monarhije iz leta 1857 je zapisano, da naj bi v začetku 19. stoletja na Kočevskem prebivalo skoraj 23000 nemških prebivalcev, število pa je kasneje še malo narastlo in doseglo višek leta 1850 s 26055 prebivalci (Ferenc in Zupan, 2011). Po tem letu

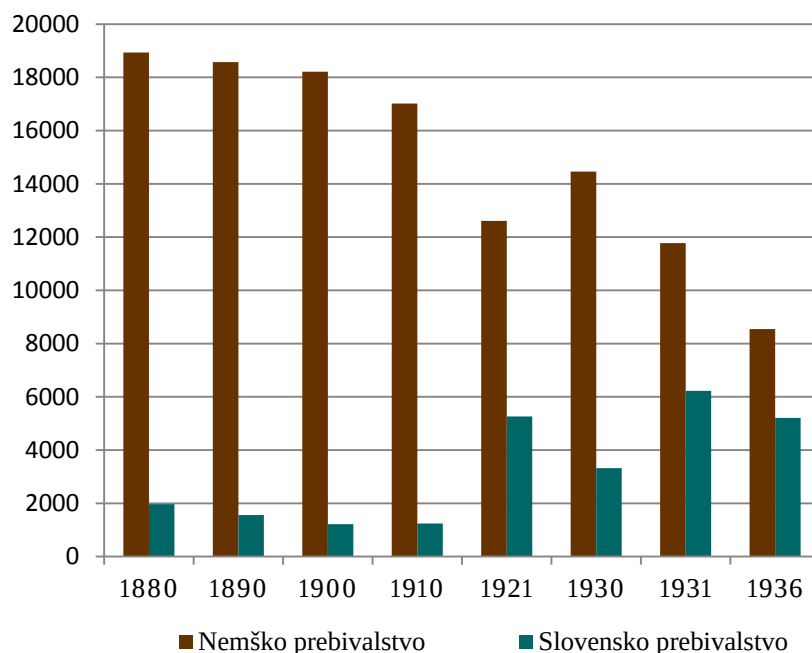
pa je na Kočevsko prodrla kolera in zakrivila drastičen upad števila prebivalcev (leta 1869 okoli 19 000 prebivalcev). V 19. stoletju je Kočevsko zajela še močna agrarna kriza, ki je še dodatno spodbudila prebivalce k sezonskemu delu in kasneje izseljevanju po letu 1880, predvsem v ZDA. Kočevska je v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami prav izstopala po količini izseljencev v Ameriko.

Razpad Avstro-Ogrske je močno negativno vplival na Kočevske Nemce, ti so se v začetku borili za priključitev k Avstriji, kasneje pa kar za svojo »Kočevsko republiko« pod ameriškim protektoratom. Jugoslovanska oblast pa je razpustila nemško vodstveno organizacijo, njihova društva in šole, ter uvedla slovenščino kot uradni jezik. Takšno ukrepanje je med kočevskimi Nemci zasejalo nezadovoljstvo, postali so podrejena manjšina in zato toliko bolj dovzetni za nemško širjenje nacističnih idej v sredini tridesetih let.

Po napadu fašističnih držav na Jugoslavijo so 11. aprila 1941 uniformirani kočevski Nemci v Kočevju prevzeli oblast in slavnostno pričakovali prihod Nemške vojske. Niso pa pričakovali razdelitve slovenskega ozemlja med Italijo, Nemčijo in Madžarsko tako, da je Italija zasedla Notranjsko, Ljubljano in večino Dolenjske - tudi Kočevsko. Ker niso morali shajati z Italijani, so Kočevjarji sprejeli Himmlerjev dogovor o preselitvi nemške populacije v nemški rajh. Obljubljeno jim je bilo območje nad južno mejo rajha, okoli 100 km dolg in 10 do 15 metrov širok pas ob Savi in Sotli. Prav nič jih ni motilo nujno prisilno izseljevanje Slovencev, ki so prvotno živeli na tem območju in so jih Nemci kasneje izgnali v taborišča. Večina kočevskih Nemcev (97 % oz. 12147) se je odločila za preselitev iz želje po boljšem življenju, strahu pred osamelostjo ali celo prisilno izselitvijo v Italijo, pa tudi intenzivna propaganda je verjetno pripomogla k odločitvi. Tako se je od 14. novembra 1941 do 22. januarja 1942 na naselitveno območje preselilo 2833 družin z 11509 osebami (Ferenc, 2005). Prvi vlak je odpeljal 14. novembra 1941, redni vozni red je stekel z 22. novembrom. Do konca selitve 22. januarja 1942 je odpeljalo že 135 vlakov s kočevskimi Nemci in njihovo lastnino. Takšen način preseljevanja je bil izjema, na drugi območjih so ostale nemške preseljence pošiljali skozi taborišča in čakalno listo. S koncem vojne so kočevski Nemci v Posavju in Obsotelju naenkrat postali nezaželeni, nekateri so se rešili z begom, druge so jugoslovanske oblasti zaprle v taborišča. Od tam so jih preselili v Avstrijo, kajti na svoje domove Sloveniji so se vrnili izgnanci, večina kočevarskih domovanj pa je bila v ruševinah. Tako so kočevski Nemci postali brezdomci, kasneje so se razselili po Avstriji in Nemčiji, veliko pa jih je zopet odšlo v ZDA.

2.2.2 Kočevska po izselitvi Nemcev

Po izselitvi kočevskih Nemcev v zimi 1941-42 je območje postalo zatočišče partizanom. Po italijanskem prevzemu Kočevskega območja skupaj z dolensko se je kmalu začel jasen odpor partizanov, in že leta 1942 so jugoslovanski partizani osvojili dve tretjini območja. Italijani so se posledično ujezili in maja 1942 izvedli veliko (Roško) ofenzivo, v sklopu katere so načrtovali in zelo uspešno izvedli popolno čiščenje prostora. V Rogu so izvedli še posebno tajno ofenzivo, med katero so načrtno požigali opuščene vasi kočevskih Nemcev, da bi uničili potencialna skrivališča partizanov. Povzročili so tudi veliko škodo Emoni, ki je bila takrat lastnica vseh naselij, in je želela v izpraznjene vasi naseliti novo prebivalstvo za nadaljnje koriščenje gozdov in obdelovanje zapuščene zemlje.

Slika 3: Gibanje prebivalstva na Kočevskem (Ferenc, 2005)

Pomembno je omeniti Rog kot zatočišče partizanskega gibanja in skrivališče političnega in vojaškega vodstva, bolnišnic, ustanov, šol, tiskarn in delavnic. Po kapitulaciji Italije je sledil še en nemški napad na Kočevje, a so se partizani pravočasno umaknili iz mesta na periferijo in zaščitili skoraj celotno ozemlje z infrastrukturo v Rogu. Samo mesto pa je bilo okupatorjevo pomembno izhodišče za organizirane napade, do 3. maja 1945, ko je narodnoosvobodilna vojska prevzela Kočevje in nadaljevala osvobodilni pohod proti Ljubljani (Ferenc, 2005).

2.2.3 Kočevska po vojni

Po izselitvi kočevskih Nemcev je območje ostalo močno izpraznjeno, na njem je preostalo le okoli 5000 prebivalcev večinoma slovenske narodnosti. Že med vojno je Italija s svojim zavodom Emona² načrtovala ponovno poselitev Kočevske, vendar tega ni mogla opraviti s svojim ljudstvom, ki je bilo v vojski. Že štiri dni po odhodu zadnjega vlaka Nemcev s Kočevske je Emona ustanovila komisijo za priseljevanje, kamor so se prijavljali zainteresirani priseljenci po večini s sosednjih območij. Vendar pa je po začetnem navdušenju za preseljevanje to kmalu upadlo zaradi močnega delovanja partizanov na tem območju. Nekaj manj kot 700 jih je dejansko sklenilo najemno pogodbo (Ferenc, 2005).

Na tem mestu je pomemben komentar pogojev priseljevanja. Priseljenci so namreč zemljo dobili v najem in ne v svojo last, če pa so zainteresirani vzeli v zakup manj kot dva hektara zemlje, so morali plačati tudi najemnino za hišo. Na koncu pa posestvo vseeno ni bila njihova lastnina. Vrh tega so bila podeželska območja resnično izpraznjena, kočevski Nemci so namreč s seboj odnesli vso žito in pridelke zadnje sezone. Pogoje priseljevanja je že v začetku v prvi znani študiji o kolonizaciji komentiral tudi inženir Jože Suhadolnik, ki je opozoril neprimernost kolonizacije, ki bi se opirala samo na zakupništvo ter ciljala predvsem na socialno šibkejše. Upošteval je socialno sestavo prijavljenih za preselitev in svetoval prodajo zemljišč za ponovno naselitev (Ferenc, 2005). Entuziastično načrtovana kolonizacija pa se je drastično zmanjšala z začetkom velike italijanske ofenzive na Kočevskem, ki je uničila in zravnila z zemljo skoraj 100 kočevarskih vasi. Kočevska je zato lahko primer neuspešne ponovne naselitve po izpraznjenju območja, sploh v primerjavi s spodbujanjem ponovne naselitve na Sudeškem (Češka), kjer je država obnovila 2500 hiš in jih nato po nizkih cenah ponudila na tržišče, z možnostmi kredita in darilom za nakup – eno kravo na hišo (Repopulation ..., 1954). Pri nas pa je tako kulturna dediščina izseljenih Nemcev hitro izginjala, preostale vasi so bile nenaseljene, poškodovani objekti pa so kmalu služili kot vir gradbenega materiala za prioriteta poslopja – poškodovane bolnišnice osvobodilne vojske, in podobno.

Po umiku okupatorja je 4. maja 1945 območje nemškega jezikovnega otoka zavzela osvobodilna vojska Jugoslavije. Pričakalo jih je močno poškodovano območje, večina stavb porušenih ali požganih; Kočevska je bila ena najbolj poškodovanih regij Slovenije med drugo svetovno vojno. Znova so se začeli načrti kolonizacije, tokrat pod okriljem Ljudske republike Slovenije. Kolonizacijo so načrtovali vzporedno z agrarno reformo, ozemlje pa so želeli narodnostno in politično prenoviti z naseljevanjem pripadnikov NOB in žrtev fašizma. Znale so tri različne študije kolonizacije na Kočevskem, vse pa bi Kočevsko namenile živinoreji in gozdarstvu ter kolektivni obdelavi (Ferenc, 2005). Po

² Okupatorjev zavod za kmetijstvo in nepremičnine v Ljubljani med leti 1941-1943.

koncu vojne je bila polovica vasi opuščenih in jih večinoma niso naselili. Julija 1945 je bilo naseljenih 89 vasi, leta 1948 91 vasi, 1953. leta pa 99 (Ferenc, 2005). V letih 45 in 46 so nameravali obnoviti samo vasi, ki niso bile močnejše poškodovane, so bile še naseljene in so ležale blizu pomembnejših prometnih povezav – Gornje in Dolnje Ložine, Grčarice, Koblarji, Stara Cerkev, okolica Kočevja, Dolga vas, Livold, Rajndol, Mozelj, Zajčje Polje, Črni Potok, Štalcerji, Novi Lazi, Kočevska Reka, Morava. Območja bi bila primerna tudi za kolonizacijo, naseljencem so želeli ponuditi delo v rudniku in mestu Kočevje. Za druga, bolj oddaljena, a še vedno manj poškodovana območja je država predvidela državna živinorejska posestva. Kočevska je bila tako nekako vključena v velikopotezno idejo ustanavljanja socialističnega kmetijskega gospodarstva, zato so tudi omejevali ponovno individualno naselitev na bivših posestvih. Kljub vsemu pa Kočevska nikoli ni bila uspešno ponovno naseljena zaradi različnih razlogov; množice porušenih in izpraznjenih naselij, premalo stanovanjskih možnosti za naselitev kolonistov, pomanjkanje delovne sile, pomanjkanja pomoči države.

Opisani problemi so vzrok, da načrtovana ponovna kolonizacija Kočevske ni bila nikoli izpeljana, odlašanje pa je povzročilo še hitrejši propad tega območja.

2.2.4 Prikrita grobišča

Čeprav se tematika prikritih grobišč ne navezuje neposredno na opuščene vasi in njihovo problematiko, pa ta grenki del naše zgodovine pomembno vpliva na predstavo javnosti o Kočevskem prostoru in kolektivno zgodovino prebivalcev Kočevske. Množične politične likvidacije brez sojenja takoj po vojni dodatno mečejo temno luč na ta geografsko in razvojno odmaknjen del Slovenije.

Po koncu vojne 5. maja 1945 so okoli 26000 pripadnikov okupatorja in nasprotnih oboroženih sil izročili jugoslovanski vojski. Ta je ujetnike (poražence v vojni) brez sojenja transportirala v taborišča po Sloveniji (Šentvid, Radovljica, Kranj), od tod pa na Kočevsko. Po besedah Franceta Cukjatića je bil to čas, ko so si nekateri prisvojili oblast nad življenjem in smrtjo. Ujetniki so bili še nekaj časa zadržani v improviziranih zaporih po Kočevju, nato pa so jih odpeljali na morišča v Kočevski Rog, jih tam postrelili in porinili v brezna. Redkim je uspelo pobegniti. Danes so brezna opremljena s spominskimi obeležji in urejena; njihov videz pa je spremenjen, saj so po ubijanju brezna zasuli ali zminirali, da bi prikrili zločin.

Z razvojno politiko se mora nujno ohranjati spoštljivo distanco do teh dogodkov, ne pa jih mistificirati in napihovati, da ostajajo v podzavesti mladih in nam predstavljajo oviro razvoja in madež na našem prostoru.

2.2.5 Obdobje zaprtega območja Kočevska Reka

Dejstvo obstoja zaprtega območja je prav tako še ena tematika, ki Kočevsko postavlja v luč skrivnostne in odmaknjene regije. Zaprto območje je nastalo zaradi gradnje zaščitnih objektov v Gotenici in na Škrilju. Objekti so bili potrebni zaradi spora Jugoslavije z Informbirojem in bi lahko v primeru napada na Jugoslavijo služili kot skrivališče političnega vodstva in uprave. Obsegalo je okoli 180-200 km² na območju Kočevske reke in širše okolice. Lokacija je bila izbrana zaradi odmaknjenosti, nenaseljenosti in praznine ter zaradi bližine morja in Bosne in Hercegovine, kamor bi se lahko usmeril umik.

Slika 4: Meje zaprtega območja Kočevska Reka na karti vseh kočevarskih vasi (Ferenc in Zupan, 2011)

Učinek, ki ga je imelo zaprto območje, je še dodatno praznjenje, skoraj brisanje tega območja vseh prebivalcev in velike količine kulturne dediščine. Odstranjene so bile namreč vse cerkve in ostala cerkvena obeležja ter pokopališča, preseljeni skoraj vsi prebivalci. Tisti, ki so bivali na območju, niso smeli govoriti o svojih dejavnostih, javnost na splošno ni vedela nič o zaprtem območju, dostop je bil močno omejen. Celotno območje je bilo obravnavano pod kuliso posestva Snežnik p.o. Kočevska Reka, ki je na območju izvajalo kmetijsko, gozdarsko, lesnopredelovalno, gostinsko in lovsko dejavnost.

Zaprte je delovalo zelo omejevalno, zatrt je bil gospodarski in demografski razvoj kraja, ljudje, ki pa so tam delovali, so bili pod ostrim nadzorom ves čas. Na koncu pa zgrajeni objekti niso bili nikoli rabljeni, območje so leta 1990 odprli za javnost ter v podzemnih rovih uredili arhiv za radio in televizijo Slovenije. V Gotenici je policijsko vadbišče, in je gibanje še vedno omejeno. Baza Škrilj je še vedno zaprta za javnost in namenjena urjenju posebnih enot slovenske vojske. Celotno območje ostaja zavito v skrivnost in odmev strahospoštovanja, ki je bil tako močno vcepljen takratnim ljudem, je še kako prisoten.

2.2.6 Delo in gospodarstvo

Na Kočevskem so že za časa Auerspergov ti grofje poleg kmetijske začeli razvijati tudi druge dejavnosti, ki bi pripomogle h gospodarski dobrobiti in koristile surovine, ki so bile na razpolago v prostoru. Začetki industrije Kočevskega prostora segajo v 19. stoletje, ko je nastalo nekaj manjših industrijskih podjetij (Ferenc in Zupan, 2011). Že v drugi polovici 18. stoletja so na Kočevskem kopali železno rudo, a se je nastala industrija oprla na izkoriščanje premoga na robu Kočevja. Razvijalo se je tudi steklarstvo; leta 1837 ustanovljena steklarna na Glažuti je bila kmalu zaprta, a je nova steklarna v Kočevju uspešno delovala 35 let. Na severni strani Kočevja je bila tudi pivovarna.

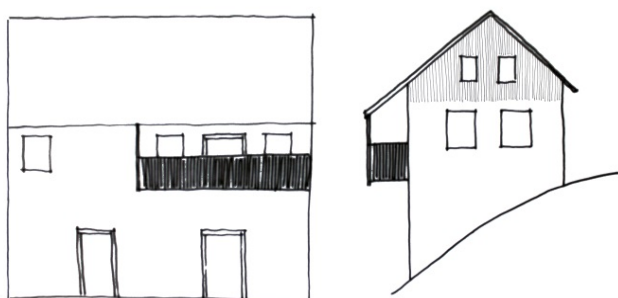
Seveda pa je imel najpomembnejšo vlogo gozd, vendar je razvoj lesne industrije na tem koncu zaostajal zaradi slabih prometnih povezav. Leta 1844 je bila zgrajena prva parna žaga v Kočevju, na mestu sedanje avtobusne postaje. Kasneje so zgradili še 6 parnih žag. Žaga Rog je v začetku 20. stoletja veljala za največji in najsodobnejši lesno-predelovalni obrat na slovenskem. V drugi polovici 19. stoletja se je zgradilo mnogo cest, okrepil se je javni promet, uvedle so se redne poštne zveze, posledično se je povečal promet z lesnimi izdelki, ki so tudi pridobili na vrednosti. Leta 1893 so odprli železniško progo Ljubljana – Kočevje, ki je omogočila Trboveljski premogovni družbi prevoz večjih količin tovora z vlakom. Pridobivanje premoga je pritegnilo kar nekaj delovne sile za nastanitev v Kočevju, prav tako razvoj železnice. Zaradi zaključka železnice se je razmahnilo tudi oglarstvo po vseh gozdovih, saj so se cene oglja zaradi cenejšega transporta znižale.

Razvijala se je tudi suknarska industrija v nekaj manjših vaseh (17 delavnic), a je zaradi previsoke konkurence proti koncu stoletja zamrla. Pomembna značilnost Kočevskega gospodarstva je bilo krošnjarstvo, ti so prodajali razno blago po slovenskih in tujih mestih in se vračali domov enkrat letno, navadno v času večjih kmečkih opravil. Po nekaterih podatkih naj bi kar polovica moških krošnjarila.

2.3 MORFOLOGIJA VASI

Od 177 kočevarskih vasi jih je popolnoma izginilo 112, od preostalih 65 jih večina leži na boljše dostopnem dnu kraškega polja, ob glavnih prometnicah in so po zapustitvi nemškega prebivalstva rastle in se morfološko spreminjale.

Večina jih je zaradi svobodne moderne gradnje, nedefiniranega arhitekturnega tipa in pomanjkanja koncepta ohranjanja vaške kulturne dediščine že povsem izgubila značaj

Slika 5: Tip vrhhlevne kočevske hiše

starih kočevarskih vasi. Osnovno načelo za Kočevsko arhitekturno regijo bi moralo slediti varovanju na eni strani izjemno ohranjenih še neposeljenih delov (preprečevati razpršeno gradnjo), na drugi pa vrniti ali morda ponovno ustvariti tisto identiteto, ki jo je imelo območje do druge svetovne vojne (Fister, 1993).

Pred izselitvijo kočevskih Nemcev so po strukturi naselij prevladovali zaselki v velikosti od dveh do deset hiš. Od 177 naselij jih je bila kar tretjina (dobrih 51) v obliki zaselkov. Danes je shema drugačna, imamo 1 mesto in 80 naselij, od katerih pa so le redki zaselki. Največ zaselkov se je v času nemške manjšine³ nahajalo na območju Kočevskega Roga, danes pa ta, zaradi velike oddaljenosti, večinoma ne obstajajo več. V prvem valu poselitve so se naselja zaradi pogostih poplav oblikovala na valovitih robovih dolin in rodovitnih zemljišč. Po obliki obcestna naselja z enostransko ali obojestransko pozidavo so nastala s širjenjem glavne vaške poti in vaškega jedra (Deu, 2001). Poselitev se je nadaljevala s krčenjem gozda v višjih legah, kjer je skalni teren narekoval lego posameznim stavbam, le-te brez pravega reda sestavljajo strnjena, gručasto oblikovana naselja.

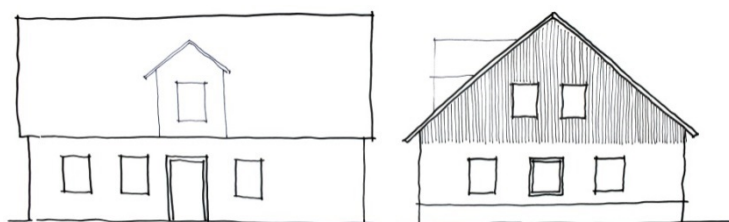
Večina naselij je bilo strukturiranih kot obcestna vas z enostransko ali obojestransko pozidavo, nastala s širjenjem glavne vaške poti in vaškega jedra in se je pogosto zaključila z vaškim središčem - lipo ali cerkvijo. Včasih se je ta del naselja podaljšal v gručasti del naselja s krčenjem gozda v višjih legah, kjer je skalni teren narekoval lego posameznim stavbam, zato le-te brez pravega reda sestavljajo strnjena, gručasto oblikovana naselja (Deu, 2001).

³ Od naselitve v začetku 14. stoletja do izselitve v letu 1941.

Druge obcestne vasi pa so se z večanjem podaljševale, saj je skozi njih tekla pomembna cesta, kot jo ima na primer Dolga vas. V obcestnih vaseh so hiše stale s krajšo hišno stranico ob cesti ter podolgovatom posestvom v zaledju. Pogosto je prisotno tudi gospodarsko poslopje, ki je prav tako najpogostejše stalo v zaledju hiše, stran od ceste.

Središčna naselja so bila navadno razvrščena centralno, v središču pa točka socialnih dogodkov in vizualna dominanta v prostoru; lipa, cerkev, kapelica ali luža. V drugih primerih pa je šlo za križišče vaških cest. Središčna naselja so se oblikovala na vseh različnih reliefnih tipih Kočevske. Za večja naselja Kočevske, ki so rastla ob pomembnejših prometnih povezavah, je značilen mešan tip poselitve. Gručaste vasi so se redkeje pojavljale, predvsem na obrobju Kočevskega jezikovnega otoka, na bolj razgibani površini, kjer je relief določal tloris vasi.

Stanovanjske hiše Kočevarjev niso bile enakega stavbnega tipa, lahko je prihajalo do razlik že med sosednjimi naselji. Gospodarska zaostalost, samooskrbno kmetijstvo s poudarkom na živinoreji in domači leseni obrti se kaže tudi v oblikovanju domačij. Stavbarstvo je izrazito funkcionalno in prostorsko skromno (Deu, 2001). Zaradi bogatih gozdov je bil les osnovno gradivo, skupaj z avtohtonim apnencem. Manj je bilo uporabe opeke, kaj šele ilovice. V grobem sta prevladovala dva tipa; hiša s kamnitimi podstavki, kamnito nadgradnjo in lesenim ostrešjem ali pa hiša s kamnitim hišnim podstavkom in kletnimi zidovi ter z leseno nadgradnjo in ostrešjem (Deu, 2006). V dolinah so prevladovale kamnite hiše, na bolj razgibanih območjih lesene. Mnoge lesene hiše so bile ometane in težko razpoznavne od zidanih, izdelane pa so bile iz tramov, redkeje iz desk. Les je na Kočevskem tudi značilno gradivo v oblikovanju likovno poudarjenih stavbnih členov. Tudi kamnite stavbe vidno poudarjajo leseni vratni okvirji in krila, leseni zunanji hodniki ("ganki"), stopnišča, ograje in ostrešja. Kompozicija vidne razčlenjenosti stavbe temelji na

Slika 6: Tip pritlične kočevarske hiše

sivih lesenih in belo ometanih kamnitih ploskvah z izpostavljenim navpično postavljenim lesenim opažem, ki nudi dodatno zaščito konstrukcijam. Opaži so iz navpično položenih smrekovih ali hrastovih desk (Deu, 2006).

Tloris tipične hiše je bil preprost, z dva do šest prostori, in se ni razlikoval glede na material gradnje. Ožji stranici hiše sta imeli po največ tri okna, daljše stranice pa odvisno od dolžine hiše, od dva do šest. Strehe so bile navadno dvokapnice, krite s škodlami,

zaključene s čopom. Slamnate strehe so bile redkejše, največ na severnem robu jezikovnega otoka.

Slika 7: Sodobni primer enodružinske hiše, grajene po prirejeni kočevski tipologiji (Kočevje, ulica Veronike Deseniške)

Slika 8: Kot na prejšnji fotografiji, pogled s severne strani (Kočevje, ulica Veronike Deseniške)

Vhod v hišo je bil s podolžne strani, pogosto dvignjen s stopnicami, ki so peljale v vežo, na koncu nje je bila kuhinja. Veža je delovala kot prehodni prostor, na drugi strani podolžne stranice se je končala z lesenim hodnikom (»gank«), pod katerim je bil svinjak. Levo in desno od veže pa so bili bivalni prostori. Iz veže so vodile tudi stopnice v zgornje nadstropje ali pod ostrešje. Večnadstropne hiše so bile redke, najpogostejše so gradili visokopritlične ali vrhhlevne, pri katerih je hlev zasedal celotno površino pod stanovanjskim nadstropjem. Večnadstropne hiše so se začele pojavljati šele s začetkom opravljanja dodatnih dejavnosti; obrti, trgovine, šolske dejavnosti, gostinstva. Takšna arhitektura je s svojo velikostjo, zasnovo in postavitvijo zavzemala pomembnejšo vlogo v vasi pogosto v družbi cerkve v vaškem jedru.

Gospodarska poslopja so bila kašča, hlev, prostor za vozove, skedenj, včasih še kozolec in sušilnica za sadje. Navadno so bila gospodarska poslopja krita s škodlami, na vzhodnem delu pokrajine s slamo, redkeje z opeko. Bila so v celoti iz lesa ali s kamnitim temeljem. Zidan je bil navadno le hlev (Ferenc, 2005).

Ena od pogostih zgradb na kmetijah je bil manjši vodnjak za zajem in zbiranje pitne vode, ljudje pa so oblikovali še druge načine zajemanja in/ali shranjevanja vode - kapnice, kale, beče in zajetja (Prelesnik, 2007). V večjem kontekstu so za to služile vaške kali ali luže, za napajanje živine. Navadno so za to uporabili obstoječo kotanjo in jo obložili z ilovico. Dostop je bil prilagojen za živali. Takšni vodni objekti so kmalu postali večnamenski in tudi priljubljeno socialno središče.

2.4 DRUŽBENI KONTEKST IN ODNOS JAVNOSTI

V javnosti se o opuščenih kočevarskih vaseh malo ve, še manj pa govori. Tudi sama sem tematiko do njenega obravnavanja na fakulteti slabo poznala, otroci se o tem ne učijo v šolah, tudi odrasli malo vedo. K ozaveščenju je veliko pripomogla izdaja zbirke knjig avtorjev M. Ferenc in G. Zupana Izgubljene Kočevske vasi. Morda lahko slabo ozaveščenost pripisujemo tudi šibki turistični ponudbi Kočevske, kateri botruje predvsem nezainteresiranost občine za spodbujanje turizma in poudarjanje nemalo vrednot, ki jih vsebuje ta prostor. Ne samo znanje o kočevski vaseh, temveč tudi ostala splošna zgodovina in geografija kraja je slabo poznana, občina je razvojno zaspala, z njo pa tudi miselnost povprečnega človeka. Pogosto občani svojo otopelost opravičujejo z dejstvom komplicirane zgodovine Kočevskega območja, nenavezanost na kulturno in drugo dediščino zaradi priseljevanja na izpraznjeno območje, in podobno. Problem je zelo nazorno povzel M. Ferenc v delu Kočevska, pusta in prazna:

»Večkrat slišimo, da je za usodo, ki jo je doživela Kočevska, kriva le ta ali ona ideologija. Pri tem pa ne upoštevamo dejstva, da je vzrokov več in so enaki za celotno Kočevsko območje. Ti vzroki so med seboj povezani, vendar so na različnih območjih Kočevske različno prevladovali. Nacistična politika, ki je hotela uničiti slovenski narod kot etnično enoto, je dejansko uničila Kočevsko narodno skupnost. Njihovo kulturno dediščino pa sta skoraj v celoti uničila vojna ter kruta povojna narodna in ideološka nestrpnost. Danes, ko vendarle drugače kot pred vojno, v vojnem času in neposredno po vojni gledamo na pojav narodnih manjšin, lahko vsaj s kulturnozgodovinskega stališča obžalujemo, da te manjšine ni več med nami. Ne bi smeli pomniti le let, ko smo si bili Slovenci in Nemci v nasprotju, temveč tudi stoletja, ko smo živeli ne samo drug ob drugem, temveč tudi drug z drugim.«

Tudi drugi avtorji, med njimi lokalni strokovnjak in častni občan g. Anton Prelesnik v svoji knjigi Vodni viri na Kočevskem ugotavlja, da je Kočevska na nek način izrinjena iz zavesti

Slovenec, saj je pač bila dežela "tujcev", Kočevarjev. Po njihovem odhodu je postala morišče lastnih ljudi, pa kraj novih prišlekov od vsepovsod in skrivni svet nedotakljivih. Da je bila med vojno nekaj časa središče odpora proti okupatorju in sedež nove ljudske oblasti ter je dežela medvedov, je očitno premalo, da bi bila v naši zavesti sprejeta enakovredno kot druge pokrajine (Prelesnik, 2007).

Splošen odnos javnosti sem deloma raziskovala tudi sama v zadnjem letniku študija, po izvedbi študijskega projekta Priložnosti za razvoj opuščenih kočevarskih vasi, in sicer med mladimi (srednješolci) udeleženci predstavitve projekta na kočevski gimnaziji. Izvedba ankete je potrdila mojo hipotezo, da je tematika obstoja opuščenih vasi slabo poznana in premalo cenjena; dobrih 63 % anketiranih je namreč odgovorilo, da jim je tematika kočevskih Nemcev in opuščenih vasi poznana le bežno, 14 % pa, da je do sedaj sploh niso poznali. Nepoznavanje in pomanjkanje interesa mladih za javni prostor Kočevske je viden tudi po neudeležbi na dogodkih, povezanih s to zgodovinsko tematiko – na primer na predstavitev omenjene zbirke knjig je prisotna peščica ljudi, v večini starejši poznavalci Kočevske in redki potomci Kočevarjev, ki bi predvsem radi ohranjali spomine zaradi čustvene navezanosti na prostor. Za ohranjanje in komemoracijo se aktivno zavzemajo le zavod za ohranitev kulturne dediščine Nesseltal Kočevje (Nesseltal je nemško ime za Koprivnik) ter društvo Kočevarjev staroselcev, ki organizirata postavljanje spominskih tabel, kulturne dogodke in izdajo knjig na tematiko kočevskih Nemcev, ter slovensko kočevsko društvo Peter Kozler, ki je v Kočah prenovilo rojstno hišo Petra Kozlerja. Problematika pa je preširoka, da bi bila reševana s strani nekaj društev in podpornikov. S pomanjkanjem aktivnega zavzemanja za celostno reševanje in ohranitev se vasi hitro izgubljajo; sukcesija je hitrejša od uradniških postopkov in agresivnejša od truda peščice ljudi. Čuti se pomanjkanje celostnega pristopa, ki bi ne le povezal in poudaril zgodovinska dejstva, ampak jih primerno predstavil in znal z dovoljšnjo mero skromnosti prodati.

2.5 OPUŠČENE VASI KOT POTENCIAL

Obstoj zapuščenih vasi navadno bistveno vpliva na lokalno identiteto. V takšnih prostorih se lahko prepoznajo urbani, okoljski in krajinski viri, ki pripomorejo k edinstvenosti prostora in omogočajo razvoj. Takšen tip razvoja pa lahko postavimo kot alternativo prodornemu, pogosto agresivnemu urbanemu razvoju.

Nenaseljene vasi v njihovem stanju razpadanja in zapuščenosti predstavljajo zavržen košček moderne potrošniške družbe, ki jih ta ne prepozna v kontekstu praktične uporabnosti. Na drugi strani pa predstavljajo regionalno prednost, ki je ne moremo identificirati s hitrim pregledom, ampak je za to potrebno prepoznavati vrednosti lokalne identitete.

Zapuščena vas je lahko mesto interesa zaradi svoje arhitekture, zgrajene po stari tradiciji, zaradi razmerja arhitekture z obdajajočo naravo in zaradi razpršene, manjše urbane krajine, ki postane v sodobnem kontekstu navedek, prikaz preteklosti (Di Figlia, 2013).

Pri nas je sicer težko govoriti o množici arhitekturnih zgodb, ki jih pričajo vasi zaradi načrtnega rušenja italijanske vojske v 2. sv. vojni - celega je posledično ostalo zelo malo. Gre pa gotovo za močan ostanek v prostoru, ki nas opominja na kulturno preteklost naših prednikov, vendar v Kočevskem prostoru izginja pod neustavljivo sukcesijo hitro rastočih gozdov. Staro arhitekturo lahko zato raziskujemo le pri redkih ohranjenih objektih v vaseh, ki niso bile porušene, so kasneje še rastle in so danes dobro poseljene, ali pa pri redkih obnovljenih privatnih objektih, kot na primer v Kočah.

Slika 9: Stare, zapuščene kočevarske hiše v Dolgi vasi

Slika 10: Stare, zapuščene kočevarske hiše v Dolgi vasi, na levi je še viden napis EMONA, ki je nastal ob zasegu ozemlja s strani italijanske vojske

Zapuščene vasi zrcalijo esenco vezi, ki je bila prekinjena med krajino in človekom. Vasi so namreč izgubile svojo funkcijo bivanja; so zapuščene, ne pozabljene. Njihova sedanost se nahaja v preteklosti, ne predstavljajo prihodnosti, zato postajajo prostori v spominu.

Z vstavljanjem novega pomena pa lahko te vasi pridobijo novo funkcijo, novo rabo v območju in hkrati tudi zanj. Prepoznavanje identitet v zapuščenih vaseh omogoča razvoj oprijemljivih dejavnosti, ki bi pripomogle lokalnemu gospodarstvu in turizmu s pridobitvami za celotno območje.

Pri obravnavanju krajine se moramo zavedati večplastnosti njene biti in da je rezultat povezovanja procesov naravne dinamike, človekovega poseganja in nekaterih nekontroliranih dejavnikov (družbene spremembe, politika, vojna) v času in prostoru. Njen obstoj pa je neločljivo povezan s človekovimi dejavnostmi in definiran z antropogenega vidika. Zaselek je zato neločljiv od svoje vsebine; njegova estetska vrednost leži v samem obstoju, vendar šele obstoj človeka zapolni njegovo formo. Zaselki zrastejo v naselja in mesta iz družbene nuje po večji poselitvi, se razvijajo v večnamenska, kompleksna tkiva, organizirana glede na človeške odnose in dejavnosti. Oblikovani sistemi niso absolutni, ampak skupaj s človekom variirajo in se prilagajajo spremembam načina življenja. Če se naselje/mesto prilagodi spremembam, bo uspešno rastlo naprej in se razvijalo; pri zapuščenih vaseh pa se zgodi obratno. Že v osnovi jih gradijo togi procesi, ki po neki točki ne morajo več slediti modernemu razvoju bivanja, poleg tega pa navadno pride do neke agresivne in nenadne spremembe, ki prebivalce prisili v selitev in opuščanje domov. Razlogi za zapuščanje so lahko različni, od naravnih nesreč, ki preoblikujejo naravno okolje naselja v nebivanjsko in nevarno, določene politične odločitve ter vojne ali

dolgotrajno pomanjkanje hrane. Na Kočevskem leži ta točka previsa v zapuščanje krajine v predlogu (zahtevi) za preselitev kočevskih Nemcev s strani nemškega vodstva ter popolnem uničenju večine vasi v Roški ofenzivi. Naselje brez človeške prezence pa je oropano glavne vsebine in glavnega eksistenčnega razloga. Kar ostane je le lupina, oblika brez ideje, volumen brez substance, reducirana le na svoj obstoj in obsojena le na označevanje teritorija (Di Figlia, 2013). Zanimivo bi bilo opazovati spreminjanje vloge naselja pred začetkom opuščanja, med zapuščanjem in po njem, ter opazovati, kako je skozi te procese spreminjalo svoje vloge v prostoru.

Opredelitev vloge, ki jo imajo opuščena naselja danes, nam lahko ponudi namige za razvoj v prihodnje z uporabo teh potencialov;

Vasi so **arhitekturni ostanki** preteklih dejavnosti, bivših prebivalcev, njihove kulture in načina življenja, zapisani v prostor. Uporaba teh ostankov in prenašanje arhitekturne tradicije v sodobno gradnjo dodaja višjo vrednost.

Vasi so **prostori spomina**, zasidrani v zgodovinski kontekst. V nekaterih primerih na Kočevskem tudi tako, da teh spominov raje ne obujemo in razčlenjujemo. Z oblikovanjem ponudbe pa lahko različne zgodbe preteklosti primerno predstavimo in privabimo ljudi, ki so že povezani s prostorom ali pa ga na novo odkrivajo.

In so tudi **lekcija o sobivanju z naravnim** okoljem in umeščanju dejavnosti; s kritičnim odmikom in jasno podobo o spremembi načina življenja od časa naselitve pa do danes, se lahko veliko naučimo in koristimo znanje ter napake bivših prebivalcev (Di Figlia, 2013). Na osnovi razmerja med bivanjem in naravo lahko ustvarimo trajnostni preplet načina gradnje z naravo, ki zopet dodaja na vrednosti in privlači določen tip osveščenih posameznikov.

Nenaseljene vasi so danes materializacija spominov in namig na preteklost nekoga, ki pa se tekom časa razgrajuje, razpada in prerašča z gozdom. Vsak prostor pa ima nekakšno identiteto, skupek preteklih dogodkov, občutek pripadnosti nekemu kontekstu, najpomembnejša identiteta zapuščenih vasi pa je tista, ki jo še vedno čutijo nekdanji prebivalci v svojih spominih. Potreben je proces ponovne vzpostavitve tradicije in identitete kraja preko razvoja, dodajanja rab in posledično spremembe pomena vasi. Pri tem procesu lahko domiselno uporabljamo prednosti zapuščenih vasi (Di Figlia, 2013):

Občutek identitete, vezane na prostor;

Vas kljub temu, da ni več vidne povezave med strukturo in človeškim bivanjem, še vedno ohranja čustvene in subjektivne pomene, ki neko bivšo družbeno skupino vežejo na ta prostor. Še več kot to, misel na bivšo naseljeno vas postane v spominu prebivalcev še

močnejša, saj preide v nostalgijo in pridobi simboličen pomen. Takšni pomeni pa so nenadomestljivi, kar se jasno pokaže pri opuščenih vaseh zaradi naravnih nesreč – v primeru gradnje novega naselja na varnejši, novi lokaciji temu naselju primanjkuje zgodbe, čustev, sublimnega pomena, ki ga lahko oblikuje le človek s fizično in čustveno navezavo na prostor.

Posebnosti načina življenja nekdanj;

Opuščene vasi niso bile žrtev modernega razvoja in industrije, temveč so odmaknjene na svojih idiličnih lokacijah, ki so primerne le za tradicionalen način življenja, ki bazira na samozadostnosti in sožitju z naravo. Takšen model življenja postaja vedno bolj priljubljena alternativa modernemu potrošniškemu načinu življenja, ki z upoštevanjem dejstva naravne nosilne sposobnosti ni več uporaben (pa še vedno uporabljan).

Čar ruševin in ostankov;

V opuščenih vaseh se je ob ruševinah in preraščenih podrlih stavbah razširila specifična skrivnostna atmosfera. Prisotna je že kar malo sveta skrivnostnost prostora, kjer se je čas ustavil, ki se obiskovalca dotakne in ga pusti v nedoločeni radovednosti (Di Figlia, 2013). S tem ambientom opuščene vasi spominjajo na občudovane antične ostanke in ruševine v zgodovinskem obdobju romantike.

Vprašanje, ki se postavlja v tem delu naloge je seveda KAKO uporabiti prepoznano kakovost, potencial opuščene vasi in jo preliti v potencial; naj gre tu za ponovno naselitev ali pa spremembo funkcije zaradi prilagoditve razmeram. Včasih je nujna fizična sprememba, da morda z gradnjo ali preoblikovanjem zadostimo novo dodani funkciji, drugič pa gre le za pripisovanje novih funkcij, uvedbo načina upravljanja in povezovanja obstoječih in novih, zelenih rab. Kakorkoli, naša stvaritev mora vsebovati oblikovanje neke nove identitete prostora za nove uporabnike, ki pa se mora navezovati na zgodovinske dogodke, spomine, če želimo v prostoru doseči nek občutek pripadnosti in karakterja (Di Figlia, 2013).

Poleg vasi kot kulturnega ostanka in interesa čustvenih spominov je vas tudi konkreten, fizičen vir v prostoru. Opuščene vasi imajo svojo stavbno tkivo ponekod še vedno berljivo. Poleg tega so situirane večinoma v pravi naravi, neokrnjeni, z redkimi človeškimi obiskovalci. Obstoj "naravne komponente" doda vrednost vasi, da postane potencial območja.

2.5.1 Možnosti revitalizacije

Pri razmišljanju o revitalizaciji zapuščenih vasi je zanimivo to, da so tiste lastnosti lokacije, ki so zapuščenje pospeševale ali pa ga (ne)posredno sprožile, zdaj lahko obravnavane kot prednosti in pripomorejo k razvoju (Di Figlia, 2013). V primeru Kočevja so to odmaknjenost od večjih poselitev, oddaljenost infrastrukture in industrije, obsežna gozdnatost in nedostopnost ter tudi razgiban relief in množica naravnih vrednot. Tudi kombinacija teh elementov posredno tvori zanimive ostanke v naravi; na primer kombinacija gozdnatosti in nedostopnosti je omogočala razvoj narodno osvobodilne vojske v Rogu in gradnjo objektov, kar danes tvori zanimivo destinacijo za obiskovalce. Drug primer je lahko Rog s svojo neokrnjenostjo, ki je zopet posledica odmaknjenosti in dolgotrajne gozdnatosti, in pa destinacija mnogih ljubiteljev narave. K večji prepoznavnosti (o popularizaciji ne moramo govoriti) območij, kot je Kočevska, pa je gotovo pripomoglo tudi dejstvo, da smo zopet v obdobju počasnega vračanja družbe nazaj k naravi, o tem je veliko več znanega in tudi zavest ljudi o tej tematiki je višja.

Tematske dejavnosti in dogodki (Di Figlia, 2013)

Pri tem tipu razvoja gre za osnovanje interesa določene skupine ljudi, ki organizira raznovrstne (kulturne, športne, etnološke, itn.) dogodke v enem od zapuščenih naselij. Osnova takšnih dogodkov je prepoznavanje razpoložljive banke znanj na območju in razmislek o možnih kulturnih dogodkih, ki jih lahko z razpoložljivimi ljudmi organiziramo. Vas lahko postane kulturna točka izven mesta, namenjena gledališču, team-buildingu, delavnicam, manjšim festivalom, razstavam, rekreacijskim turam, turističnim potem, ali povsem drugim vsebinam, ki bi jih oblikovali glede na znanje ljudi, ki sodelujejo.

Razvoj za turizem (prirejeno po Di Figlia, 2013)

Revitalizacija vasi za turizem lahko poteka v precej različnih oblikah, od najbolj osnovne, kjer se deležniki samo povežejo, da ustvarjajo neko širšo ponudbo, do intenzivnega turizma z večjimi masami obiskov. Slednja se na Kočevskem verjetno ne bi mogla zgoditi, pa tudi zaradi naravovarstvenih razlogov je ne smemo podpirati, saj bi vzela esenco glavni regijski prednosti.

T u r i z e m r e k r e a c i j s k i h p o t i temelji na sistemu različnih vrst poti, povezanih v en sistem; kolesarjenje, pohodništvo, jahanje, tek na smučeh ..., ki potekajo preko opuščenih vasi. Te pa lahko služijo kot oporne točke za orientacijo, prehrano, namestitve, dogodke.

P a r k o v n i m u z e j; zanj je potrebna prenova ene vasi, in deluje kot muzej na prostem (primer Skansen⁴). Podporne kulturne dejavnosti bi bile potrebne za zadovoljiv obisk.

P o č i t n i š k o n a s e l j e v obliki hiš/apartmajev, kmetije za najem, podeželskega hotela, kmečki turizem ... vse te možnosti bi omogočale vedno bolj priljubljen podeželski turizem na kmečkih domačijah. Kot dodatne dejavnosti se tu predvideva izobraževanje z naravo, rekreacijo, lahko tudi aktivnosti na kmetiji. Posebnost naselja v bivši kočevarski vasi bi omogočale rekonstruirane kočevarske hišice, nastanitev v preprostem okolju, drugačen pristop do turista, ki tu ne bi bil nepremišljen potrošnik, tipičen hedonističen turist, ampak preprost človek, ki zaradi sodobnega načina življenja živi v urbanem okolju, in želi svoje proste dneve preživeti v gozdnem okolju, prežetem s posebno energijo.

Ponovna naselitev

Ta tip revitalizacije je zelo redek, zanj je nujen kompleksen proces nepredvidljive družbene dinamike, zato ga je tudi težko načrtovati. Lahko vključuje posamezne interese ali pa je v obliki večje skupine. Interes mora biti zelo močan, tako kot se je na Kočevskem zgodilo v primeru Mokrega potoka, kjer so interese sami sprožili razvoj, poskrbeli za načrte arhitekture in vse uradniške postopke in povrh vsega še izbrali okolju zelo primerno ekološko gradnjo. Pobuda pa lahko pride tudi s strani občine, ki želi poseliti določeno površino, vendar je v tem primeru včasih načrtovanje zahtevnejše in uspeh ni nujno zagotovljen, saj ljudje izbirajo preselitev iz različnih razlogov, in se ne preseljujejo z istimi motivi in cilji kot se je to zgodilo pri bolj homogeni skupini za bodočo eko vas Mokri potok. Da bi to lahko predvidevali tekom načrtovanja, bi to že od začetka moralo vključevati javnost.

To so nekateri principi razvoja, ki jih je pri raziskovanju zapuščenih vasi v Italiji definirala Luca Di Figlia (2013) in nazorno opisal v članki *Abandoned villages as regional resources*. V sklopu predmeta v tretjem semestru magistrskega študija, tipologija, upravljanje in varstvo kulturne krajine, pa smo med študijskim projektom prepoznali tudi nekatere drugačne opcije razvoja, ki jih Di Figlia še ne navaja.

Razvoj kmetijstva; ta tip razvoja v bivšo, nenaseljeno vas umešča večji kmetijski obrat, ki pogosto zasede večji del površine nekdanje vasi. Ta način razvoja ima manjšo pomanjkljivost; njegov namen ni neposredno ohranjanje vasi, ampak se vanjo ta dejavnost samo locira. Posledično je lokacija poseljena in ni prepuščena sukcesiji in pozabi, prostor je živ preko vstavljanja neke povsem drugačne rabe. Tukaj pa gre včasih za določeno stopnjo degradacije krajine, saj je za intenzivno kmetijstvo nujna gradnja velikih

⁴ Skansen je muzej na prostem na Švedskem, s široko ponudbo in konkretnim prikazom ruralnega življenja in tradicije. Pomemben je odmik od klasičnega muzeja, kjer so eksponati nedotakljivi, tu pa živijo v prostoru.

gospodarskih poslopij in z umeščanjem takšne dejavnosti v vas z ostanki in ruševinami delamo napako. Bolj ustrezno bi bilo umeščanje takšnega kmetijstva v vasi Kočevske, kjer še stojijo zapuščeni veliki hlevi iz časa velike povojne ideje obuditve Kočevske s pomočjo socialističnega združnega kmetovanja. Podobno umeščenih je že nekaj družinskih kmetij v starih kočevarskih vaseh, popolnoma samostojnih in brez sosedov (Staro Brezje, Rajhenav, Tanči vrh ...). Ena ekološka kmetija je še v vasi Gotenici, ki je sicer namenjena policijskemu vadbišču. S kmetijsko dejavnostjo v opuščeno vas lahko prinesemo nekaj finančnih sredstev, ki se jih lahko uporabi za obeleženje in ohranjanje zgodovine vasi, poskrbimo za zanimivo poreklo kmetijskih izdelkov, ki bi morda zaslužili posebno trženje z dodatno vrednostjo – izdelki iz bivše vasi kočevskih Nemcev, ali podobno.

Vzpostavitev sekundarnega središča - razvoj na ta način je možen na večjih območjih, kjer se tudi nahaja več vasi, sekundarno središče pa je dovolj oddaljeno od glavnega središča regije. Mi smo ga v študijskem procesu predlagali v območju Goteniško - Reške doline, s Kočevsko Reko kot centralnim naseljem. Nujen je tudi obstoj dejavnosti, na katere se lahko razvoj nasloni in ki omogočajo samostojnost lokacije (trgovina, pošta, šola, delovna mesta,...). Pristop bi bil zelo primeren v primeru obstoja dovolj velike interesne skupine ljudi, ki bi se na tem manjšem središču lotila, z uporabo svojih raznolikih znanj, začetka razvoja, ki bi ne bil odvisen od glavnega središča in bi temeljil na ponudbi, ki jo ponuja prostor v neposredni bližini.

Pomembno pa je spoznanje, da je za uspešno reševanje revitalizacije potrebno sodelovanje akterjev, ki pri problemu neposredno sodelujejo ali imajo druge interese pri temi. Brez sodelovanja institucij pri projektih le ti ne bodo uspešno funkcionirali, gre za osnovno sodelovanje, brez katerega že pri enostavnejših idejah ne gre, in s katerim ima občina Kočevje velike probleme. Poleg sodelovanja pa je nujna pravna ureditev statusa opuščenih vasi vsaj na občinskem, če ne na državnem nivoju. To bi zagotavljalo uradno zapisane pogoje za ravnanje v območjih opuščenih vasi, ter ravnanje v vseh primerih upravljanja z vasjo, naj gre za prepuščanje istemu stanju, postavljanje obeležij, in predvsem za procese revitalizacije. Tako bi lahko zagotovili korektnost revitalizacije do okolja in prebivalcev ter preprečili nerazumne projekte, ki bi kakorkoli prekoračili nosilno sposobnost prostora in ogrožali naravne in kulturne vrednote, ki so še ostale.

Pri raziskovanju različnih možnosti dejavnosti, ki so primerne za zapuščene vasi, sem našla tudi nekaj primernih, ki pa bi lahko uspešno funkcionirale predvsem v kombinaciji še s kakšnim od tipov razvoja, saj so same premajhne za obstoj na lokacijah opuščenih vasi. Govorim o gradnji t.i. "**posebnih**" **institucij** kot na primer domovi za ostarele, mladinski centri za šole v naravi, rehabilitacijski centri, raziskovalni centri (povezava z Univerzo), pasji hoteli, hospic domovi, celo zapori in podobno. Do takšnih predlogov bi lahko prišli tudi po prvi poti avtorja Di Figlie, če bi se na območju zbrali ljudje z določeno izobrazbo

in bi ta smiselno kazala na potencialne za ustanovitev in vodenje določene institucije (na primer za delo s starejšimi ali otroci s posebnimi potrebami). Takšen razvoj bi hkrati omogočal razvoj periferne območja ter zaposlitev v zelo strokovnem področju.

Naštete dejavnosti lahko delujejo samostojno, nekatere pa skoraj nujno v povezavi z drugimi, saj so same po sebi premajhne za uspešno poslovanje na odročni lokaciji. Ker pa gre za okolje, ki zahteva specifične rabe in omejen turizem, se dejavnosti lahko zelo uspešno prepletajo. Najbolj enostaven in smiseln razvoj je zagotovo sistem rekreacijskih poti, ki izhaja iz fizičnih dejavnikov, ki jih nudi narava sama, vendar pa lahko uspešno poveže v svojo mrežo tako opuščene vasi kot dodatno ponudbo, zanimivo za obiskovalce (vrhove hribov, studence, bunkerje, grobišča,...). Razvoj turističnega naselja, ki temelji na kmečkem in trajnostnem turizmu se na primer nujno opira na sistem rekreacijski poti, ki so osnovna ponudba za turista. Šele z obstojem določenih razvojnih dejavnosti se lahko torej izpeljejo nadaljnje, za začetek sodelovanja institucij bi bile na primer potrebne že obstoječe, dobro delujoče ponudbe.

Nekatere razvojne dejavnosti pa so specifične zaradi nujnosti iniciative lokalne skupnosti, ki je navadno sprožena spontano zaradi razvoja dogodkov in dejavnikov. Ta faktor je nepredvidljiv in ga težko načrtujemo; lahko pa s prostorskimi spremembami postavimo primerne okvirje, ki podprejo ali vzpodbudijo takšne procese. Še bolj zahtevno pa je prostorsko načrtovati kulturni razvoj ali postopek pripisovanja administrativnega pomena vasem, saj gre tu za povsem družbene procese. Tudi povezovanje institucij je eden takšnih razvojev, ki sloni na družbeni iniciativi in povezuje obstoječe ponudbe ter dejavnosti, vendar jo lahko samo opišemo kot možnost, ne pa tudi natančno načrtujemo kje, kdaj, kako in s strani koga se bo izpeljala.

Preglednica 1: Dejavnosti za revitalizacijo in potrebni posegi

Dejavnosti in dogodki	Razvoj za turizem			Ponovna naselitev	Razvoj kmetijstva	Sekundarno središče	Dom za ostarele / CŠOD / mladinski dom
	Rekreacijske poti	Parkovni muzej	Počitniško naselje				
Interes družbe, Formiranje iniciative, Obstoječe stavbe za začetek dejavnosti	Razgiban relief, vzpetine, naravne znamenitosti, vodne površine, kulturne znamenitosti, Opuščene vasi v bližini	Rekonstrukcij a vasi Interes družbene skupine, Bližina centra regije , Dostopnost	Destinacije za rekreacijo v bližini (glej rekr.poti), Rodovitna zemlja, Bližina vodnega vira, Možnost dobave elektrike Skladnost s prostorskimi načrti	Interes občine, Obstoje potrebn e komunalne infrastrukture, Interes skupine ljudi za preselitev, Vzpostavitev zaposlitve na lokaciji novogradnje	Večje površine rodovitne zemlje ali primeren relief za živinorejo, Primerna mikroklima Dostopnost, Obsto j komunalne opreme	Večje območje opuščenih vasi, Samostojni potencial sekundarnega območja, Lokalna pobuda za razvoj, Investitorji v dejavnosti (zaželeno)	Dostopnost, Bližina vodnega vira, Rodovitna zemlja, primerna lega Možnost vključevanja v živo naselje (na primer turistično) Primerni kadri za zaposlitev
Gradnja, prenova ali rekonstrukcija potrebne infrastrukture za dejavnosti – prenočišča, terase, male dvorane, muzej	Urejanje poti (oznake,karte), Gradnja servisne infrastrukture (WC, dostop do vode, počivališča, prenočišča), Ureditev dostopov do pitne vode	Oblikovanje programa dejavnosti, Prenova ali izgradnja vasi	Obnova vasi za namestitve, Programska ponudba	Izgradnja/prenova celotne vasi in infrastrukture (pomembno upoštevanje kulturne dediščine)	Gradnja potrebne infrastrukture – odvisno od izbranih dejavnosti, prenova	Gradnja potrebnih osnovnih objektov s prenočišči, Senkundarna potrebna gradnja – igrišča, vrtovi,...	Gradnja potrebnih osnovnih objektov s prenočišči, Senkundarna potrebna gradnja – igrišča, vrtovi,...
Sprememba namenske rabe, Pridobitev G.D., Povezovanje aktivnosti ponudnikov dejavnosti v občini	Izdela va rekreacijskih kart z novimi podatki, Promocija dejavnosti	Pravna ureditev statusa opuščenih vasi	Sprememba namenske rabe, Pridobitev G.D., Jasna turistična strategija, Pravna ureditev op. vasi z jasnimi pravili upravljanja, Zagotavljanje ohranjanja kulturne dediščine	Uskladitev namembnosti parcel za gradnjo, Zagotavljanje ohranjanja kulturne dediščine	Sprememba namenske rabe, Pridobitev G.D., Vključevanje v razpise, ki bi sofinancirali dejavnost, Povezovanje z lokalnimi kupci kmetijskih produktov (zadru ga, ipd)	Vstavljanje dogodkov v sekundarni center, Promocija sekundarnega območja, Aktivno povezovanje naselij in aktivnosti, Prirejanje prostorskih načrtov funkciji prostora	Sprememba namenske rabe Pridobitev gradbenega dovoljenja (v nadaljevanju G.D.)
ZAHTEVE	FIZIČNI POSEGI			ADMINISTRATIVNI POSEGI			

2.6 ZAPUŠČENE VASI DRUGOD IN NJIHOV RAZVOJ

2.6.1 Češka – sudeški Nemci

Sudeški Nemci, sprva imenovani Nemški Bohemi, so bili Nemška manjšina na območju današnje Češke. Bohemija je bila kraljevina že v času rimskega imperija, danes pa sovпада z območjem Češke. Do leta 1945 je bila poseljena z več kot 3 milijoni sudeških Nemcev na mejah države z Nemčijo in Avstrijo. Tam so prebivali od začetka 14. stoletja kjer so jih, iz istih razlogov kot na Kočevskem, po povabilu češkega kralja naselili za namene varovanja meja Nemškega imperija in obdelovanje zemlje.

Sudeško območje je bilo gospodarsko dobro razvito, s številnimi kemičnimi tovarnami, rudniki lignita ter tekstilnimi in steklarskimi podjetji, poseljeno pa predvsem z Nemci. Pri upravi in izobraževanju so bili izrazito nacionalistični, in so ustanavljali svoje urade ter pomembne institucije ločeno od Čeških. Takšen ločen način življenja je potekal vse do izselitve Nemcev leta 1945. Nemška manjšina je na češkem območju delovala precej suvereno, bili so vir pomembnega znanja obrti, ne samo delovna sila, ampak vsaj enakopravni. Leta 1526 pa je območje Češke pripadlo Avstriji, in Nemci na tem območju so postali več vredni, Čehi pa v praksi manjšina. Situacija se je kmalu zasukala, po koncu 1. svetovne vojne, s formacijo Češko-Slovaške republike, kjer so Nemci na češkem postali manjšinski narod. Na temo tega vprašanja so evropski voditelji leta 1938 sklicali sestanek v Münchnu, kjer so (brez prisotnosti Češke) odločili, da območje Češke prosto pridružijo (predajo) Nemčiji. Na območju sudeških Nemcev se je tako kot na Kočevskem dobro prijela nacistična ideologija, ki je tu za Nemce zahtevala popolno enakopravnost s Čehi (Sudetenland, 2014).

S prihodom 2. sv. vojne pa se situacija še zadnjič spremeni, Nemci so izpadli kot veliki poraženci, in na Potsdamski konferenci so Nemcem predlagali odhod iz Češke, od koder so jih pravzaprav izgnali. Že leta 1945 je iz Češke odšlo 500000 Nemcev, do danes kar 3 milijone.

Po izselitvi Nemcev je Češka takoj začela načrtno ponovno naselitev s svojimi državljani ter Slovaki, Grki, Romi in Madžari. Nekatera območja pa so kljub ponovni naselitvi ostala prazna, takrat zaradi raznih vojaških interesov in površin z minami. Danes so te površine uspešni narodni in krajinski parki.

Ker Češka ni uspela ponovno naseliti vseh širnih površin, kjer so prebivali sudeški Nemci, se je ponekod usmerila v ruralni turizem, in natančneje ciljala na Nizozemske turiste. Ti so Češko prepoznali kot prijeten umik iz stresnih mest na podeželje, v naravo. Zaradi prevlade nizozemskih turistov in prilagajanja izključno njihovim željam so nastala t.i.

Dutch villages⁵. Območja, kamor so se usmerili, so bila gospodarska in lokacijska periferija, ki so v preteklosti delovala kot kmetijska območja ali pa kot uspešna v predelovanju "surovih" materialov ter lahke industrije. Da bi lažje orisala spremembo v teh območjih, predstavljam usodo treh vasi sudeške Češke (Horakova, 2010).

S t u p n a je prva od bivših sudeških vasi, ki so jo Čehi namenili tudi ruralnemu turizmu in mnogim interesentom z Nizozemske. Danes se to močno odraža v lastniški strukturi in večinskem prebivalstvu. V naselju je 74 hiš, od tega 15 s stalnimi prebivalci, 30 namenjenih najemu, ostalih 29 pa, fizično ločenih na hribu od preostalega naselja, samo za nizozemske turiste. Te hiše so mnogo bolj luksuzne, zgrajene po tipologiji starih lesenih koč. Naselje stagnira, mlado prebivalstvo se izseljuje, saj so stalni prebivalci samo še upokojenci.

S t a r k o v je naselje na robu Češke, pri meji s Poljsko. V tridesetih letih je štelo 892 prebivalcev, od katerih je bilo 88 % Nemcev. Ukvarjali so se z lesno industrijo, rudarstvom in kmetovanjem. Po vojni so bili seveda vsi Nemci izseljeni, prevladal je komunizem, površine so nacionalizirali. Po leto 1989 so prvotni lastniki dobili nazaj svoja posestva in začeli z razvojem. Leta 1998 so odprli Green Valley park, prvo letovišče na češkem, namenjeno v prvi vrsti nizozemskim turistom, zato se je tu prvič pojavil izraz Dutch village. V namen tega so zgradili 22 vil, v prihodnje pa želijo še 30 dodatnih. Vendar pa je realno stanje drugačno, kot bi pričakovali; stari del vasi namreč ni doživel pozitivnih učinkov sobivanja s turizmom, hiše sudeških Nemcev so neobnovljene, poškodovane in zanemarjene. Ves kapital se zadržuje izključno na območju letovišča, ki blesti.

L i p n o n a d V l t a v o v pa je mestece ob reki Vltavi, od koder so Nemce prav tako nasilno izselili in naselili Češko prebivalstvo. Nižje po reki so kmalu po preseljevanju zgradili nov jez za veliko hidroelektrarno, tako da je gladine vode narastla čez višino bivšega mesteca, zato je bilo to delno poplavljenno. Preostanek starih sudeških hiš so izpraznili, da bi jih namenili turističnemu najemu. Takratnim prebivalcem so zgradili nove hiše na robu starega naselja, na drugi strani pa dodali še nove nastanitvene objekte za turiste, ki so prav tako fizično ločeni od vasi. To je tvorilo turistično letovišče, iz katerega turisti le redko zaidejo, tam se družijo s svojimi sodržavljanji in nimajo potrebe po raziskovanju starega centra. Tudi trgovinice, situirane v starem centru, so podlegle v boju z večjimi trgovskimi središči, ki so jih za turiste zgradili poleg novega turističnega naselja.

Vsa ta naselja, včasih bivališča Sudeških Nemcev, so šla čez mnoge politične spremembe in na koncu videle razvojne možnosti v turizmu, saj so bila za nadaljevanje industrije in obrti preveč odmaknjena od glavnih prometnic kapitala. Prihodnost so poskušala iskati z

⁵ Dutch Villages ali slovensko Nizozemske vasice je domači izraz s češke, ki označuje standardizirane počitniške hiše v lasti Nizozemcev znotraj čeških vasi. Izraz se uporablja v javnem diskurzu, večinoma na internetu in že sama uporaba besedne zveze ima kritično sporočilo na to obliko turizma (Horakova, 2010).

lokalnim ustvarjanjem delovnih mest, vendar jih je pogoltnilo na eni strani napačno načrtovanje, na drugi pa moč globalizacije. Prihaja do mnogih konfliktov zaradi nasprotujočih si interesov, turizem se napaja na osnovi obstoječih zapuščenih vasi, vendar jih na koncu ne ohranja in promovira – vendar tudi ne uniči. Gre pa tu gotovo za problematičen, distanciran odnos do konteksta, ki nizozemskim turistom služi samo kot okvir, usklajen z njihovimi predstavami o počitnikovanju v naravi, na podeželju. Domačini so veliko pričakovali od razvoja, v resnici pa imajo od tega malo delovnih mest, predvsem tista manj cenjena, ki služijo kot servis turistom (natakarji, sobarice, čistilke).

Zaradi napačnega načrtovanja pa je prišlo ne samo do nenaravnega delovanja, ampak tudi izgleda krajine. Jasne so meje med "originalnim" in turističnim naseljem, tudi dejavnosti turistov niso povezane z lokalnimi prebivalci in njihovo kulturo.

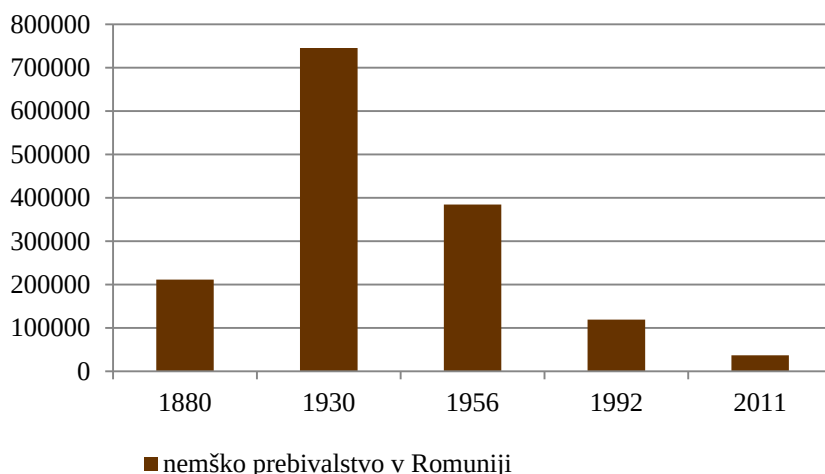
Turizem je tu povzročil dualno realnost, ki ni čisto negativna; ekonomija deluje na osnovi ravnotežja med potrebo in povpraševanjem, realnost odnosov pa je mnogo kompleksnejša, vzrok mnogih konfliktov, ki pa so posledica napačne stopnje participacije. Zgodbe iz Češke poudarjajo dejstvo, da lahko turistični razvoj na takšnih lokacijah uspe le, če so želje in ideje lokalnih ljudi slišane in upoštevane. Na Češkem je pri planiranju z investitorji sodelovalo samo občinsko vodstvo, lokalno prebivalstvo pa le pri prodaji zemljišč. Na koncu so negativne posledice takšnega postopka še močnejše berljive pri tistih, ki se niso prilagodili turizmu in tistih, ki od razvoja niso imeli nič (Horakova, 2010).

2.6.2 Romunija – saški Nemci

V Romuniji je prav tako prišlo do naseljevanja Nemcev v Transilvanijo že v zgodnjem 12. stoletju (1141-1162) za obrambo jugovzhodne meje Madžarske, nadaljevalo pa se je do 13. stoletja. Poleg obrambnih razlogov so jih kasneje naseljevali tudi zaradi boljših znanj rudarstva in gospodarstva, v začetku pa so sem tako kot na Kočevsko prihajali predvsem kaznjenci in podobni. V Transilvaniji so kolonizirali približno 30000 km², kar je neprimerljivo večja površina od slovenske. Tudi tu so jih tako kot pri nas Turki napadali sosednji narodi; veliko naselij je bilo uničenih že zelo zgodaj, v letih 1241-42, med Mongolsko invazijo, zaradi katere so zgradili mnogo utrdb okoli cerkva in bližnje okolice, nekatere so se ohranile do danes, in predstavljajo pomembno kulturno dediščino (Transylvanian Saxons, 2014).

Sasi so imeli na območju veliko politično in gospodarsko moč, kar jim je omogočala tudi politika, saj je ta držala romunski proletariat stran od vodenja. V času Avstro - Ogrske monarhije so Sasi sicer izgubljali na moči in bili žrtev raznarodovalne politike manjšine – območje so želeli pomadžariti. Po prvi svetovni vojni pa jih je večina podpirala poenotenje Transilvanije z Romunijo, saj so pričakovali statut manjšine v državi in enakopravno obravnavanje, kar se je tudi zgodilo v letu 1918 s podpisom Trianonskega sporazuma. Zaradi agrarne reforme pa je veliko bogatih Sasov izgubilo veliko svoje zemlje, kar je

spodbujalo nezadovoljstvo. Ko se je razpasla Hitlerjeva nacistična ideologija, so se je prijeli kot rešilno bilko. Vendar pa je Romunija v letu 1944 podpisala mirovno pogodbo s Sovjetsko Zvezo, Sasi so postali nezaželeni, in Nemška vojska je pričela s preseljevanjem Nemcev iz Transilvanije. Okoli 100000 jih je pobegnilo pred prihodom rdeče armade, vendar pa Romunija za razliko od svojih sosednjih držav ni zahtevala preselitve Nemcev po vojni. Kljub temu pa je bilo okoli 70000 transilvanskih Sasov aretiranih in poslanih v taborišča s strani Sovjetske zveze zaradi "domnevnega" sodelovanja z Nemško armado.

Slika 11: gibanje števila Nemških prebivalcev v Romuniji med leti 1880 in 2011 (Transylvanian Saxons, 2014)

V Romuniji so Nemci poseljevali veliko večjo površino od tiste na Kočevskem, vendar gre za zelo podobne trende na večjem območju. Z maksimalnega števila prebivalcev nemške manjšine v letu 1930 je to število po koncu druge svetovne vojne ter padcu železne zavese v letu 2011 znašalo le še 36884 prebivalcev, kar znaša 4,95 % prvotnega nemškega prebivalstva. Na Kočevskem sicer ni znano za prebivalce, ki bi se pri zadnjem popisu definirali kot Nemci (leta 1945 je to število znašalo 110 prebivalcev, vendar podatki niso povsem objektivni zaradi mešanih družin ter strahu pri navedbi prave narodnosti (Ferenc in Zupan, 2011)), vendar je po koncu izseljevanja število preostalih nemških prebivalcev na Kočevskem znašalo 5,4 %, zelo blizu romunskemu povprečju.

Ob koncu saške naselitve je ostalo močno izpraznjenih preko 200 vasi in 7 mest (Mihai Eminescu Trust, 2002). Območje z izpraznjenimi hišami so kmalu začeli naseljevati Romi in ostali Romuni. Bogata kulturna dediščina Nemcev pa vseeno ni ostala spregledana, saj so se tisti redki preostali Sasi in tudi domačini Romuni kmalu zavedli bogastva, ki ga imajo, in že leta 1991 sprožili postopek zavarovanja pod UNESCO dediščino, kar jim je uspelo leta 1999. Poleg Unesco dediščine pa v območju deluje tudi zavod Mihai Eminescu Trust (v nadaljevanju MET), ki je bil sprva sicer ustanovljen z namenom zavarovanja delovanja akademikov pod komunizmom v času vodenja Ceaușescu-ja. Danes pa ta zavod že 11 let deluje z namenom zavarovanja in revitalizacijo saških vasi pod vodstvom

potomke nemških prebivalcev. Aktivni so v 26 vaseh in treh mestih, ne samo na področju fizične restavracije, ampak tudi v oblikah vzpostavljanja zavednosti, projektov za skupnosti, izobraževanja v tradicionalnih obrteh z uporabo lokalnih materialov ter spodbudi pri samozaposlovanju. Do letošnjega leta so izvedli 1100 renovacij. S pomočjo zavoda MET so prebivalci spoznali, da vasi Sasov niso le pomembna kulturna in zgodovinska dediščina, ampak lahko s pametno prenovo in upravljanjem postanejo trajen vir zaslužka lokalnega prebivalstva in ohranjajo regijo živo. Pomemben faktor, ki omogoča vse te dejavnosti pa je podpora zavodu s strani Angleškega princa Charlesa, ki je kupil nekaj vasi in za obnovo tudi pomaga s fundacijami. S svojim celostnim delovanjem zavod MET uspešno revitalizira vasi, saj se je po njihovih podatkih že okoli 1000 Sasov vrnilo v svoje vasi in tudi domači prebivalci se uspešno vključujejo v usmerjen način življenja v vaseh.

V vaseh se sedaj ukvarjajo z organskim kmetijstvom s pomočjo subvencij, na tradicionalen način predelujejo mleko, imajo vodene ture po kmetijah, obrtniških delavnicah, ogleda tradicionalnih kmečkih opravil (oglarjenje, sirarstvo, opekarstvo, ...), naravnih znamenitostih, organizirajo sodelovanje pri tradicionalnih saških običajih, treking pohode, ježo in vožnjo z vprego, ter tudi delavnice, kjer se lahko turisti preizkusijo v navedenih kmečkih dejavnostih. Poleg vsega tega pa seveda ponujajo tudi prenočišča.

Uspešno delovanje zavoda je postalo mednarodno priznано in postaja model za primerno delovanje v specifičnih historičnih krajinah kot primer ohranjanja zgodovinskih ostankov skupaj s krepitvijo gospodarstva. Revitalizacija se prične z nakupom ene od hiš v vasi s strani zavoda, ki jo nato po kriterijih kulturne dediščine prenovijo in ustvarijo gostišče, ki deluje tudi kot model pravilne gradnje in prenove za ostale vaščane. Kmetom nudijo nasvete, potrebno znanje in tudi kredite za razširitev dejavnosti in objektov. Ko vsa skupnost podpre projekt in sprejme način dela, zavod "posvoji" vas in ji nudi polno podporo in oglaševanje.

V začetku svojega postopka zavod organizira sestanek s predstavniki na pogovor o idejah za razvojne možnosti. Nato domači arhitekt pregleda vso grajeno zapuščino, popiše inventar, določi bolj ogrožene stavbe in tiste, primerne za prenovo, ter prepíše potrebne posege. Nato v okolici poiščejo vire naravnih materialov, ki jih lahko uporabijo za obnovo ter zberejo umetnike ter obrtnike, ki izučijo lokalne prebivalce o pravilnem načinu obnove in delu z materiali. Nato po dobri seznanitvi s prostorom najdejo bolj oddaljena podjetja, ki bi se lahko vključila v mrežo in pomagala pri obstoju vasi. Pri vsem tem postopku z več vasmi pa v eni od teh določijo center, kjer se nahaja rokodelski in prodajni center za lokalne ustvarjalce. Njihov cilj je zagotavljati samozadostnost in to jim s pomočjo zavoda tudi uspeva.

Poleg delovanja zavoda MET pa na območju saških vasi deluje tudi močno povezovanje dejavnosti v pestro ponudbo, ki bazira predvsem na rekreacijskih poteh, neokrnjeni naravi,

ruševinah, vpletanju mitologije v fizične ostanke ter ponudbi lokalne kulture (bivanje, prehrana, družabni dogodki). Ponudba je primerno celostno predstavljena na internetni strani - <http://www.transylvania-adventures.com/> -, ki dokazuje, da je za resen uspeh potrebno povezovanje obstoječih ponudb, ki so lahko povsem preproste, vendar morajo biti domiselno povezane v celoto in predstavljene.

Obe zgodbi iz tujine prikazujeta različne tipe razvoja starih vasi, ki so izgubile svoj prvotni namen in rabo in danes živijo na drugačen način. Čeprav gre na Kočevskem za rahlo drugačno situacijo, saj so vasi porušene, hiš več ni, prenova pravzaprav ni mogoča, pa se lahko iz uspešnih praks naučimo modela upravljanja s takšnim območjem. Iz Češkega primera pa so jasno vidni koraki, ki bi stanje na dolgi rok močno poslabšali.

Za kočevarske vasi bi bili primerni vsi našteti tipi revitalizacije, nekateri od teh že spontano potekajo (kmetijstvo, ponovna naselitev v obliki eko vasi), vendar bi bilo vitalnega pomena upoštevati pomen participacije lokalnih prebivalcev. Nekatere revitalizacijske dejavnosti bi se lahko izpeljale hitreje, saj že imajo na voljo ponudbo, ki je potrebna samo povezovanja in primernega trženja z močnim ozadjem za zadovoljevanje turistovih potreb (prenočišča, vodenje,...). Za druge bi bilo potrebno več časa, predvsem pa pametno načrtovanje in primeren investitor, revitalizacija pa bi lažje stekla, če bi se lahko naslonila na že obstoječe in delujoče turistične dejavnosti – na primer sistem rekreacije - in jo z dodajanjem ponudbe le okrepila. Možen in razvoju koristen bi bil soobstoj več dejavnosti, ki so združljive, kot na primer sistem rekreacijskih poti za osnovo, s katero lahko sodelujejo tako parkovni muzej na eni lokaciji, kmečki turizem v drugih vaseh (eni ali več), obstoj posebnih institucij v manjši vasi, na vrhu tega pa bi sodelovanje institucij vse delujoče ponudbe lahko povezalo v regijsko mrežo, od sodelovanja v le-tej pa bi pridobili vsi deležniki. Takšen razvoj bi posledično ponudil nova delovna mesta ter nova bivanjska okolja v vaseh, ki bi se sicer prvotno uredile za turistične namestitve ali lokacije posebnih institucij.

Če najprej primerjam revitalizacijo po načinu začetka, gre pri Romuniji in Češki za načrtovano revitalizacijo, čeprav se je v Romuniji naseljevanje vasi začelo spontano takoj po njihovem izpraznjenju s strani Romov, ki so potrebovali nova bivališča. Na tej točki bi lahko v Transilvaniji imeli velike probleme zaradi nekontrolirane naselitve, vendar jim je vso prebivalstvo uspelo aktivno vključiti v revitalizacijo tako, da imajo tudi prebivalci možnosti za preživetje in uspeh. Glavna razlika pa je v pristopu; na Češkem so imeli močan interes s strani Nizozemskih turistov in so se pri gradnji nastanitvenih objektov in oblikovanja ponudbe obračali izključno na njihove potrebe. V proces načrtovanja niso vključevali lokalnega prebivalstva, tako da je tudi participacija kvečjemu na stopnji obveščanja. Pri načrtovanju naselij, ki sem jih predstavila, je opaziti pomanjkanje povezave s kontekstom, z dediščino in možnostmi, ki jih je nudilo prav tisto območje. Zgrajeno letovišče bi lahko namreč postavili v katerikoli kraj, naj gre za obmorski kraj ali

gozdnato podeželje, jasna je delitev rab in stratifikacija družbenih slojev na takšen način, da je obiskovalec (in investitor) tisti, ki določa proces. Lahko bi rekli, da so pristopali na "stari" način, s cilji velikih dobičkov v kratkem času, brez pomisleka, kaj bo takšno načrtovanje pomenilo za krajino, za preostale prebivalce vasi in lokalno gospodarstvo. Verjetno lastniki luksuznih nastanitev uspešno poslujejo, vendar je njihov obstoj nepovezan s starim vaškim tkivom in obdajajočo naravo, ki pa sta vendar razlog potovanja na to območje. S svojim postopkom pa so le ponudili turistom okolje, v katerega so lahko umestili svoje predstave o počitnikovanju v naravi, izbrali izpraznjene vasi, ker so se skoraj same ponujale s svojo neokrnjenostjo, poceni zemljišči in voljnimi domačini, ki so hrepeneli po napredku, razvoju in spremembah. Načrtovanje je sledilo napačnim ciljem; zaslužku in manipulaciji namesto dolgotrajnim ciljem razvoja regije ter ohranjanju bogate kulture.

Rešitev v Romuniji deluje bolj uspešno tudi zaradi stopnje vključevanja prebivalstva, ki je tu po lestvici Sherry Arnstein (Arnstein, 1969) zelo visoko, na stopnji partnerstva in sodelovanja. Prebivalci so se v proces revitalizacije vključevali že od samih začetkov z zbiranjem idej, nadaljnje zelo praktično z osvajanjem novih znanj in postopkov, danes pa samostojno živijo kmečko življenje z dodatnimi dejavnostmi, ki podpirajo njihov obstoj ter dodajajo k lokalni ponudbi. Tako visoka stopnja participacije je tudi prispevala k sprejemu revitalizacije med lokalnimi prebivalci, medtem ko so se tisti na Češkem upravičeno počutili distancirane od rešitev. Romunski razvoj preko zavoda MET lahko definiramo tudi v okvirih različnih smeri razvoja, ki jih opisuje Di Figlia, in sicer gre tu za povezovanje obstoja parkovnega muzeja, ki ga predstavljajo obnovljene hiše ter staro vaško tkivo, kmečkega turizma in mnogih rekreacijskih poti. Prisotno pa je tudi sodelovanje institucij, ki se kaže preko delovanja promocijske internetne strani <http://www.transylvania-adventures.com/>, kjer jasno prikažejo turistično ponudbo in jo prostorsko ter tematsko povežejo.

2.7 REVITALIZACIJA V TEKU – EKO VAS MOKRI POTOK

V lanskem letu je občina Kočevje prvič prodala več zemljišč bivše kočevarske vasi hkrati skupini ekološko usmerjenih intelektualcev, ki z leti načrtujejo gradnjo dveh ekoloških vasi v območju vasi Mokri Potok – Sadni Hrib in preselitev. Proces je v občini odmeval in naletel na nekoliko negativne reakcije – zavisti zaradi prodanih zemljišč, nasprotovanje tujcem, splošno nezaupanje v "ekološki" način življenja in negativne napovedi glede uspešnosti življenja in kmetovanja v tem okolju zaradi "neprilagojenosti".

Interesenti so podrobno pregledali in se spoznali s tehnologijo gradnje in obratovanja eko vasi ter v svojem projektu primerno predstavili prednosti bivanja v eko vasi in vzpostavitev manjših kmetij na območju neke opuščene kočevarske vasi. Preko pripravljenih vprašanj sem v nadaljevanju pripravila opis njihovega projekta, ki je z določenimi nadgradnjami

lahko zgled možnim revitalizacijam vasi na Kočevskem. Na vprašanja sem odgovore deloma izluščila iz projektne dokumentacije, ki jo je ekipa ekološke vasi Mokri potok objavila na spletu, deloma pa iz telefonskega pogovora z enim od organizatorjev in inicatorjev. Vsi odgovori razen prvih treh so povzeti po viru Idejna zasnova ekoloških vasi Sadni Hrib in Mokri Potok (Kovač in sod., 2012) zaradi jasno opredeljene projektne naloge, ki je s preoblikovanjem teksta nisem želela spreminjati.

Kdo sestavlja ekipo in čemu odločitev za preselitev v Mokri Potok, kot ste si ga izbrali?

Ekipo sestavljajo ekološki entuziasti, prijatelji štirih družin, ki so se naključno spoznali preko dogodkov z ekološko in permakulturno vsebino. Lokacijo Mokrega potoka so izbrali na podlagi želje po naselitvi ene od opuščenih vasi v Sloveniji, na kar so odkrili Kočevsko z množico opuščenih vasi in jih nato vrednotili z merili primernosti za naselitev (vir vode, bližina mesta, bližina elektrike), predvsem pa glede na dovoljšnjo površino za pretežno samozadostno življenje za vsaj 20 ljudi.

Zakaj ravno izbrana lokacija in po kakšnih merilih ste jo izbrali?

Bivše kočevske vasi so za ponovno naselitev v obliki eko vasi primerne zaradi svoje odmaknjenosti in še vedno ohranjenih prvin v prostoru, ki dokazujejo dobre razmere za bivanje – ruševine, košenice in sadno drevje. V izbor so zajeli več različnih območij, kjer so se ponujale primerne lokacije za naselitev – območje A nad dolino Kolpe, pri vaseh Muha vas, Verderb, Turkova draga in Pokštajn. Sklop B predstavljajo Svetli Potok, Hrib pri Koprivniku, Kumrova vas in Prerigelj, C je obstoječi predlog vasi Mokri Potok, Sadni Hrib, Preža in Prežulja, sklop D pa so predstavljali Rdeči Kamen, Gornja, Spodnja in Topla Reber ter Pugled. Predloga A in D sta odpadla zaradi večje oddaljenosti od centra regije in težje dostopnosti, predlog B pa zaradi nezazidljivih parcel in težav pri postopku odkupa parcel.

Ali poznate dediščino kočevskih Nemcev in zgodovino vasi?

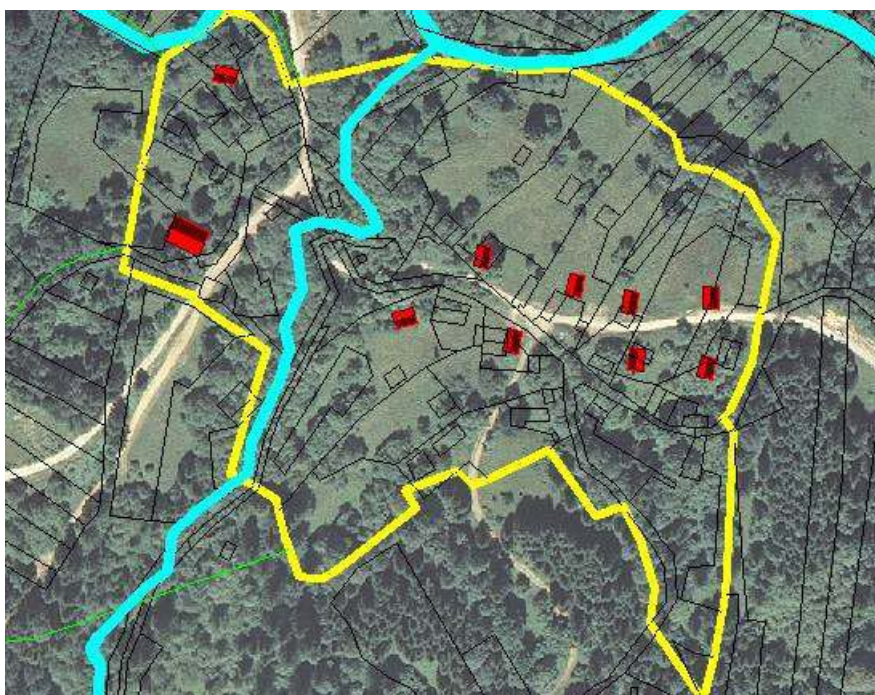
Da, z dediščino so se spoznali preko vse dostopne literature in jo pri pristopanju k načrtovanju vasi tudi spoštujejo in upoštevajo kot strokovno podlago kulturne dediščine.

Ali mi lahko opišete ali kartografsko prikažete načrtovan izgled vasi in opišete vaš odnos do kulturne dediščine (tipologija gradnje in tkiva bivše vasi)?

Ostanki nekdanje vasi so merilo za oblikovanje njihove nastajajoče vasi, predvsem nam jasno kažejo možno nosilnost prostora za trajnostno življenje. Ohranjeni bodo gabariti in

razmerje med kulturno krajino, gozdom in gozdnim robom. Gradnja bo izvedena v malo manjšem obsegu, za manj družin, kot je bila prvotna vas.

V vasi Mokri potok je predvidena izgradnja okvirno 9 individualnih stanovanjskih hiš ter skupnega objekta. Na spodnji sliki lahko razberemo shematski prikaz razporeditve objektov, ki prikaže osnovno gostoto razporeditve, pri čemer niso prikazani gospodarski objekti, natančnejša urbanistična zasnova pa bo določena z OPPN. Iz spodnje slike je tudi razvidno, da danes poteka cesta po drugi trasi kot nekdanj, zaradi česa so nekatere parcele razdeljene. Z oblikovanjem vasi bo potrebno situacijo urediti ali z ureditvijo parcel ali s prestavitvijo ceste upoštevajoč promet gozdarske službe. Zazidljivo območje se deli na manjši zahodni del, kjer sta predvidena 2 bivalna objekta, ter na vzhodni del kjer je predvidena izgradnja 7 domačij ter skupinskega objekta. S sprejetjem občinskega prostorskega načrta (v nadaljevanju OPN) se bo predvidoma zmanjšalo zazidljivo območje Mokrega Potoka za 2 ha. Zmanjšalo se bo predvsem območje na severnem delu ob poplavni ravnici potoka. Zazidljivo območje se bo širilo na območju Sadnega Hriba. Območje ob potoku, ki deli Z in V del naselja se bo spremenilo v zelene površine (Kovač in sod., 2012).

Slika 12: Shematski prikaz objektov v načrtovani eko vasi Mokri Potok (Kovač in sod., 2012)

Vas Sadni Hrib leži na manjšem slemenu, ki je danes v pretežni meri zaraščeno. Predvidena je izgradnja 8 individualnih stanovanjskih hiš. Objekti v vasi bodo razvrščeni okoli osi lokalne ceste, ki je nekoč potekala skozi vas in je povezovala obe vasi. Ker je pot v katastru označena kot javno dobro, se bo obnovila za ne-motoriziran promet. Zazidljivo

območje bo potrebno na novo določiti v okviru priprave OPN. Natančnejša urbanistična zasnova bo določena z OPPN.

Slika 13: Shematski prikaz objektov v načrtovani eko vasi Sadni Hrib (Kovač in sod., 2012)

Individualni stanovanjski objekti bodo grajeni posnemajoč tradicionalno obliko hiše na Kočevskem. Tradicionalno stavbarstvo na Kočevskem se odlično vklaplja v koncept nizko energijske in pasivne gradnje, še posebej je tu zanimiva posebnost Kočevskega stavbarstva, ki je nastala pod vplivom priseljenih Nemcev, to je skeletna gradnja. Tudi materiali, ki so bili uporabljeni pred stoletji za gradnjo hiš se danes ponovno vračajo kot alternativa klasičnemu gradbenemu materialu, predvsem zaradi svoje energijske varčnosti, prijaznosti do uporabnika in enostavni razgradnji. Hiša bo glede na tradicionalni tip modernizirana v smislu uporabe večjih zastekljenih površin na južni strani. Vsekakor pa se bo skušalo doseči sobivanje starega in novega z uporabo naravnih materialov kot so les, kamen, ilovica, apno, slama in ostala naravna izolacija (predvsem lan, konoplja). Uporaba naravnih materialov je prvenstvena zaradi ekologije (nizka poraba energije za proizvodnjo gradbenih materialov, lokalni materiali) in zdravega bivanja v takšnih objektih. Les ne bo obdelan s kemičnimi zaščitnimi sredstvi, temveč bo poudarek na ustreznem času podiranja dreves. Uporaba betona bo zmanjšana na nujno potrebne elemente (predvsem temelji). Osnovna konstrukcija hiše bo leseni skelet, lahko tudi leseno paličje. Stanovanjski objekti v naselju bodo zgrajeni na podlagi tipskih arhitekturni načrtov, ki bodo izdelani posebno za ta projekt.

Stanovanjski objekti bodo locirani ob glavni vaški komunikaciji z malo večjim odmikom od nje, če je to mogoče, na še vidnih temeljih nekdanjih objektov. Tloris stanovanjskih

objektov bo pravokoten, okvirno dimenzij 7x10 m, brez večkotnih izzidkov. Višinski gabarit bo obsegal pritličje in izkoriščeno podstrešje. Možna je podkletitev objektov, ki bo v največji možni meri vkopana (vrhkletna oz. vrhhlevna hiša). Fasade objektov bodo izvedene v zaglajenem zidarskem ometu ali v kombinaciji z lesom (ravno obžagane deske, tesana ali žagana bruna). Cestne fasade stanovanjskih objektov bodo dvoosne, največ troosne. Okenske odprtine bodo pravokotne in pokončne, okenska krila pa deljena na posamezne pole. Strehe objektov bodo strme simetrične dvokapnice z naklonom 38 do 43 stopinj. Na strešini je mogoča izvedba obojestranskih čopov. Kritine bodo opečne (bobrovec ali zareznik) oz. lesene (skodla ali deske). Sleme bo pravokotno ali vzporedno na glavno vaško komunikacijo. Za stanovanjskimi objekti so predvideni gospodarski objekti, ki so praviloma leseni.

Predviden je skupni objekt. Ta objekt bo po svojih dimenzijah, po volumnu, odstopal od ostalih stanovanjskih. V skupnem objektu je predviden večji prostor za seminarje in delavnice, kuhinja z jedilnico, ter v mansardi skupne prenočitvene kapacitete ter prostori za oskrbnika. Arhitekturni načrt bo omogočal več-faznost izgradnje skupnega objekta. Okvirne dimenzije skupnega objekta so 14 x 9 m.

Vsak individualen stanovanjski objekt ima dostop do kmetijskega zemljišča, ki leži neposredno za objektom. Za namen odkupa kmetijskih zemljišč bo ustanovljena zadruga, ki bo odkupila kmetijska (in stavbna) zemljišča v neposredni okolici naselja. Obseg kmetijskih zemljišč, potreben za delovanje ekološke vasi je najmanj 25 hektarjev.

Kakšna bo navezava na javno infrastrukturo in koliko je sploh načrtujete/potrebuje?

Del celovitega koncepta ekološke vasi je tudi zmanjšanje ekološkega odtisa v smislu oskrbe z energijo in vodo. Še vedno pa po zakonu o graditvi objektov spada pod minimalno komunalno oskrbo stanovanjske stavbe oskrba s pitno vodo, oskrba z elektriko, odvajanje odpadnih voda in dostop do javne ceste. Natančna opredelitev potrebne minimalne komunalne infrastrukture za izdajo gradbenih dovoljenj se določi za vsako območje posebej in po tem zakonu je komunalna oprema določena v prostorskih aktih za vsako območje posebej. Investitor lahko zagotovi komunalno oskrbo tudi na način, ki ga prostorski akt ne določa, če gre za način oskrbe, ki sledi napredku tehnike ali v tem primeru napredku življenjskega načina.

Oskrba s pitno vodo: Oskrba s pitno vodo je bila na Kočevskem izziv in nekdani prebivalci so pokrivali svoje potrebe po vodi z izgradnjo kapnic, kalov, bečev, zajetij, ter posameznimi manj izdatnimi izviri. Za naselji se bo preverila izgradnja lastnega zajetja. Poleg vode iz zajetja se bo oskrba pitne vode zagotovila z deževnico. Na širšem območju

pade letno do 1800 mm padavin, kar zadostuje za oskrbo gospodinjstva. Vsak objekt posebej ima za to zajem deževnice iz streh in lasten rezervoar.

Pregledali in sanirali se bodo stari vodnjaki za deževnico. Ustrezno kvaliteto se bo zagotavljalo s primernimi filtri na dotoku v kapnico ter na iztoku iz kapnice v hišo. Preiskale se bodo tudi možnosti samostojne vrtine. Dodatno se varčuje s pitno vodo na način ločevanja vode v objektu. Vsa voda razen wc-jev se obravnava kot siva voda in se po filtriranju uporabi za spiranje wc-jev in zalivanje vrta (ločena siva in rjava voda). Možna je tudi uporaba sodobnih kompostnih sanitarij, ki za svojo uporabo ne potrebujejo vode, kot je to praksa iz tujine (Nemčija, Švedska). Tudi po priključitvi na vodovodno omrežje bo izraba deževnice in varčevanje z vodo obvezen del ekološke vasi.

Oskrba z elektriko: Skladno z namenom in smislom ekološkega naselja, bo v največji meri uporabljena zelena energija iz lokalno dostopnih obnovljivih virov kot sta veter in sonce. Načrtovalci predvidevajo, da bo večina objektov opremljenih s fotovoltaičnimi elementi tako, da bo izkoriščenost obstoječih primernih površin in elementov z uporabo sonca kot vira za proizvodnjo električne in toplotne energije največji. Pri tem bodo ustrezno upoštevali smernice za varstvo kulturne dediščine. Predvideti je potrebno tudi priključitev na javno energetska omrežje tako za potrebe odjema, v času ko na razpolago ni obnovljivih virov, kot za oddajanje presežkov v omrežje ob času večje sončne aktivnosti. Trenutno stanje že zajema nadzemni daljnovod 20 kV, ki že poteka skozi naselje. Predvideti je potrebno izvedbo transformatorske postaje in preusmeritev nadzemnega daljnovođa v varno oddaljenost od stanovanjskih objektov ali njegovo preureditev v podzemni vod z namenom minimizacije negativnih vplivov elektromagnetnega sevanja. S študijo in projektom bodo poiskali možne rešitve in najustreznejšo tudi izvedli.

Pomemben lokalno dostopen vir energije je tudi lesena biomasa, ki jo je smiselno v kombinaciji s termalnimi viri energije (toplotne črpalke), ob uporabi že prej navedene zelene električne energije, uporabiti predvsem kot dodaten vir za namene ogrevanja, predvsem v najhladnejših zimskih obdobjih. Z lokalnim pridobivanjem biomase, bo vpliv na okolje še dodatno zmanjšan. Preučila se bo tudi možnost kogeneracije električne energije in toplote iz lesne biomase, na skupnem objektu.

Iz okoljevarstvenih in naravovarstvenih vidikov v naselju ni predvidena javna razsvetljava.

Odvajanje odpadnih in meteornih vod: Odvajanje odpadnih vod bo urejeno preko sistema rastlinskih čistilnih naprav (v nadaljevanju RČN). To so neprepustni bazeni napolnjeni s prodom in zasajeni z trstičjem, rogozom ali šašem. Čiščenje poteka na mehanski, kemijski in biološki način. Vzdrževanje predvideva košenje trstičevja enkrat letno, čiščenje usedlin v predhodnem usedalniku.

Predvidene so izgradnje 3 RČN, vsaka za svojo prispevno površino. Ena RČN je predvidena za skupni objekt ter domačijo na zahodni strani Mokrega Potoka. Druga RČN

je predvidena za 8 objektov na vzhodnem delu naselja Mokri Potok. Za vas Sadni Hrib je za vse objekte predvidena skupinska RČN na SV delu naselja. Iztoki iz vseh treh RČN bodo ležali izven vodovarstvenega območja, ter bodo ponikani oz speljani v manjši ribnik ter nato ponikani.

Meteorne vode iz streh bodo speljane v kapnice, medtem ko bodo meteorne vode iz utrjenih površin speljane v RČN.

Dostop do javnega cestnega omrežja: Vsi objekti bodo imeli urejen neposreden dostop do javne ceste. Naselje Mokri Potok se bo napajal preko parcele 3214/3, 3220/1 (javno dobro). Vas Sadni Hrib pa se bo navezovala preko parcele 3220/2 ter 3220/4 (javno dobro).

Kakšne dejavnosti boste opravljali prebivalci – s čim se boste preživljali?

V okviru ekološke vasi Mokri potok in Sadni Hrib so predvidene naslednje dejavnosti: turizem (center za obiskovalce, prenočišča), poljedelstvo, sadjarstvo, čebelarstvo, obrt, izobraževanje, organizacija seminarjev, tečajev, delavnic, različni tabori za mlade, storitve (delo na domu), naravna gradnja (šola naravne gradnje) in razvoj tehnologij obnovljivih virov energije.

Kmetijska zemljišča v neposredni okolici predvidene ekološke vasi so vitalnega pomena za trajnostni obstoj ekološke vasi. Brez osnovnih kmetijskih zemljišč, ki omogočajo vsaj prehransko samozadostnost naselja bi bilo to le spalno naselje, v celoti odvisno od mesta. Tak način bi zahteval veliko porabo fosilnih goriv za transport, kar pa je v nasprotju z načeli ekološke vasi. Revitalizacija naselja tako daleč od oskrbovalnih centrov in delovnih mest je smiselna le v primeru, ko ima naselje na voljo lastno kmetijsko in gozdno zemljišče v neposredni bližini, ki deluje v določeni meri hkrati kot vir oskrbe kot tudi vir zaposlitve. Prodaja kmetijskih zemljišč najbližjim prebivalcem je tudi optimalen način za obdelovanje kmetijske zemlje in preprečevanje procesa zaraščanja kmetijskih zemljišč.

V osnovi bo kmetijska proizvodnja temeljila na tradicionalni obliki, ki je podpirala veliko pestrost vrst. Pridelki bodo poleg samooskrbe namenjeni predvsem v namene turistične ponudbe. To predstavlja trženje pridelkov s čim višjo dodano vrednostjo, npr. preko zagotavljanja potreb za gostinstvo, kot tudi za direktno prodajo izdelkov (med, namazi, peciva, suho sadje ipd.).

2.8 TURIZEM V NARAVNIH OBMOČJIH

Bistvo turizma v naravnih in naravovarstvenih območjih (v občini Kočevje je 86 % površine zavarovane pod Naturo 2000) je varstvo narave, vzgoja in izobraževanje, raziskovanje, regionalni razvoj, doživljanje narave ter rekreacija. Že samo bistvo t.i. "zelenega turizma" tako spodbuja procese, ki bi bili potrebni za razvoj potencialov

opuščenih kočevarskih vasi – s svojim obstojem ga le-ti samo povečujejo. Cilj pri takem turizmu je ohraniti naravne značilnosti, zaradi katerih ljudje pridejo, in na takšen način, da je to v dobro naravi in zadovoljstvo ter estetski užitek obiskovalcem.

Bivanje v naravi je danes postalo temeljna vrednota za mnoge prebivalce, kar se tudi kaže v povečani razpršeni gradnji. Turistično naselje z možnostjo poselitve pa je kot neka srednja možnost usklajevanja razvojnih potreb in nuje po ohranjanju kulturne in krajinske dediščine (Pavliha, 1998).

Turizem pa načeloma predstavlja intenzivno obremenitev in te bi se v primeru Kočevske močno ogibali. Mestni človek na podeželju išče mir, neokrnjeno naravo in dejavnosti v naravi, hkrati pa si želi zadovoljitev svojih osnovnih potreb, za kar je potrebna vsa komunalna opremljenost, včasih tudi telekomunikacije. Turistična dejavnost tukaj bi bila načrtovana trajnostno, z upoštevanjem tipologije kočevarske gradnje, s čim bolj samozadostno gradnjo (nizko energetske), ter z upoštevanjem širšega interesa prebivalcev občine. Na srečo v našem prostoru Kočevske, pa tudi Slovenije, zaradi naravnih in kulturnih značilnosti ter omejenosti prostora in s tem ponudbe ni ne fizičnih, socialnih pogojev niti ekonomskih razlogov za razvoj množičnega turizma. Tip in obseg ponudbe, za katero ima Slovenija naravne danosti, narekuje prirejeno ponudbo manjšim ciljnim skupinam turistov.

Načrtovanje turističnega naselja z rekonstrukcijo mora na fizični ravni upoštevati dediščino krajinske celote, urbanistične celote in arhitekturnega detajla opuščene vsi. Poleg fizične podobe pa je pomembno dolgotrajno zagotavljanje vitalnosti, kar zagotavljajo primerno izbrane rabe ter zagotavljanje preživetja območje preko upravljanja z upoštevanjem potreb in možnosti okolja in njegovega prebivalstva. Primeren pristop bi bil **razvoj za ohranjanje** ali **ohranjanje z razvojem**, kar je mogoče preko trajnostnega turizma in premišljenega usklajevanja razvojnih potreb investorjev in občine ter nuje po zavarovanju in ohranjanju tiste dediščine, ki nam je še ostala.

Pri oblikovanju arhitekture za turistične objekte in ostale dodatne objekte bi se naslonili na tipologijo arhitekturne dediščine, kar pa ne pomeni, da bi gradili enako kot nekoč, ampak bi se trudili za način gradnje, ki bi usklajeval življenjske potrebe sodobnega turista na podeželju (ali prebivalca), ter želje po ohranjanju identitete grajenega podeželskega prostora in grajene dediščine na podeželju. Pri načrtovanju turistične dejavnosti v tem okolju pa se pojavlja upravičen strah, saj takšna raba ponuja možnosti bivanja in nekaj delovnih mest, zato bi lahko bilo razvoj s poselitvijo kasneje težko usmerjati in nadzorovati, saj je možno predvidevati, da bi ga zaradi dobičkonosnosti za deležnike investicije ti intenzivno spodbujali preko meril nosilnosti prostora. Tu pa je človeku nujno postavljati mejo daleč pod nosilno kapaciteto narave, ki bi v Kočevskem prostoru omogočala ohranjanje prvobitne narave in resnično ohranjanje z razvojem. Pomembno pa se je tudi zavedati dejstva, da je mestnemu človeku, ki odide v naravo, bolje ponuditi

določene infrastrukturne dejavnosti, kot pa mu zaradi pomanjkanja le-teh pustiti improviziranje, ki za sabo vedno povleče onesnaževanje (Pavliha, 1998).

Kočevska občina je skoraj v celoti (razen centra občine z urbanim zaledjem) zavarovana pod Naturo 2000, zavarovanih je tudi kar nekaj gozdnih rezervatov, obsežno ekološko pomembno območje, ter večje območje kulturne dediščine ob reki Rinži. Vse kočevarske vasi pa ležijo v območju Nature 2000, kar podaja določene omejitve pri razvoju, ki bi podpirale naš pogoj razvoja z varovanjem.

Četudi so lokacije bivših kočevarskih vasi prepoznane le kot naravne vrednote, je tudi kulturna krajina specifična, a v izgubljanju. Kulturna krajina se tu lahko varuje preko ohranjanja produktivnih kmetijskih in gozdarskih dejavnosti (Pavliha, 1998) in posredno preko drugih oblik gospodarskega življenja na podeželju. Turizem je ena od teh dodatnih možnosti, izbrana za kočevarske vasi, ker v teh območjih obdelava skoraj ni več prisotna. Ohranjanje bi lahko spodbujali še v obliki krajinskih parkov, s produkcijo izjemnih, višje vrednotenih pridelkov, s sodobnim ekološkim kmetijstvom ter drugimi dejavnostmi.

Lokalno prebivalstvo se še vedno ne zaveda vseh potencialov, ki mu jih nudita podeželje in odprta krajina. Še vedno se izseljujejo v mesta, kjer so delovna mesta. Domačije in vasi propadajo. Prepuščene so same sebi in peščici avtohtonih, predvsem starih prebivalcev. Ob pravem pristopu (trajnostni razvoj) predstavlja razvoj kmetijstva in turizma v zaščitениh območjih velik tržno-ekonomski potencial, ki bi ob pravilnem izobraževalnem procesu nedvomno pomagal prepričati tudi mlado avtohtono prebivalstvo, da ostane doma (Pavliha, 1998).

2.9 REGIJSKI PARK KOČEVSKO – KOLPA

Za Kočevsko so bila planirana že različna zavarovanja, najprej kot Kočevski Naravni park, kasneje še Regijski park Kočevsko-Kolpa, vendar do uresničitve ni prišlo. Ker pa je ideja za vzpostavitev regijskega parka na Kočevskem zopet aktualna, sem park vzela za dejstvo in načrtovala dejavnosti z mislijo na omejitve regijskega parka. Nekatere omejitve bi namreč lahko nasprotovale določenim revitalizacijskim posegom, na primer gradnji v bivši vasi.

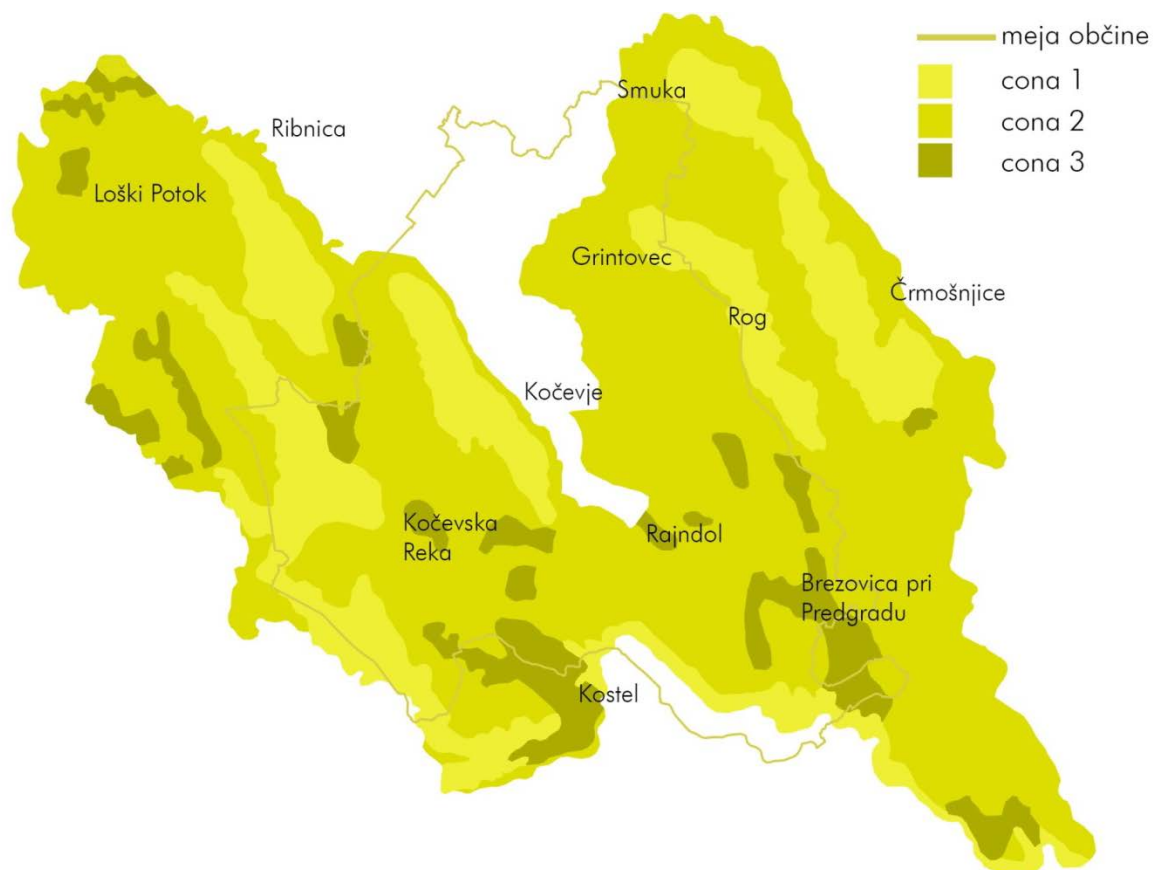
Celovit prostorski plan za regijski park je že leta 1995 izdelalo podjetje Acer d.o.o., vendar zaradi nasprotujočih si političnih mnenj v Kočevju ni dočakal izvedbe. Vzpostavitev parka je osnovana na kakovostih naravnih sestavinah ter območjih izjemne kulturne krajine, ki pomembno tvorita svojevrstno identiteto tega prostora. Zavarovanje bi zagotavljalo obsežno površino ohranjenega prostora za državo in nove možnosti za razvoj in življenje lokalnih prebivalcev.

Cilji varstvenih in razvojnih prizadevanj na območju so (Celoviti..., 1995):

1. Zavarovati območja naravne ohranjenosti in v njih zagotoviti razvoj naravnih procesov ter
2. Ohranjati oziroma vzdrževati območja kakovostne kulturne krajine

Pripravljalci plana so območje razdelili na tri različne cone varovanja, ki vsebujejo različne varstvene režime: cona 1 je najbolj varovana in cona 3 najmanj. Pri opredelitvi con varovanja so upoštevali značilnosti krajinske zgradbe ter pri tem največje prostorske vrednosti; naravno in kulturno dediščino ter območja z visoko stopnjo naravne ohranjenosti. Poleg tega so upoštevane tudi razvojne možnosti posameznih območij (Celoviti..., 1995).

Po vrednotenju je bilo jasno, da na območju Kočevske prevladuje 2. cona, ki predstavlja jedro parka in pokriva 73,3 % območja. Najbolj varovanega območja v coni 1 je 18,6 %. Cona 3 predstavlja le 8,1 % območja in vsebuje bolj urbana, poseljena območja, kar zopet jasno namiguje na pomen obširne Kočevske neokrnjenosti narave.

Slika 14: Območje načrtovanega Regijskega parka Kočevsko - Kolpa z opredeljenimi conami in mejo občine (kart. podlaga Acer, 2014; Celoviti ..., 1995)

Cona 1 vključuje gozdna območja kot najbolj naravno ohranjene sisteme, pomembne so gostota in soobstoj gozdnih rezervatov, strmine, oddaljenost od poselitve, območja so slabo

dostopna in na višjih nadmorskih višinah. Cona ima natančno določene usmeritve za različne dejavnosti, v območju cone pa ima glavno prioriteto gozdni habitat.

Cona 2 pokriva največji del parka, zato se posledično v njej nahaja tudi največ opuščenih kočevarskih vasi. Načrtovane ureditve bi se torej morale podrediti usmeritvam za dejavnosti v tej coni. V tem območju po površini prevladuje gozd, pomembna so tudi območja izjemnih kulturnih krajin in v celotnem območju turistične točke.

Cona 3 predstavlja območja prepleta kulturne krajine z naselji in gozdom. Značilne so zaraščajoče se površine, kjer se gozdni rob približuje naseljem. V to cono je uvrščenih večina naselij, saj predlagani režim postavlja najmanj omejitev. Ta naselja predstavljajo razvojne točke parka in so najpomembnejša za obstoj prebivalstva.

Opredelitev con parka sem informativno upoštevala pri izboru vasi za revitalizacijo; za temi prostorskimi načrti namreč stoji strokovno vrednotenje, ki nam govori o posebnih vrednostih v prostoru. Območja, ki so jih načrtovalci prepoznali za nujna varovanja, tudi jaz upoštevam, četudi mi ne predstavljajo izločilnega dejavnika, opredelitve con pa mi podajajo pomembno informacijo karakterja prostora in potrebnega ravnanja z njim, ki so ga spoznali načrtovalci.

Pri pregledu kartografije za načrte parka sem našla tudi vrisana območja obstoječih obor. Predstavnica zavoda za Gozdove, območna izpostava Kočevje, mi je podala informacijo, da se bodo obore v roku naslednjih par let odstranile, zato obstoj obor ne vpliva na moje ocenjevanje potencialov vasi.

3 PREDLOG OŽIVITVE KOČEVARSKIH VASI

Eksperimentalni del naloge je sestavljen iz pregleda, opisa in izbora revitalizacijske dejavnosti, nadaljnje iz definiranja meril za izbrano dejavnost, nato preverjanja teh meril za vsako vas in podajanja ocen glede na vsebovane zahteve. Za posamezne kategorije so izdelane lestvice ocenjevanja glede na tip kategorije in želene rezultate; na primer sama sem lestvice za ocenjevanje sestavljala po Gaussovi krivulji, ki zajame največji delež v povprečje in izpostavi najboljše in najslabše rezultate. Vasi, ki so se izkazale kot najbolj ustrezne, so bile deležne še osebnega ogleda in preverjanja dodatnih, bolj subjektivnih kazalnikov. Nato je bila izbrana ena, za katero je načrtovano turistično naselje, natančneje so pripisane rabe ter smernice.

V okvirih izdelave magistrske naloge pa je skoraj neizvedljiv proces, ki bi bil pri takšnem načrtovanju nujno potreben - participacija. Nujno bi bilo izvajanje anket in delavnic, ti procesi pa so preobširni za izdelavo magistrskega dela. Že pred načrtovanjem revitalizacije pa bi bilo smiselno vzpostaviti kontakt z javnostjo, ki bi trajal ves čas, in bi preverjal odnos do načrtovanega - v začetku vpliv kolektivnega spomina na ideje o revitalizaciji, nadaljnje na izbor dejavnosti glede na razpoložljivo znanje in v določeni točki tudi izbor vasi za revitalizacijo.

3.1 IZBOR REVITALIZACIJSKE DEJAVNOSTI

Pri izboru tipa revitalizacije me je vodila misel primernosti za to okolje in na drugi strani potrebe regije za razvoj. Naslonila sem se na omejitve, ki jih prinaša prostor z velikim naravovarstvenim pomenom. Ker Kočevska gospodarsko in kulturno močno zaostaja, lahko zaradi svoje naravne pestrosti resno razmišlja o ekstenzivnem turizmu, osnovanem na naravnih vrednotah, rekreaciji in kmečkem turizmu. Turizem v opuščenih vaseh bi bil v slovenskem prostoru nekaj novega in zato dodatno zanimiv, hkrati pa tudi edinstven pojav v Sloveniji, saj takšne količine opuščenih naselij drugod pri nas ni.

Zaradi negotovih razmer v regiji in večje možnosti uspešnega razvoja dejavnosti predvidevam kot rešitev izbor več tipov revitalizacije, ki bi se med seboj povezali in s sodelovanjem nadgrajevali in spodbujali obstoj. Kot primerne sem spoznala **rekreacijske poti, (trajnostni) turizem z gradnjo počitniškega naselja** z opcijo gradnje posebnih institucij (doma za starejše ali centra šolskih in obšolskih dejavnosti).

Turizem na tem območju bi se oprl predvsem na dejavnosti, ki so tradicionalne v tem prostoru, na opazovanje in raziskovanje gozda, gozdnih habitatov in njegovih prebivalcev, vse oblike rekreacije v naravi, raziskovanje zgodovine kočevskih Nemcev, narodno-osvobodilne vojne na območju, foto-lov, rekreacijo v naravi itd,... Posledično z izvedbo takšnega razvoja bi se formiral tudi parkovni muzej, ki bi ga predstavljale rekonstruirane

kočevarske hiše, ter v manjši meri ponovna naselitev tam, kjer bi bilo to potrebno – za vzdrževalca nastanitvenih objektov, gastronomsko ponudbo, usmerjanje obiskovalcev, skrb za morebitno živino, obdelovalne površine, ipd. V primeru velikega zasebnega interesa bi lažje prišlo tudi do ponovne naselitve zaradi že urejenih dostopov in infrastrukture. Turizem bi se izvedel v obliki manjšega naselja z apartmaji za v najem, ti pa bi vsebovali tudi manjšo skupno obdelovalno površino, s katere bi obiskovalci lahko sami pridobivali svežo zelenjavo in sadje. Število enot bi se prilagajalo glede na tipologijo in velikost izbrane lokacije, ki bo rezultat procesa izločanja vasi glede na zahtevana merila. Pomembna potrebna lastnost apartmajev pa bi bila okolju prijazna gradnja iz lokalnih materialov in čim večja samozadostnost, zato da objekti niso odvisni od obstoječe komunalne, električne in telekomunikacijske opremljenosti. Del elektrike bi lahko pridobivali s sončnimi celicami, vodo zajemali z deževnico in jo prečistili, čistili sivo vodo v sklopu objektov,... Pri načinu gradnje bi se močno naslonili na principe ekološke, trajnostne gradnje, ki jih nameravajo uporabiti tudi v eko vasi Mokri Potok. Zagotavljanje elektrike bi namenili le za nujne primere, na primer za shranjevanje in pripravo hrane, ipd. Ciljna skupina bi bili tudi takšni turisti, ki na dopustu ne potrebujejo ali želijo različnih elektronskih naprav, ampak se povsem posvetijo naravi in sprostitvi, večino časa preživijo zunaj. V tem kontekstu bi bila smiselna tudi ponudba manjšega kamping prostora, ki pa bi bil oddaljen od hiš.

Posebne institucije umeščam zaradi programske in ekonomske podpore, ki bi jo te nudile, zaposleni pa bi se lahko naselili v prenovljeni vasi, če bi bil to njihov interes. Od t.i. posebnih institucij bi izbrala dom za starejše in mladinski dom (center šolskih in obšolskih dejavnosti, CŠOD). V primeru doma za starejše predlagam nekoliko drugačen pristop od običajnega. V obliki večje hiše v naravi kočevarske vasi bi že zaradi konteksta prebivalci doma dobili drugačen ambientalen občutek, ponudili bi jim vključevanje v dela okoli hiše; vrtnarjenje, pridelovanje zelenjave, skrb za živali, košnjo,..., to pa so vse dejavnosti, ki so jih starejši počeli v svojem življenju in bi pozitivno delovale na njihovo psihološko in zdravstveno stanje. Menim, da bi bila ponudba zaradi svoje edinstvenosti zanimiva za celotno Slovenijo. Druga izbrana institucija pa je mladinski dom v obliki poznanih Centrov za šolske in obšolske dejavnosti. Izbor je zopet primeren zaradi svoje rabe – v podobne domove prihajajo otroci v šolo v naravi in en teden preživijo učeči se v stiku z naravo, v primeru Kočevja pa prebivajo v centru mesta in se na vse destinacije odpeljejo. Na tem mestu bi bil nujen premislek, ali lokacijo CŠOD-ja preselimo, in tisti v mestu ne obstaja več, ali pa imamo dva, z različnimi lastnostmi. V primeru vzpostavitve novega bi bila pomembna lokacija v vasi sredi narave, ki nudi dovolj programa za celotni teden, funkcionira pa lahko tudi drugače kot samo CŠOD. Tudi varnost otrok bi bila lažje zagotovljena v gozdu, kot pa v mestu Kočevje. Od tod bi prav tako lahko odhajali na bolj ali manj oddaljene lokacije ogledov, vendar morda le peš ali s kolesom. Izkušnja šole v naravi bi bila bistveno nadgrajena s samim bivanjem v naravi.

Za revitalizacijo predvidevam izbor vasi (ene ali več), ki bi se povezale v sistem rekreacijskih poti, ki je deloma že razvit. Optimalna bi bila nadgradnja rekreacijskih poti z vključevanjem obiskov zapuščenih vasi ter ostalih dodatnih kulturnih in naravnih spomenikov. Vse obstoječe in novo planirane aktivnosti pa bi nato povezali v celotno ponudbo, ki bi vključevala dodatne dejavnosti – kulturno zgodovinsko ponudbo, športne dogodke, umetniško-kulturne dogodke, festivale, v najbolj optimističnem scenariju pa tudi širitev ponudbe in ponovno naselitev v širšem obsegu. Samega sistema rekreacijskih poti nisem načrtovala, saj bi potreboval le dopolnitve v smislu vključevanja opuščenih vasi v sistem rekreacijskih poti in povezave med deležniki, ponudniki in uporabniki.

3.2 OPREDELITEV PROSTORSKIH MERIL ZA IZBRANE DEJAVNOSTI

Primarno načrtujem revitalizacijo kočevarskih vasi preko turizma, umeščanje doma za starejše ali CŠOD-ja je za namene naloge sekundarnega pomena in bi njuno umestitev načrtovala v ločenem projektu po podobnem postopku a z drugačnimi merili, in pri vsaki posebni instituciji gre le za en objekt, ki bi se lahko umeščal v revitalizirano vas. V primarni izbor sem zajela vse opuščene in deloma opuščene vasi (popisane po viru Ferenc in Zupan, 2013), ki nimajo stalnih prebivalcev, ali pa so ti zelo redki, ter izločila bivše kočevarske vasi, ki danes niso v občini Kočevje. Vključila sem tudi nekatere vasi, ki so poseljene – recimo Koče, saj je to vzorno poseljena vas, v kateri se nahaja tudi prenovljena hiša Petra Kozlerja, ki je bil pomembna osebnost Kočevske. Turistično naselje bi sodilo v ta prostor, razen če bi interesi prebivalcev kazali drugače – pri umestitvi naselja bi bilo potrebno izvesti več participatornih delavnic, kjer bi občani izrazili svoje mnenje in prisostvovali pri odločitvah in izboru vasi. V izboru so ostale tudi nekatere vasi, v katerih je nekaj (do 5) počitniških hiš ali kakšna gozdarska koča in niso stalno naseljene, saj gre tu za dejavnosti, ki se med seboj ne izključujejo – to trditev običajno podpre tudi podatek namenske rabe v zadnjem OPN-ju. Iz osnovnega nabora sem izločala tudi vasi, v katerih se odvija intenzivna kmetijska dejavnost (kot na primer Stari Breg, Rajhenav, Tanči vrh..), saj bi ta bila preveč moteča za turistično dejavnost, poleg tega so te vasi žive oziroma na nek način revitalizirane in z jasnimi rabami. Prav tako sem iz nabora izločila naselja, ki so še vedno nedostopna zaradi obrambne funkcije; to so bivše vasi Škrilj, Zdihovo in Kuhlarji.

Nadaljnje sem vasi ocenjevala na podlagi izbranih meril dejavnosti, ki bi bile potrebne za revitalizacijo preko turizma. Dejavnosti oziroma merila, po katerih sem ocenjevala vasi, sem razdelila v tri kategorije: pogoji za rekreacijo, infrastrukturna opremljenost in OPN. OPN z namensko rabo je samostojno merilo, saj predstavlja pomemben podatek o predvidenih dovoljenih posegih v ta prostor. Infrastrukturna opremljenost vsebuje vse elemente, ki bi skrbeli za povezljivost in uspešno funkcioniranje vasi (čeprav za trajnostni turizem niso vsi potrebni). Podatek o vrsti dostopa sem na primer zapisovala samo informativno, saj bi se v primeru gradnje do vasi uredil primeren dostop.

Rekreacijska dejavnost je razdeljena na podpoglavja glede na aktivnosti, ki jih ponuja prostor; obstoječe rekreacijske poti (vrisane v kartah), potencialne rekreacijske poti – so vse možne, po gozdnih cestah, vlakah, kolovozih,..., ter destinacije, ki si jih turist želi obiskati: vrhovi, vodni elementi, kulturna in naravna dediščina, ter druge zapuščene vasi.

Pri rekreacijskih dejavnostih sem ocenjevala prisotnost določenih elementov na dveh različno velikih površinah v okolici opuščene vasi, ki jo obravnavam. Površini sem opredelila na osnovi sprehoda, ki bi ga turist opravil; manjša površina predstavlja radij kratkega sprehoda, ki traja približno 20 min do pol ure, v tem času turist prehodi približno 2 kilometra. Radij kratkega sprehoda torej znaša 1 km in predstavlja čas, ki ga porabimo za pot in vrnitev. Daljši sprehod pa sem opredelila kot približno 2 uri hoje, kar predstavlja približno 8 kilometrov. Radij daljšega sprehoda torej znaša 4 km. Pri ocenjevanju meril in točkovanju kratek in daljši sprehod nista bila različno ocenjena, ampak sem ocene le seštevala. Podatek je informativen in v tabeli služi za primerjanje izbrane vasi z ostalimi in primerjanje opcij za rekreacijo v krajšem in daljšem časovnem obsegu.

V nadaljevanju predstavim obravnavana merila pri analizi vasi in opišem točkovanje posameznih meril.

REKREACIJA:

- Količina obstoječih rekreacijskih poti v okolici (Kočevje – Kočevsko, turistična karta občine, 2007)
- potencialne rekreacijske poti: gozdne ceste, kolovozi, gozdne poti (kart. podlaga Acer, 2014; Kočevje – Kočevsko, turistična karta občine, 2007)
- vrhovi hribov (kart. podlaga Acer, 2014)
- naravne prvine:
 - naravne vrednote: točke/območja; pri štetju nisem upoštevala točk, ki se nahajajo znotraj območij naravnih vrednot (kart. podlaga Acer, 2014)
 - naravne znamenitosti (kart. podlaga Acer, 2014)
 - kraške jame (kart. podlaga Acer, 2014)
 - gozdni rezervati (kart. podlaga Acer, 2014). Pri štetju sem pogosto naletela na linijske elemente, ki so bili kvalificirani kot gozdni rezervati, v resnici pa je šlo le za zelene pasove ob električnih omrežjih ali cestnih povezavah. Takšne elemente sem pri štetju izpustila, saj sem ocenila, da gre za napako pri zajemanju ali vrisu podatkov.
- kulturna dediščina: točke/območja (kart. podlaga Acer, 2014)
- vodne površine; vključuje potoke, studence, izvire, zajetja, jezera. (kart. podlaga Acer, 2013; Prelesnik, 2007)
- Opuščene vasi v okolici (Kočevje – Kočevsko, turistična karta občine, 2007)

Kategorije v razdelku rekreacija sem točkovala številčno, brez pripisovanja dodatnih ocen; obstoj ene jame je vasi prinesel 1 točko, prisotnost 5 vasi v okolici 5 točk, bližine treh vrhov 3 točke in podobno. Vse točke sem med seboj samo seštevala in tako lokacija dobi možnost, da pritegne pozornost zaradi visoke koncentracije ciljnih elementov. Če bi namreč vsako kategorijo rekreacije razvrstila v razred (v A,B,C) in jih nato združevala v skupno oceno rekreacije za posamezno vas, bi ta ocena preveč posploševala vse podatke, izjemne koncentracije pa bi se izgubile.

Od vseh obravnavanih vasi sem naštel najvišjo oceno 136, to pomeni vas, ki v radiju štirih kilometrov vsebuje 136 elementov, zanimivih za turistično rekreacijo. Vas z najboljšim potencialom za rekreacijo je Trnovec, prazna vas sredi Kočevskega Roga, ki izstopa predvsem zaradi izjemne gostote kraških jam na območju. Najmanjše število je znašalo 42 (Gorenja Topla Reber), povprečno število elementov pa 82.

Poglavje rekreacija sem nato ocenila z ocenami A, B in C, kjer A predstavlja najboljšo oceno, C pa najslabšo. V razred A sem zajela rezultate, ki so vsebovali 83 elementov ali več, torej več od povprečnega. B je vseboval vasi z 70 do 83 elementi, razred C pa vasi z manj od 70 elementov. Pri razporejanju razredov A, B in C sem se pri rekreaciji kot tudi pri nadaljnjem ocenjevanju opirala na Gaussovo krivuljo, tako da je povprečje zajelo največje število vasi in so lahko manj in bolj primerne vasi izstopile iz nabora.

Torej: $C < 70 < B < 83 < A$

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST:

Pri infrastrukturni opremljenosti sem za razliko od rekreacije vsako kategorijo posebej razdelila v razrede z ocenami A, B in C. Tu se namreč podatki pojavljajo v različnih oblikah in enotah – relief in ekspozicija sta ocenjena s šifro na različnih skalah, oddaljenost od smučišča Črmošnjice se izraža v kilometrih, prav tako bližina elektrike in vodovoda. Vsaka kategorija je tako dobila oceno A, B ali C in nato vas za infrastrukturno opremljenost splošno oceno glede na povprečje zbranih ocen (možnih je bilo 6 ocen).

Ocene sem združevala glede na povprečno prevladujočo oceno, navadno je bil to razred B. Pri enaki zastopanosti dveh ocen (na primer Gorenja Loka, ocene A,A,B,B,B,A, sem infrastrukturni opremljenosti za to vas pripisala oceno A/B, in kasneje vas bolj podrobno spremljala, h kateremu razredu ocen se bolj nagiba. Kljub dilemam na nekaterih mestih so najbolj primerne vasi še vedno razločno izstopile iz povprečja.

- PRIMERNOST ZA OBDELAVO obravnavam zaradi načrtovanega trajnostnega turističnega naselja, kjer imajo gostje opcijo pridobivanja surovin z vrta, ki ga vzdržuje skrbnik (ali več le-teh) naselja. Če imajo gostje interes, lahko na vrtu pomagajo, ali pa se kaj naučijo. Podatke o ekspoziciji in reliefnih lastnostih sem

pridobila iz prispevka M. Ciglarja⁶, kjer avtor ocenjuje reliefne in ekspozicijske razmere na nivoju katastrskih občin. To je predstavljalo določeno mero posploševanja, saj je več vasi združenih v eno katastrsko občino, vendar je takšna ocena še vedno boljša, kot moja opisna, ki bi jo lahko interpretirala iz kartografskih podlag. Korektnosti v prid je tudi dejstvo, da so bile nekdanje katastrske občine manjše kot danes, vsebovale so manj vasi in posledično so ocene bolj natančne, kot če bi iskali povprečja za današnje katastrske občine.

- **ekspozicijske razmere:** minimalna ocena je 1, pomeni prisojna pobočja, maksimalna pa 3 za osojno pobočje. Srednja vrednost ekspozicije na jezikovnem območju je 1,9. Najboljša ocena A je zajela vse nadpovprečne vasi, torej ocene, manjše od (vključno z) 1,9. B je zajemal ocene med 1,9 in 2,5, C pa vse višje ocene. Torej: $A < 1,9 < B < 2,5 < C$.

- **tip reliefa** (razgibanost); ocene so od 1 do 4, kjer: 1 pomeni ravninska zemljišča brez izrazitih reliefnih oblik, pogosta v nižavju, nagnjena do 5°

2 pomeni gričevje in hribovje, večinoma že zakrašeno, najpogosteje pod 600 m nadmorske višine, z nagibi do 10°

3 pomeni gorski svet s prevladujočim kraškim značajem, v glavnem skalovit, večinoma nad 600 m nadmorske višine, z nagibi med 10° in 20°

4 pomeni visoke, strme, izrazito kraške lege, nagnjene več kot 20°. Srednja ocena za relief celotnega jezikovnega območja je 2,29, sama sem ocene zopet morala razdeliti v tri kategorije, najboljši A oceni so pripadle vrednosti pod povprečjem, torej pod 2,3. Ocena B zajema vrednosti med 2,3 in 3, C pa vse ocene, višje od 3.

Torej: $A < 2,3 < B < 3 < C$.

- **VODOVOD V BLIŽINI;** Tu sem merila oddaljenost vasi od možnosti priključka na javni vodovodni sistem. Pri mnogo obravnavanih vaseh je le-ta že bil prisoten neposredno v vasi. Največja razdalja do vodovoda od obravnavanih vasi je znašala 7,5 km, povprečna razdalja pa 2,2 km. Oceno A so dobile vasi z največ 1 kilometrom do vodovoda, oceno B vasi z razdaljo med 1 in 3 kilometri, oceno C pa tiste, kjer je bila razdalja večja od 3 km.

Torej: $A < 1 \text{ km} < B < 3 \text{ km} < C$.

- **BLIŽINA DO MESTA** oz. do lokacije, kjer so na voljo trgovina, pošta, banka, zdravstvena institucija in podobno. Za privzeto sem vzela mesto Kočevje, pri ocenjevanju pa pristopila malo drugače, saj sem predvidevala, da gostje, ki bi

⁶ Raziskave o posledicah izpraznitve gozdnate kulturne krajine, prikazane na primeru Kočevske, 1978

prihajali na Kočevsko, ne bi želeli mesta v bližini (raje dlje). Najvišja ocena A je zavzemala vrednosti med 30 in 40 km, saj gre tu za neko optimalno oddaljenost, ko se tudi zaradi prevoženih kilometrov počutiš izven urbanega okolja. Ocena B je zavzemala razdalje med 15 in 30 kilometri ter med 40 in 50 kilometri. C pa sem pripisala vsem vasem, ki so bile Kočevju bližje od 15 kilometrov ali dlje od 50 kilometrov - torej ali preblizu, ali pa predaleč.

Torej: $C < 15 \text{ km} < B < 30 \text{ km} < A < 40 \text{ km} < B < 50 \text{ km} < C$.

- DOSTOPNOST: dovoz direktno do vasi, ki je možen po regionalni cesti, lokalni cesti, mestni krajevni cesti, ali po gozdni cesti. Tu nisem pripisovala ocen in uporabljala podatek samo informativno.
- ELEKTRIKA je pomembna zaradi našega izbranega življenjskega stila, in zadovoljitev potreb, povezanih z njim. Največja oddaljenost od električnega omrežja obravnavanih vasi je bila 4 kilometre, kar tudi ne predstavlja prevelike investicije. Zaradi visoke koncentracije električnega omrežja in nizke povprečne oddaljenosti vasi od omrežja (0,7 km) je oceno A dobila samo tista vas, ki že ima električno omrežje. Ocena B je pripadla vasem, oddaljenim do 2 kilometra od el. omrežja, ocena C pa vsem bolj oddaljenim. Podatek o prisotni elektriki je pomembno vplival na povprečje ocen, vendar pa bi ga lahko tudi izpustila, saj menim, da lahko za bolj zeleni turizem v nekem ekološkem turističnem naselju načrtujemo vas brez osvetljave in uporabe "zabavnih" električnih naprav. Nujne potrebe po elektriki zaradi shranjevanja in priprave hrane ter ogrevanja pa se v visokem deležu že lahko pridobiva z uporabo naravnih virov.

Torej: $A = 0 \text{ km}$ in $B < 2 \text{ km} < C$.

- ODDALJENOST od smučišča Črmošnjice, ki je Kočevju najbližje smučišče. Opuščene vasi, ki se nahajajo v Rogu so smučarskemu centru še bližje in ponujajo dodatne zimske aktivnosti. Največja razdalja obravnavanih vasi je bila 68,7 km, povprečna razdalja pa 43 km. Najboljša ocena A je bila pripisana vasem, ki so zelo blizu smučišču, in sicer 30 km ali manj, tako da se lahko odpravimo na hitro kratko smuko. Najslabša ocena C je bila pripisana vasem, ki se od smučišča nahajajo dlje od 60 kilometrov.

Torej: $A < 30 \text{ km} < B < 60 \text{ km} < C$.

SKLADNOST S PROSTORSKIMI NAČRTI:

Tu so ocene predstavljale samostojno kategorijo, enakovredno rekreaciji in infrastrukturni opremljenosti. Opirala sem se na OPN v izdelavi, moj vir podatkov je bil prostorski informacijski portal občin (v nadaljevanju PISO) s podatki za občino Kočevje. Ker načrtujem turistično gradnjo, je turistična dejavnost najbolj zaželena planirana dejavnost v vasi po planu OPN. Še vedno primerna so različna območja (podeželske) gradnje, območja razpršene gradnje, ter gozda, ki ga je v Kočevju na pretek, površina se zaradi zaraščanja tudi povečuje. Ravno na račun opuščenih vasi, ki jih gozd prerašča, posek tega sukcesijskega gozda ni tako sporen, vendar je gozd še vedno v drugem najprimernejšem razredu, saj bi sprememba rabe prav tako kot pri drugih zahtevala dolg in zapleten postopek spremembe namenske rabe. Kmetijske površine so manj primerne zaradi njihovega izginjanja in že tako slabše kvalitete na Kočevskem.

pripisane ocene:

Kmetijske površine, površine za potrebe obrambe in površine nadzemnega pridobivanja surovin = C

Gozd in razpršena poselitev = B

Stavbena zemljišča in površine za turizem = A

OPN v pripravi za veliko od bivših vasi načrtuje druge rabe kot v preteklosti, sploh tam, kjer je vasi prerasel gozd ali pa so ostankov ni več in je površina bivše vasi del kmetijskih površin. Namenska raba v redkih primerih izloči nekatere obravnavane vasi, ki so glede na primernost za rekreacijo in infrastrukturno zelo visoko ocenjene, vendar zaradi načrtovane kmetijske rabe težko pričakujemo spremembo namembnosti.

3.3 IZBOR VASI PO OGLEDU TERENA

Pri terenskem ogledu vseh petih vasi sem kljub subjektivnosti skušala opazovati enake parametre in jih med seboj primerjati, tudi če ne številčno in na enotni skali. V vaseh sem najprej opazovala dejansko razgibanost in ekspozicijo v primerjavi s šifro, ki jo navaja Ciglar (1978) in je vendarle posplošena ocena za celotno nekdanjo katastrsko občino. Še enkrat sem preverila bližino vodnega vira in višje uvrščala tiste, ki imajo krajšo pot do izgradnje vodovoda. Nato sem poskušala oceniti krajinsko privlačnost oziroma sem iskala vizure, ki se pojavijo ob prihodu v vas ali se ponujajo na obdajajočo krajino iz vasi ter pomagajo ustvarjati določen ambientalen občutek. K temu pripomore tudi obstoj ohranjenih ostankov grajenih struktur kočevskih Nemcev. Nato sem iskala možne naseljence (v počitniških hišah) in spraševala za njihovo mnenje, če se je to ponujalo, ter iskala zgodbe prostora, ki so jih doživeli le-ti in jih iz uradnih virov ne moremo prebrati. Nazadnje pa sem še enkrat pregledala najbolj merljiv podatek – površino zazidljivih parcel,

ki se na lokaciji ponujajo v možnost postavitve turističnega naselja in ali je znotraj tega območja morda prisotno (opuščeno) poslopje, ki bi se pod pogojem prenove lahko koristilo.

4 REZULTATI

4.1 REZULTATI OCENJEVANJA VASI

Pri ocenjevanju primernosti za revitalizacijo ni nobena od vasi dobila najboljših ocen iz vseh treh kategorij (OPN, infrastrukturna opremljenost, primernost za turizem); a tudi nobena vas vseh najslabših. Na koncu ocen nisem seštevila in jih posploševala, ampak sem pri vsaki vasi pustila po tri ocene iz kategorij, ki sem jih ocenjevala in jih le razvrstila po količini pripisanih ocen. Najbolj optimalno bi bilo revitalizirati vas, ki bi pri vseh treh kategorijah pridobila ocene A, ker pa takšnega primera ni bilo, so "zmagovite" vasi tiste z ocenami A, A, B (ne glede na kategorijo).

Od vseh obravnavanih vasi sem v sklopu pogojev za rekreacijo našela najvišjo oceno 136, to pomeni da vas v radiju štirih kilometrov vsebuje 136 elementov, zanimivih za turistično rekreacijo. Vas z najboljšim potencialom za rekreacijo je Trnovec, prazna vas sredi Kočevskega Roga, ki izstopa predvsem zaradi izjemne gostote kraških jam na območju. Kočevska je med jamarji dobro poznana in cenjena zaradi količine jam, število odkritih jam znaša okoli 3000, vendar je res, da je večina le-teh dostopna predvsem jamarjem, tako zaradi neurejenih dostopov kot zaradi zahtevnosti. Najmanjše število je znašalo 42 (Gorenja Topla Reber), povprečno število elementov pa 82. Največ ocen je povprečnih, v razredu B.

Najboljši vasi v smislu infrastrukturne opremljenosti sta Prerigelj in Novi Log, z enakimi ocenami (vse kategorije ocena A, le pri bližini do regijskega centra in oddaljenost od smučišča sta obe v kategoriji B). Z dobro oceno (A) v kategoriji infrastrukturne opremljenosti je vas veliko pridobila, saj je bilo le malo vasi ocenjenih z oceno A. Pri obeh najbolje ocenjenih pa na koncu infrastrukturna opremljenost ni vplivala na izbor vasi, saj sta se kasneje obe izkazali za gradnji neprimerni zaradi pripisane namenske rabe v OPN.

Razporeditev vasi z ocenami:

AAA: nobena

AAB: Cesta, Grintovec, Rimsko, Rog, Rogati hrib

ABB: Borovec, Iskrba, Kozice, Novi Breg, Prežulje, Pugled, Spodnja Bukova Gora, Studeno, Suhi Potok, Trnovec, Verderb, Žiben

ABC: Gorenja Loka, Kumrova vas, Lapinje, Luža, Muha vas, Podstene, Rdeči Kamen, Rigelj, Svetli Potok, Šenberg

AAC: Prerigelj

ACC: Novi log

BBB: Gorenja Bukova Gora, Hrib, Koče, Ograja, Ravne, Ramsrigelj, Turkova Draga

BBC: Dolenja Topla Reber, Gorenja Topla Reber, Komolec, Verdreng (Podlesje), Prežulje, Spodnji Pokštajn

CCB: Beli Kamen, Gornji Mačkovec, Zgornji Pokštajn

CCC: nobena

Vasi, v katerih je najbolj smiselno načrtovati revitalizacijo so torej Cesta, Grintovec, Rimsko, Rog in Rogati Hrib. Tudi vas Sadni Hrib je dobila najboljše ocene, vendar sem jo iz nadaljnje obravnave izločila zaradi načrtovanega projekta eko vas Mokri Potok – Sadni Hrib. V nadaljnjem procesu izbora ene ali dveh vasi bi bilo smiselno izvesti participatorno delavnico, kjer bi lokalni prebivalci prispevali k izboru in ga močneje utemeljili. Sodelovanje bi lahko ponovili tudi z izvajanjem anket med prebivalci tekom načrtovanja revitalizacije. Dodano znanje in informacije, ki meni niso bile dosegljive, bi lahko katero od vasi tudi popolnoma izločilo. Sama sem izbrano vas, za katero načrtujem turistično naselje izbrala po terenskem ogledu in primerjavi prostora s človekovega, subjektivnega vidika, kjer sem poskušala oceniti subtilen vtis, ki ga na nas pusti prostor in ga lahko začutimo le na lokaciji. Pogosto gre za kombinacijo že ocenjevanih dejavnikov (odmaknjenost, naravne vrednote, ruševine), ponekod pa le za občutek, ki ne more biti merljiv. Če bi kdo drug izbiral vas, za katero bomo načrtovali revitalizacijo, bi morda izbral kakšno drugo in drugače utemeljil svoj izbor.

Do končnih ocen sem prišla po terenskem ogledu izbranih vasi Cesta, Grintovec, Rimsko, Rog in Rogati Hrib.

Slika 15: Prikaz najbolj ocenjenih vasi v kontekstu občine (kart. podlaga Acer, 2014)

4.1.1 Cesta

Cesta je vas na sončnem pobočju na zahodnem robu hriba Pugled z že obstoječimi petimi počitniškimi hišami. S svojo podobo manjšega "vikend naselja" se lahko še najbolj primerja z Rogatim Hribom, kjer se prav tako nahajajo 3 počitniške hiše. Vas Cesta je v kategoriji reliefa in ekspozicije ocenjena z najboljšimi ocenami (1,7 za relief in 1,6 za ekspozicijo), kar lahko iz opisa v knjigi in ogleda na terenu potrdim. Vsaka počitniška hišica ima namreč pripadajočo manjšo obdelovalno površino in/ali tudi sadovnjak. Vodovod je od vasi oddaljen le 2,7 km. Ob prihodu v vas iz severne strani se nanjo odpira razgiban pogled, ki ga tvorijo travniki s sadnim drevjem v prvem planu in skrite hišice za zelenimi cezurami v ozadju.

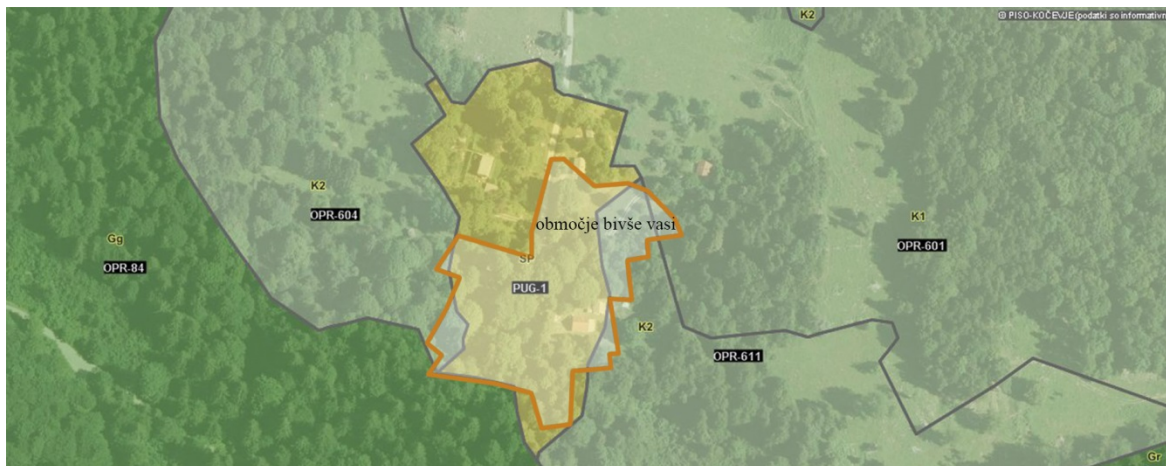
Slika 16: Severni vstopni del v vas Cesta

Z juga je vstop nevpadljiv in zelo nenaden iz gostega gozda, pogledi iz vasi so skromnejši na bolj oddaljene hribe. Opaziti je, da je vas pogosto obiskana z aktivnimi "vikendaši", ki pa svojo posest intenzivno ograjujejo in skrivajo pred pogledi s ceste. V daljavi je slišati stalen pasji lajež, pred eno od parcel je tudi svarilen napis »Pozor, hud pes!«, o katerem pa na tistem delu ni sledu. Zdi se, da želijo prebivalci morebitne mimoidoče odvrniti od približevanja in raziskovanja. Najprivlačnejši elementi v vasi so stare, vzdrževane cisterne za vodo in stopnice sredi vasi – edini ostanek vhoda v nekdanjo hišo. V vasi je tudi spomenik ustanovitvi Tomšičeve brigade v letu 1942. Razmestitev počitniških hiš je tako kot nekdanj v bivši vasi prosta, saj tudi relief to omogoča, le manj obcestna kot v času kočevskih Nemcev. Tipologija gradnje je zelo raznolika, polna svojevrstnih dodatkov in neprimerna v primerjavi s tipologijo kočevarske arhitekture. Prostoru v prid pa so te počitniške hiše odmaknjene od glavne poti in v večini primerov zelo elegantno zakrite z raznoraznimi zelenimi cezurami, ki ljudem zagotavljajo zasebnost in zakrijejo raznolikost gradnje.

Slika 17: Pogled z južnega vstopa v vas Cesta

Površina parcel, primernih za gradnjo, znaša po podatkih v pregledovalniku PISO 14054 m², vendar ta že vključuje vse obstoječe počitniške hiše s pripadajočo zemljo, zato je preostale proste površine malo (za dve do tri hiše med drevjem).

Slika 18: Namenska raba v vasi Cesta (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014)

4.1.2 Grintovec

Grintovec je nekdanja kočevarska vas v bližini Starega Brega in Riglja, ležeča na 585 metrih nadmorske višine, z dvema objektoma. Vas je ocenjena z najboljšo oceno A za relief (šifra 1,6) in oceno B za ekspozicijo (2,0). Z dejanskim ogledom na terenu lahko oceno reliefa nekoliko povečamo, saj je površina vasi z okolico zelo razgibana, zato je za gradnjo primerno manjše območje, vendar so kmetijske površine terasirane in še vedno košene. Na manj primernih površinah za košnjo v začetku vasi se pase govedo. Vodovoda ni, razdalja do njega pa znaša 2,5 km. Pri dostopu v vas se nam odpira pogled na obe obstoječi poslopji ter na govedo, ki se pase na razgibanem travniku v začetku vasi. Opaziti je redko človekovo prisotnost, ki se kaže v obdelanosti površin, a ne zmanjšuje občutka zapuščenosti in prijetne odmaknjenosti, ki jo poudarjajo miroljubne živali in molčeče bale sena na pokošenih terasah. Pri sprehodu čez vas se nam skozi bujne sadovnjake na skoraj vse strani ponujajo pogledi na razgibano okolico kraških travnikov, prostorski plani se med vijuganjem po vaški poti različno zlagajo med sabo in tvorijo edinstveno krajino. Tak pregled omogoča rahlo dvignjena pozicija vasi glede na okoliške kmetijske površine. V vasi je ob poti star vodnjak, pri pogledu na terasaste travnike pa lahko ob vznožju opazimo tudi prenovljeno korito za vodo, ki je nekdanje služilo napajanju živine. To korito se najverjetneje napaja s studenčno vodo, ki priteče po bližnjem pobočju. Stalnih prebivalcev na Grintovcu ni, lovska hiša kaže občasne obiske, opuščeni hlev pa počasi propada. V hlevu je kopica sena, ki namiguje na občasno uporabo. Potrebe upravljavca z živino po pokriti površini za seno bi lahko zadostili s postavitvijo manjše lesene staje na kmetijskih površinah, objekt opuščenega hleva pa bi s prenovo lahko ponujal skupne prostore za turistično naselje ali možnost ustanovitve posebne institucije. Lesena gozdna koča pa s

svojo lego v uvodnem delu vasi in površino ponuja možnosti za restavracijo v naselju, nastanitev oskrbnikov in podobno, vendar je v zasebni lasti, zato bi bil za vključitev le-te v idejno zasnovo revitalizacije potreben sporazum z lastnikom in sodelovanje pri projektu. Tlorisna površina lesene koče znaša približno 100 m², hleva pa cca 145 m². Lastnik opuščenega hleva je občina Kočevje, zato bi ga lahko vključevala v idejno zasnovo in mu pripisala nov program.

Slika 19: Vstopni del v Grintovec s pogledom na gozdarsko kočo na desni in opuščen hlev v ozadju

Površina, namenjena za (turistično) gradnjo znaša 4011 m², v katero sta vključena obstoječa objekta. Lega obstoječih objektov se sklada z bivšo lokacijo vasi in omogoča gradnjo dodatnih objektov znotraj gradbenih parcel v skladu z obstoječim OPN. Umestitev lovske koče sicer ne ustreza razmestitvi stare obcestne vasi. Na sliki izreza s portala PISO lahko opazimo tudi bližnjo parcelo na vzhodni strani vasi, kjer se nahaja gozdarska koča Grintovec, pogosta lokacija lokalnih druženj in zabav, ki pa je percepcijsko ločena od bivše kočevarske vasi.

Slika 20: Namenska raba v vasi Grintovec (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014)

4.1.3 Rimsko

Rimsko ali Remergrund se nahaja v bolj južnem delu občine, v gozdu na poti proti Studenem in Svetlem Potoku. V vasi je velika lovska koča, ki je danes stalno naseljena in opremljena z elektriko in vodovodom. Pripada ji tudi nekaj manjših gospodarskih poslopij. Kraj ima zabeležen studenec in vodovod, za katerega so osebno poskrbeli novi priseljenci. Rimsko je v dejavniku primernosti za obdelavo ocenjeno enako kot Grintovec, z A za relief (2,3) in B za ekspozicijo (2,0).

Slika 21: Pogled na poseljeno hišo v Rimskem s travnikov severno od vasi

Lega je bolj izpostavljena popoldanskemu soncu. Ob prihodu v vas se nam pogled odpira predvsem na predimenzionirano lovsko hišo z vsemi dodatki. Območje bivše vasi je kategorizirano kot gozd, saj je razen ožjega dela ob cesti popolnoma preraslo. Le iz travnikov severno nad lovsko kočjo se odpirajo dolgi pogledi na Kočevsko in dalje Hrvaško hribovje. Površina, namenjena za gradnjo v OPN je omejena le na območje obstoječe lovske kočje in gospodarskega objekta in znaša 1304 m². Na območju tako ni površine, ki bi brez spremembe OPN-ja omogočala potencial gradnje turistične vasi na legah bivših kočevarskih hiš.

Slika 22: Namenska raba v vasi Rimsko (PISO portal, 2014; Arhiv RS, 2014)

4.1.4 Rog

Rog ali Žaga Rog je bil lokacija delavskega naselja in lesne žage, ki je bila v času Nemške manjšine zelo uspešna, saj je na območju v vrhuncu živelo več kot 400 prebivalcev. Danes je na območju večji skavtski dom, porušen objekt stare žage, vodni rezervoarji, ki so služili potrebam žage ter vodna cisterna (polna) in ostanki poti tirnic v okolici vasi. Dobro vidni so tudi porušeni temelji nekdanjih gospodarskih poslopij. Prostor je vizualno zaprt z gozdnim robom, vstop na jaso pa je precej nenaden in prijeten po daljši vožnji skozi gozd. Pogledov iz vasi ni, se pa le-ti razkošno nudijo z Velikega Roga (pol ure hoje v hrib), od koder seže pogled prav do Julijcev in daleč na dolensko ter Hrvaško. Obroč gozdnega robu okoli velike uravnane jase v Rogu poudarja lego sredi gozdov in njeno odmaknjenost (20 km do Kočevja).

Slika 23: Opuščen objekt bivše žage v vstopnem delu vasi Rog

Prostor je lahko obvladljiv in ga lahko zajamemo z enim pogledom, vzbuja nam občutek varnosti in pregleda. Rog je reliefno ocenjen z razredom B (2,7) in ekspozicijo A (1,8), vendar je na lokaciji razvidno, da je teren na sami jasi dosti bolj umirjen od ocenjenega za katastrsko občino. Vodovoda ni in je tudi najbolj oddaljen od vseh obravnavanih vasi (7,5 km), vendar pa je iz literature jasno, da je Auerspergova žaga tukaj imela zaseben vodovod in manjšo elektrarno. Kljub temu so se soočali s pomanjkanjem vode, ki so jo dodatno pridobivali z zbiranjem padavinske vode v večje rezervoarje, ki so še danes celi. Naseljencev ni, tudi počitnikarjev ne, razen redkih obiskov mladine v skavtskem domu. Površina, v namenski rabi opredeljena za turistično naselje znaša obsežnih 27533 m², in vključuje skavtski dom z okolico. Tako ponuja največje območje za gradnjo od vseh izbranih najbolj ocenjenih vasi. Res pa je tudi, da v Rogu na območju žage ni bilo veliko bivalnih objektov, prostor ni deloval kot vas, ampak bolj kot industrijski obrat, zato načrtovanje "rekonstrukcije vasi" pravzaprav ni realno. Po drugi strani pa popolne rekonstrukcije vasi v resnici ne moramo izvesti, saj že v začetku predvidevamo novo rabo za pogoj revitalizacije, ta pa lahko pri gradnji utemeljeno zahteva manjše spremembe znotraj strokovno določenih okvirov, to pa ni več revitalizacija. Obstoječi skavtski dom, lokacija na uravnavi in dovolj površine za vrtove omogoča inovativen preplet manjšega števila nastanitvenih turističnih objektov, gradnjo t.i. "posebne institucije", kot bi bil dom za starejše in njihovo sobivanje v zanimivi medgeneracijski mešanici. Večje površine za turistično naselje omogočajo tudi možnost večjega kamping prostora in gradnje dodatnih objektov, ki bi podpirale širši program in bi lahko bazirale na temeljih bivše Žage Rog.

Slika 24: Pogled na objekte v Rogu; skavtski dom in nadstrešek z informativno naravoslovno vsebino; na levi je vidna pot, ki vodi na razgledno točko Veliki Rog (1100 m).

Pomemben pa bi bil razmislek o zagotavljanju vode; ali bi bil za to nujen drag poseg gradnje vodovoda, ali bi ga lahko na lokaciji izvedli po vzoru bivših nemških naseljencev s pomočjo zbiranja in zadrževanja vode po najnovejših postopkih ekološke gradnje. Nujno bi bilo zajemanje in shranjevanje deževnice v čim večjih količinah za vsak objekt posebej, ekološka gradnja hiš pa že v začetku predpostavlja manjšo porabo in večkratno uporabo vode.

Slika 25: Namenska raba v vasi Rog (PISO portal, 2014; Lutman, 1957)

4.1.5 Rogati hrib

Rogati Hrib leži v manjši kraški dolini med griči in gozdovi s tremi počitniškimi hišami in podirajočim se hlevom. V vasi je vaška luža, ki je nekdanja javna, danes pa se nahaja na zasebni parceli stalnih prebivalcev. Lega je ocenjena z A (1,8) za relief in B (2,1) za ekspozicijo, ki je malo slabša zaradi lege v kotanji. Vas je dobro dostopna in vidna že s približevanjem po cesti. Struktura vasi sicer ni jasno definirana, saj so nove zgradbe

razpršene in skrite z zelenimi cezurami in ne sledijo nekdanjim legam kočevarskih hiš, ki so tvorile izrazito obcestno vas s krajšimi stranicami hiš ob poti. Rustikalno podobo dopolnjujejo obdelane površine okoli vasi, govedo, ki se pase na večjih površinah pred vasjo in domače živali prebivalcev (osli, kokoši, mačke). Jasne so še bivše terase, gozdni rob in živice med parcelami s starim sadnim drevjem. Vas deluje živa v svojem ritmu umirjene odmaknjenosti. Rogati Hrib je bil edina od obiskanih vasi, kjer sem srečala prebivalce, ki so ob opisu mojega projekta in ideje le odklonilno zavračali razvoj. Prebivalec mi je opisal tudi zaplete pri vzpostavljanju vodovodnega in električnega omrežja ter konflikte z rejcem goveda, ki znižuje kakovost izvirske vode za vas. Površina, ki je v zasebni lasti stalnih prebivalcev je kar obsežna, z namenom zagotavljanja osamljenosti in miru v največjem možnem obsegu. Opaziti je eno novogradnjo, ki zgledno posnema kočevsko tipologijo.

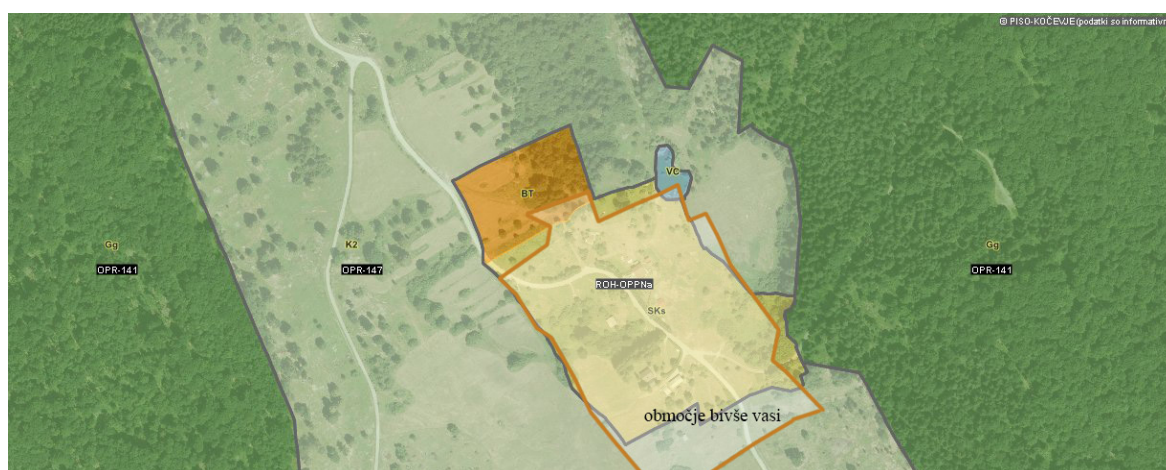

Slika 26: Pogled na počitniški objekt v Rogatem Hribu

Površina, ki je v OPN opredeljena za turistično gradnjo, se nahaja na severnem delu vasi in zavzema skrajni rob nekdanje vasi, znaša 11269 m² in je v celoti prosta, vendar se v primerjavi s Franciscejskim katastrom ne ujema z lokacijo bivše vasi, na kateri so danes že obstoječi zasebni objekti ali parcele. Ta površina, namenjena za turistično gradnjo, predvideva objekte samo na eni strani ceste, ravno nasprotni od dejanske bivše poselitve. Vas je namreč v času nemške manjšine potekala obcestno z zaledjem manjših gozdnih površin, ponujena površina pa je le na levi strani ceste pri prihodu v vas. Na zahodni strani se ta površina dotika ceste, v zaledju pa gozda in preko njega omogoča dostop do omenjene vaške luže. Ob pogovoru s prebivalcem pa sem zaslutila precejšnje lastninjenje vodne površine zaradi preteklega urejanja luže, ki je bilo povsem samoiniciativno in tudi drago.

Slika 27: Pogled s spodnjega dela vasi Rogati hrib, v kotanji na desni strani je omenjena luža

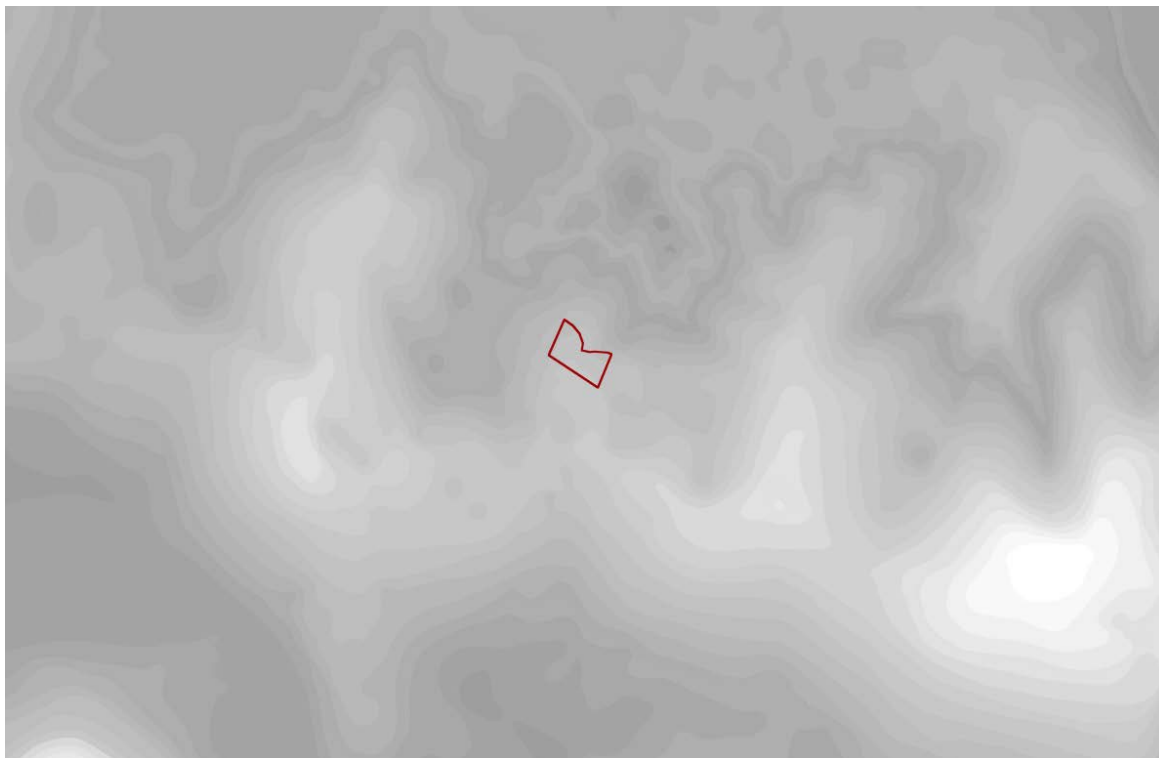
Slika 28: Namenska raba v vasi Rogati Hrib (PISO portal 2014; Arhiv RS, 2014)

4.2 NAČRTOVANO TURISTIČNO NASELJE, GRINTOVEC

Za načrtovanje revitalizacije opuščene kočevarske vasi v obliki manjšega turističnega naselja sem izbrala vas Grintovec, ki me je poleg rezultatov ocenjevanja prepričala tudi z izjemno scenerijo, krajino, ki obdaja vas, bližino elektrike in vode ter visoko stopnjo ohranjenosti prostora s svojim razgibanim ambientom. Poleg tega vas z ohranjenim vodnjakom in ostanki zidu predstavlja tudi konkretne fizične sledi nemške vasi.

4.2.1 Analize

Spodaj prikazane analize so bile izdelane za namene interpretacije in boljšega razumevanja prostora v katerega umeščam turistično vas z namenom revitalizacije opuščene kočevarske vasi Grintovec. Raziskovanje je vplivalo na oblikovanje vasi ter razvrščanje dejavnosti v njej - torej na formalno in funkcionalno plat vasi, poznavanje potencialov v okolici vasi pa nam omogoča možnosti za oblikovanje turistične ponudbe v morebitni vasi.

Slika 29: Prikaz topografije širšega območja, v rdečem okvirju je območje urejanja (Kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 30: Prikaz namenske rabe iz občinskega prostorskega načrta (PISO portal, 2014; kart. podlaga Acer, 2014)

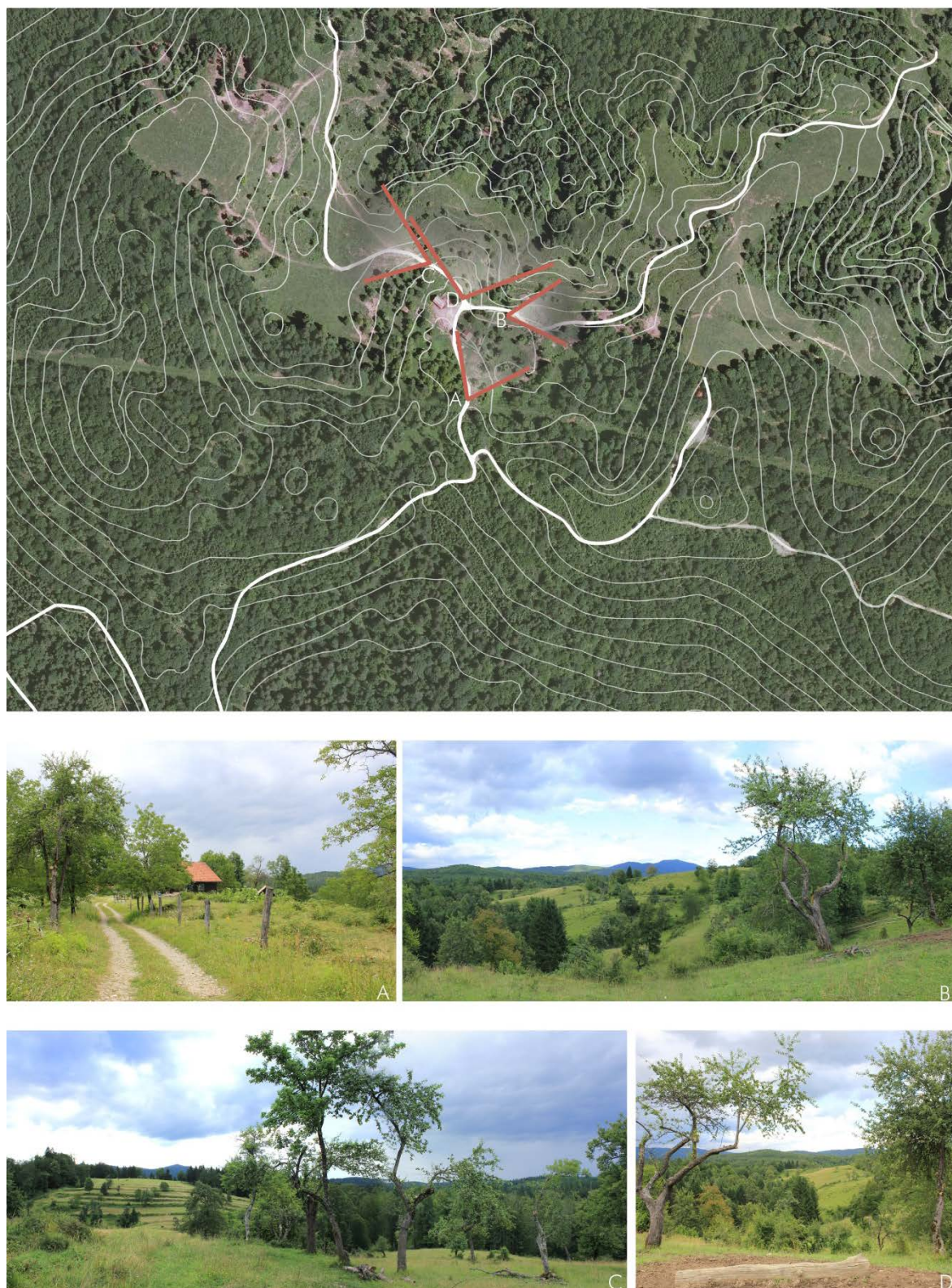
Slika 31: karta infrastrukturne opremljenosti (kart. podlaga Acer, 2014; Prelesnik, 2007)

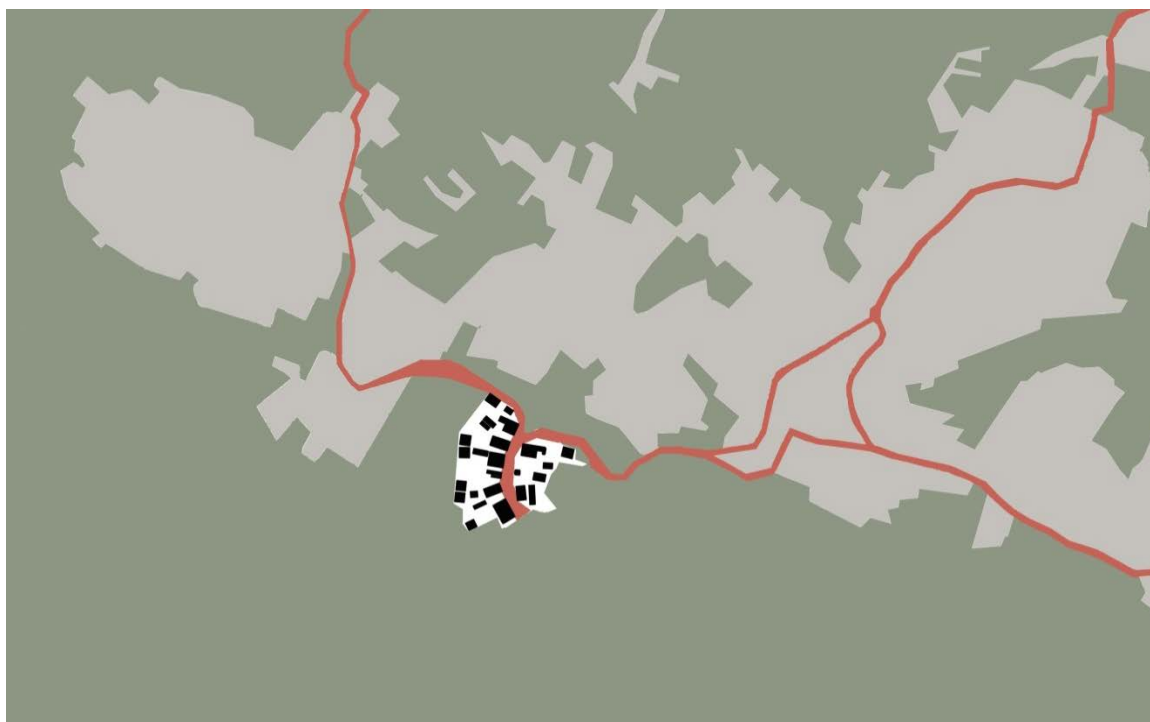
Slika 32: karta poti, in bližine naselij (kart. podlaga Acer, 2014; Google maps, 2014)

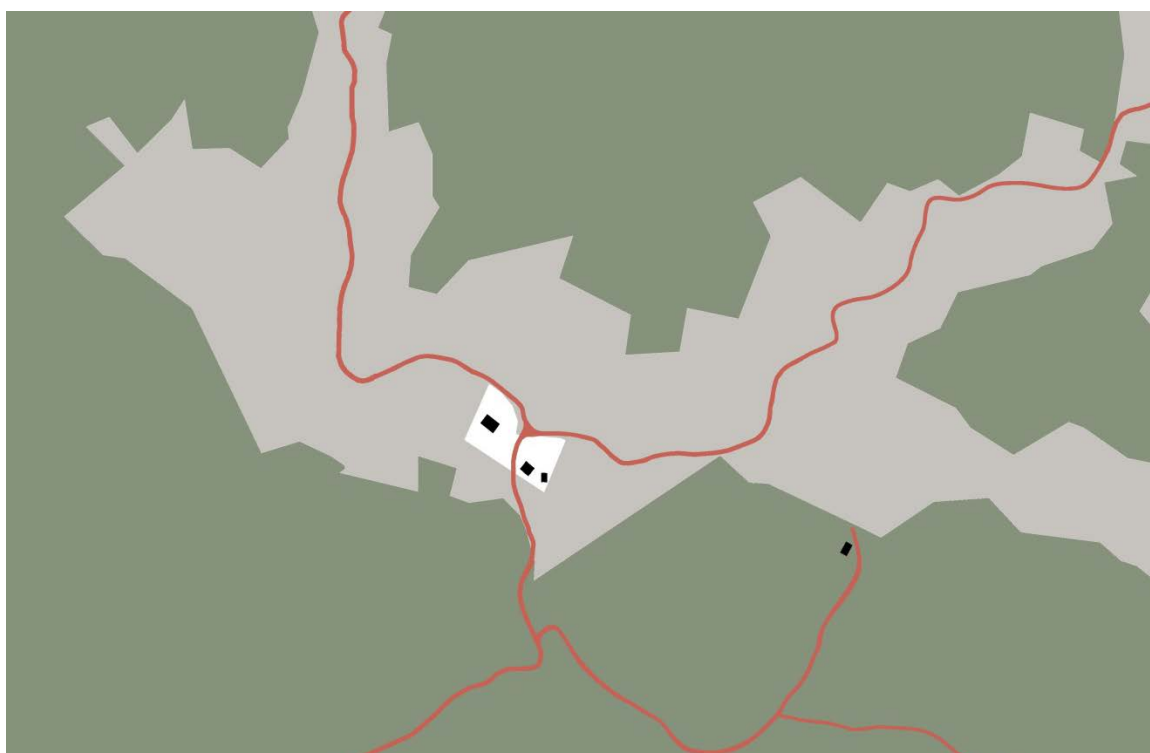
Slika 33: karta poti in bližine rekreacijskih elementov (kart. podlaga Acer, 2014; Google maps, 2014)

Slika 34: analiza pogledov na krajino (kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 35: Prikaz rabe in razporeditve vasi iz Franciscejskega katastra (Arhiv RS, 2014; kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 36: Prikaz rabe in razporeditve vasi danes (kart. podlaga Acer, 2014)

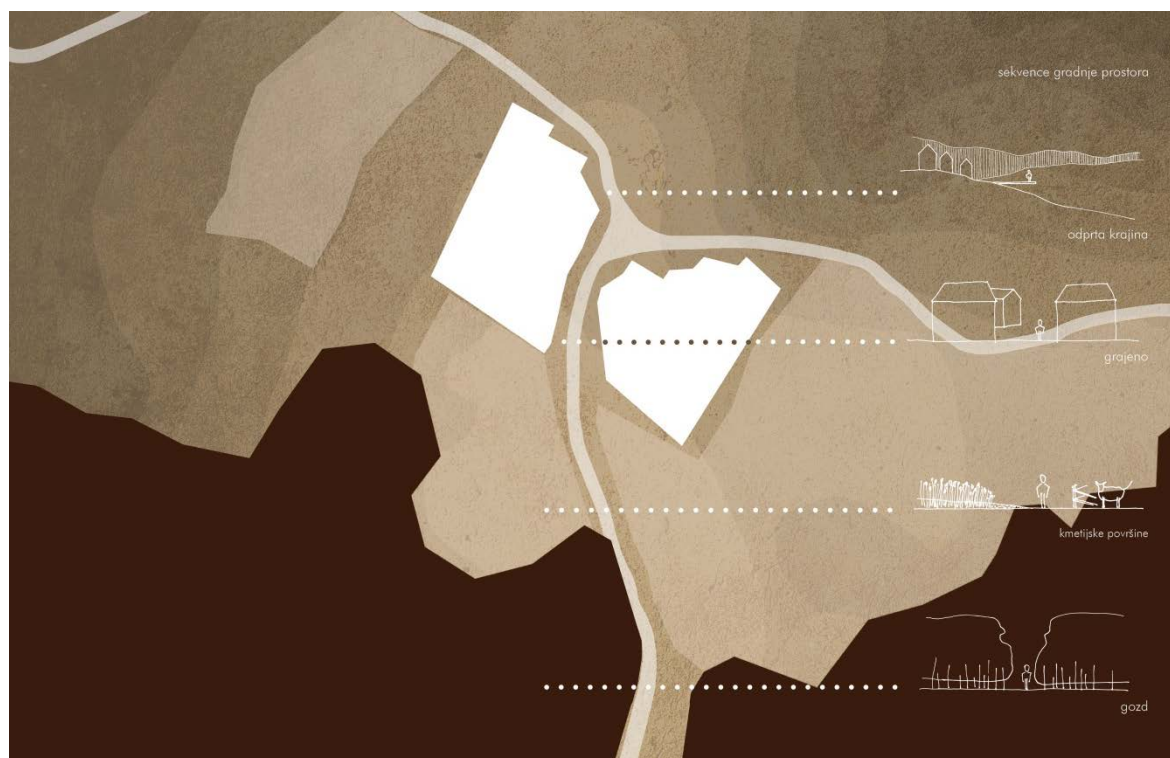

Slika 37: Analiza območja urejanja s strukturo bivše kočevarske vasi po Franciscejskem katastru in obstoječim stanjem (Arhiv RS, 2014; kart. podlaga Acer, 2014)

4.2.2 Grafični del rešitve

Slika 38: Shematski prikaz načrtovane rabe za turistično naselje Grintovec (kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 39: Shematski prikaz sekvenc gradnje prostora v načrtovanem turističnem naselju Grintovec (kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 40: Shematski prikaz razlage oblikovanja skupnega vaškega prostora (kart. podlaga Acer, 2014)

Na naslednjih straneh sledijo prikazi rezultatov načrtovanja turistične vasi, tloris ter dva prereza v merilu 1:500.

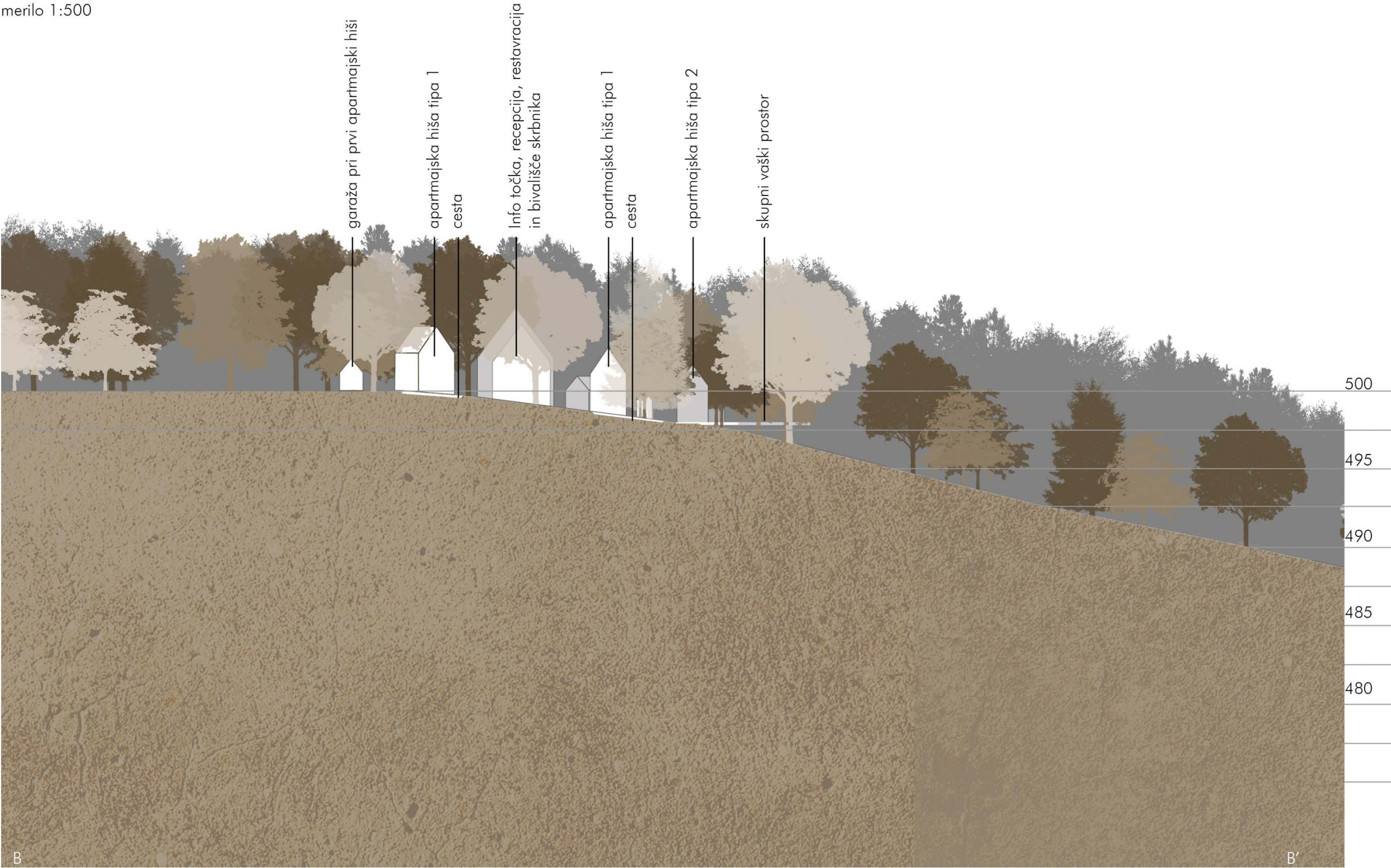
Slika 41: Florisni prikaz načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014)

merilo 1:500

Slika 42: Prečni prerez načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014)

merilo 1:500

Slika 43: Vzdolžni prerez načrtovane rešitve (kart. podlaga Acer, 2014)

Slika 44: Perspektivni prikaz vstopa v načrtovano turistično vas Grintovec

Slika 45: Perspektivni prikaz pogleda s spodnjega dela načrtovane turistične vasi Grintovec

4.2.3 Opis rešitve

V naselje predvidevam umeščanje dveh različnih tipov apartmajskih objektov, ki se razlikujeta po velikosti in površini ter en večji, skupni objekt z manjšo restavracijo in kuhinjo, večjim prostorom za skupinske dogodke in prostori za bivanje oskrbnika. Poleg glavnih, bivalnih objektov, ima vsaka parcela še eden do dva dodatna objekta, ki ponujata pokrit prostor za parkiranje ter pripravo hrane in obedovanje na prostem. Ti dodatni objekti predstavljajo sodobno vzporednico nekdanjim gospodarskim objektom s svojo lego in velikostjo, a z vnesenim novim programom. Tako razvrščeni objekti, ki so včasih predstavljali hlev, sušilnico, kurnik ali svinjak, so danes pokrita garaža s pripojeno ali dislocirano zunanjo kuhinjo s kaminom, vse skupaj pa oblikovno in urbanistično sledi tipologiji arhitekturne zapuščine.

Prvi tip apartmajskega objekta je namenjen za optimalno 4 osebe in zajema 30 m² tlorisne površine, z bivalnim pritličjem in nadstropjem s spalnimi prostori; skupno 60 m². Hišica je dovolj prostorna tudi za 6 oseb, če dve osebi spita na ležiščih v dnevni sobi. Prav tako ni prevelika za manj kot 4 osebe. V vas umeščam štiri takšne hiše.

Drugi tip predstavlja večjo hišico s 45 m² tlorisne površine, skupno 90 m² in je namenjena za optimalno 6 oseb, zopet pa premore še dve dodatni ležišči za 2 osebi v dnevni sobi. Vse hišice bi bile zgrajene v oblikovalski maniri starih kočevarjev; preprosto, s precej strmim ostrešjem, z manjšimi okni, postavljene s krajšo stranico ob vaško pot. Temelji bi bili kamniti, z lesenim bivalnim delom in ostrešjem ter nevpadljivo barvo strešne kritine, ali celo kritino s škodlami. Variacija znotraj tega tipa oblikovanja fasade bi dovoljevala tudi kamnite temelje, ometan bivalni del – pritličje in leseno ostrešje ali pa kamnite temelje in pritličje ter le ostrešje leseno. Dovoljeni bi bili tudi manjši balkoni po daljši stranici – kot oblikovna naslonitev na "ganke". Večje, bolj scenske okenske odprtine bi bile dovoljene le na notranji strani hiše, ki ne gleda na cesto. Tako bi gostje lahko uživali v razgledih na krajino ali gozdnate krošnje, vendar to ne bi motilo členitve fasad in zato izgleda vasi. Počitniške hiše in sekundarne objekte umeščam v skladu z nekdanjo strukturo razporeditve stavb, ki je razvidna iz Franciscejskega katastra. Lokacij sicer ne ponavljam vsakič, ampak se držim obcestne razmestitve in v zaledju umeščam pokrite elemente za parkiranje in kuhanje na prostem ter puščam prostor za vrt in sadno drevje.

Obstoječa objekta v vasi bi doživela različno usodo. Hlev s tlorisno površino 145 m², pritličjem, nadstropjem in mansardo zadostuje za manjši mladinski dom, ki lahko služi tudi kot hostel ali kot dom za starejše, ki so še pokretni in aktivni. Po pregledu obstoječe zakonodaje za zahteve gradnje doma starejših občanov pa je jasno, da vsem pogojem na lokaciji v Grintovcu ne bi mogli zadostiti (javni prevoz, bližina trgovin in zdravstvenega centra, parkiranje tik ob stavbi,...), zato je načrtovanje doma za ostarele v dobresedni obliki nesmiselno. Lahko pa razmišljamo o postavitvi centra ali večstanovanjske zgradbe, ki bi prav tako nudila primerno oskrbo in prostore za bivanje starejših občanov, vendar to uradno ne bi bil dom starejših občanov, bi pa v takšnem kontekstu z možnostmi, ki jih ponuja Grintovec, nedvomno ponujal unikatne storitve, ponudbo in privlačno lokacijo za bivanje v jeseni življenja. Zaradi večje možnosti uresničitve pa je načrtovan prostor, ki bi pripadal mladinskemu domu/CŠOD-ju ali celo hostlu, torej objektu, ki nudi številna skupna prenočišča. Površina okoli sedanjega hleva omogoča razvrstitev najrazličnejših dejavnosti. Ob meji s sosednjo parcelo je tudi za potrebe nastanitvenega objekta pokrito omizje za večje število ljudi in kuhinja na prostem, ponovno oblikovno v navezavi na nekdanje gospodarsko poslopje. Ta vzdolžni senčni element se zaključi pri ognjišču, ki ponuja prostor za skupinsko druženje večjega števila ljudi in se odpira na gozdno površino. Na skrajno zahodnem delu te parcele načrtujem urejeno površino za postavitve do 6 velikih šotorov in tako zagotavljam storitev še za en dodaten tip počitnikarjev. Ne načrtujem pa

igral in tlakovanih igrišč, saj nam tu gozd predstavlja neomejene površine za inovativno igro otrok, ki se vedno bolj pozablja.

Obstoječa lesena koča je v zasebni lasti, kar pomeni določene omejitve. Če bi se plan revitalizacije vasi dejansko izvajal, bi v dogovoru z lastnikom verjetno lahko dosegli skupno rešitev. Ker pa je moj načrt predvsem raziskovalne narave in ponuja okvir za postopanje v primeru revitalizacije opuščenih vasi, vas oblikujem po optimalnih predpostavkah. Obstoječo kočo prepuščam zasebni lasti, a ji drastično zmanjšam obdajajočo površino, saj preostali prosti del parcele razdelim trem počitniškim hišam. Korist bi tu bila obojestranska, saj bi lastnik s prodajo zaslužil, hkrati pa bi se mu ponujala edinstvena možnost upravljanja ali sodelovanja pri projektu turistične eko vasi. Da pa zagotovim prostore za manjšo restavracijo s kavarnico in servisnimi prostori ter namestitev oskrbnikov ali zaposlenih v naselju, načrtujem dodaten objekt, ki ga umeščam ob poti, pred hlev. Znotraj bi se nahajala tudi recepcija za obiskovalce apartmajskih hišic in mladinskega doma in večji prostor za skupne dogodke obiskovalcev (seminarji, ogledi filmov, aktivnosti za najemnike). Tako tudi ohranjam tipično razporeditev v kočevarskih vaseh, ko se je za bivalnim objektom nahajalo še gospodarsko poslopje, ki je v tem primeru opuščen hlev, predelan v prenočišča. Gastronomska ponudba bi seveda služila tudi vsem pohodnikom in ostalim rekreativcem, obiskovalcem gozdov. Primerno bi jo oblikovali na osnovi kočevarske kuhinje, in dopolnjevali z naravnimi produkti iz našega prostora – domače marmelade, sadje, med, medice, čajne mešanice,....

Bivalne apartmajске hišice s pripadajočimi parcelami omogočajo raznolike dejavnosti. Prav vse so majhne, a nad minimalnimi standardi, in omogočajo udobno bivanje. V površini prostori merijo nad 300 m², največja že 508 m² – apartmajске hiše ne nudijo razkošja v notranjosti ampak predvsem prostor za prenočitev, poudarek pa je na preživljanju časa na prostem, naj bo to na vrtu ali v naravi. V primeru načrtovanja interierja bi bil ta najprimernejši v enostavnih oblikah, ustvarjen iz lokalnih materialov in v okvirih preproste lokalne obrtniške dediščine. Ustvarjati bi moral domač in preprost občutek povezave naravnega okolja gozdov in oblikovanja.

Naselje je oblikovano tako, da s poti vedno vidimo vhod v hišo, ki je na daljši stranici stavbe, kjer to zaradi terena ni mogoče. Vsakemu bivalnemu objektu pripada tudi manjši vrt s prostorom za kuhanje zunaj in prostim kuriščem. Vrtovi so zasajeni s sadnim drevjem starih lokalnih sort ali z obstoječim drevjem, med parcelami pa pogled prosto teče, saj med njimi ne ustvarjam vizualnih barier. Prostor za hišami je odprt in povezan z obdajajočo krajino. Iz vsakega vrta apartmajске hiše lahko tudi prosto dostopamo na travnik, v sadovnjak ali gozd. Zasajanje načrtujem le na mestih, kjer potrebujemo več zasebnosti, na primer tik ob zunanji kuhinji. Oblikovanje je minimalno in bolj kot natančno vsebino ponuja okvirje za raznolike želje po preživljanju prostega časa. Na koncu vasi, kjer se pot razcepi v dva dela, načrtujem skupno utrjeno peščeno/leseno površino pod krošnjami

drevja ter zasaditev večjega drevesa. Ta prostor je moderna interpretacija nekdanjih središč vasi in ponuja površino za skupno druženje, posedanje ali le opazovanje razgibane krajine. Oblika je nastala z upoštevanjem smeri ulice, ki bi jo tvorile nove hiše. Na površino se lahko dostopa iz dveh različnih smeri, ponuja pa nam scenske poglede na krajino in odmik od glavne poti. Skupni vaški prostor ponuja zaključek vaškega tkiva z razgledom. Površine okoli objektov so utrjene peščene, izogibam se tlakovanim površinam. Ob potrebi dodatne utrditve glavne poti skozi vas, naj bo ta asfaltirana, ostale površine pa se lahko tudi tlakujejo v naravnem kamnu ali z imitacijo peščene utrjene površine.

Na zahodnem robu začetka vasi pa je umeščena večja obdelovalna površina, za katero bi bili zadolženi oskrbniki naselja, in bi tam za potrebe vasi gojili vso zelenjavo, ki lahko uspe v tem podnebju. Umestitev in usmerjenost površine se ujema z lokacijo obdelovalnih površin iz časov Kočevarjev, sklepajoč po franciscejskem katastru. Manjša njiva bi pomagala k prehranski samooskrbi naselja in njegovih gostov. Uporabljali bi jo v kuhinji pri pripravi jedi za goste, le ti pa bi zelenjavo lahko tudi sami pobirali za privatno kuho v svojih apartmajih. Tako bi ustvarili dodatno ponudbo sveže, biološke zelenjave iz neposredne bližine in dodajali vrednost bivanja v naselju. Obiskovalci bi lahko v primeru interesa tudi pomagali pri delu na vrtu ali le opazovali. Površina bi lahko služila tudi kot učni poligon različnim tehnikam ekološkega in tudi permakulturnega pridelovanja za vse, ki želijo na tem področju deliti ali pa izpopolnjevati znanja, ali drugim, ki so zaradi sodobnega načina življenja pozabili znanja obdelovanja zemlje. Vzhodni del naselja, ki je danes namenjen paši živine, ohranjam v obstoječem stanju in rabi.

Da utemeljimo pridevnik ekološko turistično naselje, pa mora biti to načrtovano s konceptom ponovne uporabe, varčevanja in uporabe obnovljivih naravnih virov. Tu se lahko zgledujem po načrtih za eko vas Mokri potok, to pomeni gradnjo čistilne naprave, ki bi zadoščala za celotno naselje, znotraj posameznih bivalnih elementov ponovno uporabo t.i. sive vode, pasivno gradnjo z naravnimi, lokalnimi (!) materiali in uporabo sončnih celic. Tako kot to načrtujejo pri vasi Mokri potok, bi sončne celice za ogrevanje in pridobivanje električne energije namestili na strehe, ki se ne ponujajo direktnim pogledom z glavne poti. Predvidevam tudi zajemanje padavinske vode v zbiralnike, le-ta lahko dodatno zadosti potrebe vode za zalivanje in napajanje živine ter zmanjša učinek nadpovprečne porabe vode zaradi turizma.

Zaradi poudarjanja lokacije v naravi in uporabe sodobne gradnje in postopkov, umeščamo komunalne vode in električne kable v tla. Kjer je potreben nadzemeljski element zaradi vzdrževanja, naj bo ta vključen v načrtovane (ali obstoječe) objekte, ne pa kot posamezen element (električne omarice po mestih so pri nas še vedno neprimerno umeščene velike sive škatle).

Pri umeščanju in oblikovanju vasi je tudi zelo pomembno, kako posegamo v obstoječi prostor in nadomeščamo izgubljene elemente. Ker je turistična vasica načrtovana na

terenu, kjer je nekoč vas že stala, večje spremembe reliefa niso potrebne zaradi majhnosti načrtovanih objektov in ponekod tudi prisotnosti starih temeljev, ki kažejo primerne lokacije. Gradnja je predvidena znotraj površine za gradnjo v turistične namene, danes pa ta deluje predvsem kot zakrasela površina, ki se pospešeno zarašča. Gozdni rob je opredeljen z linijo, ki je izven površine za gradnjo, in meji na kmetijske površine. Z načrtovanimi posegi zmanjšujemo količino drevja le v sklopu kmetijskih površin, kjer je predviden posek kakšnih desetih dreves zaradi ponovne vzpostavitve obdelovalnih površin. V primeru realizacije bi izvedli tudi popis še obstoječega sadnega drevja in ga ohranjali, cepili obstoječe stare sadne vrste in jih vzgajali v novo načrtovanem sadovnjaku na severo-zahodni strani vasi, na kmetijski površini, ki se danes zarašča. Z načrtovanjem tudi pomagamo vzpostavljati gozdni rob in oblikovati zaključene členjene gozdne površine, posebno na robovih vasi in okoli površine za kampiranje, kjer gozd definira rob prostora.

Načrtovana vas je vpeta v naravno okolje obsežne gozdne površine. Le dober kilometer stran od Grintovca poteka trasa najpomembnejše rekreacijske poti, Roške pešpoti. Dostop iz smeri Grintovca je odličen, z izvedbo projekta pa bi tudi zagotovili parkirna mesta in zgledno označitev možnih izhodišč za različne vrste rekreacije ter bolj jasno povezavo z obstoječo Roško pešpotjo. Obstoječi sistem rekreacijskih poti bi bilo smiselno nadgraditi z ureditvijo nove poti, ki bi v okolici revitalizirane vasi med seboj povezala bližnje opuščene vasi ter naravne vrednote. Pristop pa bi lahko uporabili tudi na ostalih območjih, kjer je gostota opuščenih vasi večja, in ne le v okolici revitalizirane vasi.

Poleg Roške pešpoti je v bližini tudi gozdni rezervat, v neposredni bližini vasi je kar 7 kraških jam in na razdalji do 3 kilometre so trije vrhovi, primerni za lažji vzpon. Blizu (na razdalji daljšega sprehoda) je tudi ena večjih »con 1« v sklopu načrtovanega Regijskega parka Kočevsko-Kolpa, ki opozarja na visoko naravno ohranjenost in izjemne ekosisteme. Cona se nahaja ves čas v neposredni bližini že vzpostavljene Roške pešpoti, ki pa bi jo lahko samo nadgradili v smeri načrtovanega naselja. Zaradi razgibanosti terena pot lahko pozimi postane smučarska tekaška proga. Prav tako so v okolici neomejene možnosti za vzpostavitev trim steze, kolesarskih poti za rekreativne in za bolj zahtevne, downhill in cross kolesarje.

Slika 46: Predlog informativne table iz študijskega projekta (Abram in sod., 2013)

Bližina obsežnih gozdnih površin ponuja tudi možnosti za vzpostavitev opazovalnic različnih živali (ptice, velike zveri,...). Pri vzpostavljanju vseh novih poti oziroma dodatnem označevanju obstoječih bi predlagala tipologijo, ki so jo sošolke oblikovale v sklopu projekta Priložnosti za razvoj opuščenih kočevarskih vasi. Te so bile prvotno namenjene označevanju in podajanju informacij na lokacijah bivših vasi, vendar bi bile uporabne tudi za označitev poti, ki vodi po bivših vaseh, nove kolesarske poti, in podobno. Pravilno bi bilo tudi poenotenje označevanja po celotni občini.

Slika 47: Prerez predloga oblikovanja informativnih tabel iz študijskega projekta (Abram in sod., 2013)

4.3 SMERNICE ZA OPUŠČENE VASI

Pri oblikovanju smernic sem imela v mislih vas, ki jo z načrtovanjem ekološkega turističnega naselja revitaliziramo, in tiste vasi, ki ostajajo nespremenjene, in bodo deležne le obeležij, morda tudi vnosa v rekreacijsko – turistične karte. Razlika med vasmi je očitna, zato sem oblikovala različne smernice - za revitalizirano vas ter za ostale vasi. Pri smernicah za revitalizirano vas sem ustrezno povzela tudi tiste, ki jih je podal Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju ZVKDS) za pripravljavce planov eko vasi Mokri Potok / Sadni Hrib.

Za revitalizirano vas opredelim smernice za vas in njeno okoliško krajino za isti prostorski obseg, kot sem merila obstoj ciljnih elementov za turista. Najprej na območju same vasi in bližnje okolice (radij 1 km), nato pa še smernice za obdajajočo krajino (radij 4 km).

Smernice za revitalizirano vas:

Ponovna oživitev nekdanje vasi predstavlja možnost za nujno ohranitev kulturne krajine Kočevske. Ohranja se tudi kulturna krajina z gozdnim robom. Objekti v načrtovani vasi bi s svojimi gabariti in oblikovanjem predstavljali stavbno dediščino prostora.

- Objekti (bivalni in gospodarski) naj bodo zgrajeni s spoštovanjem kulturne dediščine in v oblikovni maniri znotraj dovoljenih okvirov in stavbnega tipa kočevarske hiše (s pripadajočimi materiali in fasadnimi barvami), ki jih predpiše ZVKDS.
- V spoštovanju kulturne dediščine naj se ohranja razmerje med krajino in naseljem ter volumen naselja z robovi vred.
- Ohranjajo naj se gradbene linije, parcelacija in funkcionalne enote, kar ima vpliv na volumen naselja
- Na strešine gospodarskih objektov je mogoče namestiti elemente za ogrevanje in pridobivanje električne energije. Priporočamo, da se ti elementi ne postavljajo na strešine stanovanjskih objektov oz. le na zadnjo tretjino strešine, ki je odmaknjena od ceste.
- Objekti s pripadajočim zunanjim prostorom morajo biti umeščeni tako, da podporni zidovi ne bodo potrebni. Slediti morajo značaju terena in ne spreminjati mikroreliefu. Prav tako izvedba ograj ni značilna za obravnavani prostor: možna je zasaditev prosto rastočih živih mej. Za ureditev zunanjega prostora naj se uporabita kamen in les.
- V kolikor bo glavna cesta v vasi asfaltirana, se asfalt uporabi le na vozišču, ostale površine (mulde, parkirišča, hodniki za pešce, dovozi, ipd) naj bodo izvedeni v tlaku ali kamnu. Priporočamo, da se glavni dostopi do novih objektov izvedejo kot imitacija peščenih površin (protiprašna zaščita – bitumen s peskom).
- Zunanji robovi naselja so pripadali sadovnjakom, ki naj se ustrezno obnovijo: vitalna drevesa se ohranijo, na novo se zasadijo avtohtone, visokodebelne sorte (priporočamo preveritev vzgoje iz še vitalnih dreves).
- Komunalna javna infrastruktura mora biti izvedena nevpadljivo: posamezni vodi naj bodo izvedeni v kablu, omarice za elektriko, plin ipd. morajo biti prikrite (vrata izvedena kot fasada, oziroma umeščene na stranskih fasadah (ne na glavni vhodni ali cestni).
- Prostori za odpadke in ostale servisne funkcije naj ne zavzemajo pomembnih prostorov v vasi in naj bodo umaknjeni od glavnih vaških pogledov.

Smernice za obdajajočo krajino revitalizirane vasi:

- Ohranja se tipična krajina te regije, terase s sadovnjaki, pogledi na pomembna poslopja (če obstajajo),
- Ohranjati je potrebno gozdni rob in njegov ekosistem. V primeru poseka površin, ki so se od opustitve vasi zarastle, je potrebno znova urediti gozdni rob in ekološke tunele,
- Vzdrževati je treba dostop in rekreacijske poti v zglednem stanju, jih označiti,
- Dostop do vasi naj bo jasno označen že od večjih naselij,
- V bližini naj se ne postavlja lovskih opazovalnic, lov naj se na območju ne izvaja,
- Funkcija gozda naj se podredi socialni in rekreacijski,
- Vse naravne in kulturne zanimivosti ali poti do njih naj se primerno označijo,
- Za vse nove grajene in ne-grajene strukture se določi upravljavski načrt za vzdrževanje;

Smernice za ne-revitalizirane vasi:

- Uredi in označi naj se dostop do bivše vasi ter lokacija vasi. Tam naj se postavi obeležje z zgodovinskim opisom vasi,
- Na območjih bivših vasi naj se ne načrtuje obor in ostalih podobnih elementov, ki spodbujajo naseljevanje divjih živali in posledično vodijo k hitrejšemu propadanju vasi,
- Na območju bivših vasi naj se omejuje zaraščanje, gozd naj ima primarno socialno funkcijo.
- Posebna kategorija so zapuščeni kočevarski objekti v živih vaseh. Predstavljajo nenadomestljivo kulturno dediščino v naseljenih vaseh, zato morajo biti deležni posebne obravnave in ravnanja. Spodbujati bi bilo potrebno ponovno naselitev (namesto gradnje novih bivalnih objektov) in sofinancirati prenovu ter vzdrževanje. S svojim obstojem bi v vasi ne le poudarjali kulturo Kočevskega prostora, ampak tudi prikazovali bolj primeren slog gradnje za ta prostor.

Po oblikovanju rekonstruirane vasi in razmisleku o režimu ter oblikovanju smernic sem prišla do zaključka, da bi bilo na prvem mestu postopkov za koriščenje potenciala opuščenih vasi potrebno urejanje pravnega statusa zapuščenih vasi. Vzrok za to je težka obvladljivost obnovljene vasi, ko ta začne funkcionirati in je poseljena. Že v začetku bi se moral z občinskim odlokom v sklopu OPN določiti pravni režim dovoljenih ravnanj v obnovljeni vasi in tudi za vse opuščene vasi, ki se trenutno ne bodo revitalizirale, a želimo preprečiti njihov popolni propad. To pa zavzema posege v prostor (javni in zasebni) in obnašanje v prostoru na takšen način, kot se vzpostavi režim v zavarovanih območjih. To bi lahko uredili vzporedno z oblikovanjem smernic za vodenje in upravljanje območij ponovno naseljenih vasi, korektno pa bi tudi upoštevanje v vseh bivših kočevarskih vaseh.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

Po vsej obravnavani literaturi lahko o (ne)primernih načinih revitalizacije deloma že sami sklepamo na primerih iz tujine, kjer gre prav tako za opuščene vasi nemških manjšin. Ko na osnovi teh primerov sklepamo o primernih tipih revitalizacije za kočevski prostor, se moramo zavedati najpomembnejših razlik; predvsem je območje naselitvenega otoka kočevskih Nemcev površinsko mnogo manjše od Romunskega in Češkega, tako kot je od njiju mnogo manjša Slovenija, posledično je bilo prisotnih tudi manj prebivalcev. Druga velika razlika pa je stopnja ohranjenosti vasi, ki so pri nas po večini porušene, sploh tiste, ki bi lahko predstavljale kulturno dediščino na oddaljenih lokacijah in ponujale odmik od mesta, pa so bile porušene v času druge svetovne vojne. Bolje ohranjene kočevarske hiše najdemo le v še naseljenih vaseh po dolini Kočevskega polja, vendar se le-te počasi utapljajo v kontekstu novogradenj, nenaseljene samevajo in so prepuščene degradaciji.

Trajnostni turizem omogoča primerne nastavke za oblikovanje turističnih naselij, ki jih lahko umeščamo tudi v tako zelo naravno okolje, kot je Kočevsko. Že sama beseda trajnost je dandanes prevečkrat slišana in promovirana, a vseeno premalo rabljena v praksi. Z upoštevanjem trajnostnega turizma in tudi kulturne dediščine lahko turistično naselje na zelo nevsiljiv način postavi temelje turizma v kočevski regiji.

Ekološka vas je le ena od načinov bivanja v skladu s trajnostjo, eko pa še ena priljubljena etiketa, ki jo postavljamo pred posege in produkte, ki potrebujejo promocijo in so proizvedeni znotraj ideologije trajnosti in sonaravnega bivanja. Po pregledu projekta za vas Mokri Potok lahko ocenimo, da so si bodoči prebivalci korektno zastavili projekt in do sedaj na papirju vse kaže na primerno spoštovanje dediščine in nov, za kočevarske vasi zaželen način bivanja. Edina dilema, ki se tu vzpostavi je njihov načrt gradnje novih hiš na temeljih bivše poselitve. Ta princip je v smislu ekološke gradnje optimalen, vendar pa lahko pride tudi do izgube kulturne dediščine na tem mestu, razen v obliki združitve nove in stare gradnje tako, da se ostanki - temelji - poudarjeno izpostavijo (glej primer Dovecote Studio). Združitev principov trajnostnega turizma in eko vasi pod pogoji visoke participacije lokalnega prebivalstva na koncu predstavlja idealen recept za uspešno revitalizacijo in delovanje turističnega naselja v Grintovcu, ki ga predlagam v svoji nalogi.

Izbor vasi je rezultat metodologije, ki sem jo nastavila in menim, da je ponovno uporabna za isti namen z dopolnitvami informacij ali za drugačne namene, drugačen program s spreminjanjem meril. Pri zadnji fazi izločanja med petimi finalnimi vasmimi je na izbor gotovo vplival tudi moj subjektivni vidik, preoblikovan s krajinsko arhitekturnim pogledom na prostor. Izbrala sem najbolj razgiban prostor, obenem prazen - brez stalnih prebivalcem in počitnikarjev- a vendar živ, s pokošenimi terasami in prisotno živino. V trenutku ocenjevanja se mi je takšna prisotnost za gradnjo turističnega naselja zdela bolj primerna kot navzočnost počitnikarjev, ki so vajeni osame v vasi in so manj motivirani

sprejemati turiste. Nekatere vasi so bile po ocenjevanju po metodologiji na videz optimalne, vendar je šele ponovno poglobljanje pokazalo pomanjkljivosti - ali je površina za pozidavo že preveč zasedena zaradi razpršene gradnje (Cesta) ali pa je ta nasploh premajhna za novogradnjo. Poleg Grintovca bi za sekundarno vas verjetno izbirala (Žago) Rog, ki drugo mesto na moji lestvici zasede le zaradi večje razdalje do vodovoda in manj razgibane krajine v okolici vasi, kot pa jo ima Grintovec.

Pri ocenjevanju v prvem delu pa bi rezultati lahko bili le malo drugačni, če bi bilo možno izboljšati podatke ekspozicije in reliefa, saj sem sama uporabljala meritve, ki so posplošene za celotne nekdanje katastrske občine. Najbolj ustrezno bi bilo ponovno izmeriti fizične lastnosti vsake opuščene vasi posamezno v namene projekta, to pa je drag in dolgotrajen postopek. V sklopu tega procesa pa bi bila potrebna tudi ponovna geodetska izmera terena, saj so pridobljeni podatki, ki sem jih uporabljala za načrtovanje naselja prestari in premalo natančni. Druga možna napaka, ki bi lahko izkrivljala rezultate, pa je velika količina popisanih kraških jam, za katere je vprašljiva dostopnost (varnost in opremljenost) jam za splošnega obiskovalca. Veliko število jam na karti lahko tako močno zviša ocenjeno merilo rekreacije za posamezno vas, a na konkretno (splošno) ponudbo rekreacije ne vpliva.

V primeru realnega načrtovanja turističnega naselja bi bilo potrebno v zelo zgodnji fazi izvajati participacijo, tako mestnih, kot prebivalcev naseljenih kočevarskih vasi v obliki delovnih sestankov, delavnic in anket. Z upoštevanjem znanja, ki ga posedujejo prebivalci, bi morda lahko izločili določene vasi zaradi pogojev, ki jih ne zasledimo v virih (morebitna neprimerna lokalna klima, poplavljanje, ali podobno) in jih sama v pregledani literaturi nisem zasledila. S stalno povezavo z javnostjo bi lahko zaznali tudi morebitne interese po preselitvi v revitalizirano vas (ki pa bi se načeloma lahko izrazili in uresničili že znotraj projekta eko vas Mokri Potok – Sadni Hrib) ali preference za določen program v vasi (center za starejše občane, rehabilitacijski center, raziskovalni center fakultete ali inštituta,...), katerega bi opredelil tudi interes in razpoložljivo znanje lokalnih prebivalcev. Zaznali bi lahko tudi morebitno nelagodje v primeru še prisotnega močnega kolektivnega spomina, ki vsebuje vse zgodovinske plasti, ki jih nosi Kočevska. V tem primeru bi še tako dobro načrtovanje delovalo kot prisiljeno in v praksi ne bi zaživel. Tukaj bi kot povezovalac med prebivalci, prostorom in načrtovalci morala delovati občina, ki bi lahko bolj ažurno ponujala informacije o dogajanju v opuščenih vaseh - na primer poudarila, da je preselitev v načrtovano eko vas Mokri potok možna za vsakega interesenta. Pri načrtovanju in izvajanju turističnega naselja pa ima občina nenadomestljivo vlogo; na prvem mestu bi usmerjala participacijo prebivalcev in organizirala delavnice; nato bi v primeru moje naloge lahko vplivala na kmetovalca, ki je v Grintovcu lastnik velike površine parcele, namenjene za gradnjo. Brez njegovega privoljenja v prodajo projekt skoraj ne bi bil izvedljiv, oziroma le polovično in nepopolno, brez vzpostavitve pravega vaškega tkiva. Občina oziroma investitor bi mu v tem primeru lahko ponudil nadomestno površino ali pa odkupno ceno, skladno s pričakovanimi dobički turističnega naselja. V

primeru občine kot investitorja pa bi v drugi fazi, pred gradnjo, lahko s pridobivanjem sredstev preko razpisov Evropske unije le-ta močno okrepila samostojnost pri izvajanju revitalizacije, saj posledično privatni investitor (in z njim privatni interesi) ne bi bil več nujno potreben.

6 POVZETEK

Krajina Kočevske je že dolgo zaznamovana z obširno gozdnatostjo, zaprtim območjem Kočevske reke, poveljnimi poboji. Poleg teh široko znanih dejstev pa jo zaznamuje tudi obstoj številnih opuščenih vasi. Te pričajo o neki pozabljeni kulturi ter sledih ljudstva, ki so bili od tu prisilno izseljeni in zato še danes toliko bolj čutijo simbolno navezanost na kočevski prostor. Pozabljene sledi življenja v prostoru in kultura dediščina, vezana na Kočevske Nemce, skupaj z naravnim okoljem tvori prizorišča in možnosti za program, ki pridobiva na vrednosti za sodobnega človeka.

Možnosti revitalizacije opuščenih vasi so že bile raziskovane, tako v teoriji kot v praksi. Italijanski avtor Di Figlia raziskuje možnosti revitalizacije vasi, ki so bile zapuščene iz najrazličnejših razlogov, in pomembno poudari, da je duh prostora težko reproducirati, ga revitalizirati z umetno tvorbo vasi. Bistvo žive vasi, četudi revitalizirane, so ljudje in program, ki jo napolnjujejo. To so preverili na Saškem in v Transilvaniji, kjer se prav tako pojavljajo opuščene vasi Nemcev, tja naseljenih in po vojni izseljenih. Primeri iz tujine nas poučijo; turizem pogosto deluje destruktivno, sploh ko je ustvarjen ločeno od potreb prebivalcev, lokalne kulture in primernosti za prostor ter le s sledenjem dobičku. Romunski primeri in delovanje njihovega zavoda MET prikazuje zgleden primer renovacij in revitalizacij; sodelovanje lokalnega prebivalstva, izobraževanje, povezovanje in popolno spoštovanje izročila je rezultiralo v kar 1100 renovacijah opuščenih hiš v nekdanj nemških vaseh.

Zgleden primer poskusa ponovne vzpostavitve redne naselitve v opuščenih kočevarskih vaseh predstavlja tudi načrtovani projekt, danes že deloma v izvedbi, eko vas Mokri Potok in Sadni Hrib. Ekipa ekoloških navdušencev in pristašev trajnostnega načina življenja je v začetni fazi gradnje ekološke vasi v obsegu manjše skupnosti - komune. Menim, da so pobudniki postavili pomembne temelje za ekološko gradnjo na Kočevskem območju, sama pa bi rada pokazala možnost povezave trajnostnega turizma z ekološko gradnjo v obliko revitalizacije bivše kočevarske vasi in ne samo za namene stalnega bivanja. Trajnostni turizem ob korektnem upoštevanju omejitev prostora predstavlja odličen okvir za poudarjanje številnih kulturnih in pa predvsem naravnih vrednot, ki jih poseduje Kočevska, in lahko pripomore k preseganju že pregovorne omejenosti, zapuščenosti in praznosti.

Način iskanja primerne vasi za revitalizacijo sem priredila pogojem trajnostnega turizma v naravi ter dejavnostim, ki jih želim tu spodbujati: vse vrste rekreacije v gozdu, opazovanje živali, povezovanje opuščenih vasi s potmi in njihovo obeleževanje ter strmenje k samozadostnosti. Z analizo vseh nenaseljenih vasi in njihovim ocenjevanjem po izbranih merilih sem pridobila lestvico vasi glede na primernost za revitalizacijo v turistične namene in po sekundarni analizi na terenu izbrala eno vas, Grintovec. To je vas v severo-vzhodnem delu občine, ki je v času kočevskih Nemcev štela 44 prebivalcev, danes pa

premore le gozdarsko kočo, opuščen hlev in obdelane kmetijske površine. Te pa so kar redkost za razliko od ostalih, najpogostejše zaraščajočih se vasi, kjer ponekod še stežka najdemo lokacijo naselbine. Obdelane površine so lepo poudarjale slikovito krajino, ki se odpira vse naokoli pri pogledu z vrha vasi in razlaga priljubljenost lokacije. V bližini bivše vasi je namreč še ena, večja gozdarska koč, zaradi možnosti najema pogosta lokacija druženja Kočevcev.

Sama načrtujem manjšo vas, ki pokriva dobro polovico nekdanje površine vasi, z gradnjo sedmih novih objektov, od kateri je šest apartmajskih hišic. En dodatni, novi objekt namenim gastronomski ponudbi in možnosti prenočišč za oskrbnike. Obstoječi propadajoči hlev namenim prenovi in ustanovitvi objekta s skupnimi prenočišči, naj bo to ČŠOD ali hostel, programa nista izključujoča. Vsi prenovljeni in novi objekti upoštevajo tipologijo kočevarske gradnje in sledijo načelom preprostosti in trajnostne gradnje. Vas opremim z označbami, ki smo jih razvili v sklopu študijskega projekta Priložnosti za razvoj opuščenih kočevarskih vasi in jih predvidim tudi za vse nove povezave na obstoječ sistem rekreacije ter pri vzpostavitvi novih poti in dejavnosti.

Na koncu določim smernice za ravnanje z vsemi kočevarskimi vasm, tudi živečimi in naseljenimi. Prav tam tudi prihaja do močne degradacije kulturne dediščine zaradi novogradnje brez resnejših omejitev in spoštovanja zapuščine, poleg tega pa še obstoječe kočevarske hiše nenaseljene propadajo. Problem verjetno tiči v zahtevnosti dragega procesa renovacije zaradi statusa kulturne dediščine. Ugotavljam, na podlagi obstoječega stanja in preteklih akcij v tujini, da je pravna ureditev predmeta zapuščenih kočevarskih vasi vsaj znotraj občine nujno potrebna, ta pa bi omogočala začetek vzpostavitve smernic za opuščene kočevarske vasi in njihov prenos v odloke občine. Takšen postopek bi bil za prostorske ostanke, ki jih še imamo, nujno potreben. Le to bi kazalo na spoštovanje tega, kar še ostaja. Prenos v revitalizacijo in dejavnosti za oživljanje pa bi po mojem mnenju, ki sem ga še potrdila v teku izdelave tega dela, nenadomestljivo pripomogle k prepoznavnosti, napredku in prebuditvi Kočevske, kot se to kaže v pokrajini Transilvanije na Češkem. Posredno bi ustvarjali delovna mesta, dvigovali regijsko pripadnost, ozaveščali mlade o pomenu narave in kulturne dediščine. Na koncu pa bi tudi dvignili splošno moralo prebivalcev občine, ki je zaradi trajajočega stanja nerazvitosti precej nizka – z uporabo ravno teh atributov, ki nas porivajo na rob Slovenije: odmaknjenost, gozdnatost, divjost, zapuščenost (praznih vasi) in ostra mikro-klima, katerih rezultat so izjemne krajine s kompleksnimi zgodbami v ozadju.

7 VIRI

- Abram Ž., Arko A., Busija M., Deržič A., Govže M., Grmek P., Habjanič G., Hribar T., Krznar U., Lednik M., Lisjak T., Mestrič S., Oblak Š., Oblak U., Ogrič A., Otoničar N., Rosa A., Štajdohar T., Šumič J., Tavora A., Tomšič B. 2013. Priložnosti za razvoj opuščenih kočevarskih vasi. Golobič M., Penko Seidl N. (ur.). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 64 str.
- ACER, kartografski podatki. 2014. Novo mesto, ACER Novo Mesto d.o.o. (izpis iz baze podatkov; maj 2014)
- Arhiv RS. SI AS 176/L Franciscejski kataster za kranjsko (1823 – 1869), Ljubljanska kresija. Ljubljana, Arhiv RS.
<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?id=23253> (september 2014)
- Arnstein S. R. 1969. A Ladder of Citizen Participation.
<http://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.html> (oktober 2014)
- Celovit prostorski plan za Regijski park Kočevsko – Kolpa, 2. Faza. 1995. Novo mesto, ACER d.o.o.: 38 str.
- Ciglar M. 1978. Raziskave o posledicah izpraznitve gozdnate kulturne krajine, prikazane na primeru Kočevske. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo: 162 str.
- Deu Ž. 2001. Stavbarstvo slovenskega podeželja. Ljubljana, Kmečki glas: 157 str.
- Deu Ž. 2006. Hiše s tradicijo - arhitektura Kočevske. Kmečki glas, 63, 43: 14
- Di Figlia L. 2013. The abandoned villages as regional resource. Department of Urban and regional planning, Florence: 34 str.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2347758 (april 2014)
- Ferenc M. 1993. Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine: 112 str.
- Ferenc M. 2005. Kočevska - pusta in prazna : nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev. Ljubljana, Modrijan: 829 str.
- Ferenc M., Zupan G. 2011. Izgubljene kočevarske vasi, 1. del. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: 207 str.
- Ferenc M., Zupan G. 2012. Izgubljene kočevarske vasi, 2. del. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: 262 str.

Ferenc M., Zupan G. 2013. Izgubljene kočevarske vasi, 3. del. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: 223 str.

Ferenc T. 1995. Problemi ponovne poselitve Kočevske med vojno. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino: 20 str.

https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3Adoc-W9CA73RE%2F5bde769a-1219-4358-a51b-19aebfdd170c%2FPDF&ei=e49GVOe2A43XapS-gcAP&usg=AFQjCNGN0VTR6W7pBdhNXpVlkO5GxmfwEG&sig2=DF3wiFhgqg5i0z_zHNr16A&bvm=bv.77880786,d.d2s&cad=rja (maj 2014)

Fister P. 1993. Arhitekturne krajine in regije Slovenije, Poselitev 2. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor republike Slovenije, Zavod RS za prostorsko planiranje: 245 str.

Geopedia, spletni geografski pregledovalnik. 2013.

http://www.geopedia.si/#T105_x500000_y100000_s9_b4 (marec 2014)

German (Saxon) heritage. 2014.

<http://romaniatourism.com/saxon-heritage.html> (april 2014)

Gilman R. 1991. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable. <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/> (julij 2014)

Google maps, 2014.

<https://www.google.si/maps?source=tldsi&hl=sl> (avgust 2014)

Gottschée. 2002.

<http://www.gottschée.de> (marec 2014)

Horakova, H. 2010. Post-Communist transformation of tourism in Czech rural areas: new dilemmas. Anthropological notebooks. 2010.

https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CQAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3ADOC-8APIZYHB%2F87c65f26-6cdf-4a82-bd58-75886cdcfb48%2FPDF&ei=qpBGVPLTH8zgap-rgKgF&usg=AFQjCNH5DoX6PSP_5idA8qxb6ReTYPJqIw&sig2=8joPX2nwyacPd5N87aZ_jA&bvm=bv.77880786,d.bGQ&cad=rja (marec 2014)

Kocjan B. 2014. Regijski park Kočevsko-Kolpa. Zavod za gozdove Slovenije, OE Kočevje (osebni vir, maj 2014)

Kočevje - Kočevsko. Turistična karta občine. 2007. Kočevje: Center za promocijo in razvoj turizma Občine Kočevje.

- Kotnik T. 2014. Obore v Kočevskem gozdu. Zavod za gozdove Slovenije, OE Kočevje (osebni vir, junij 2014)
- Kovač M., Pugelj T., Kopina M. 2012. Idejna zasnova ekoloških vasi Mokri Potok in Sadni Hrib. Ljubljana.
<http://www.mokri-potok.si/wp-content/uploads/2013/11/IDEJNA-ZASNOVA-MOKRI-SADNI.pdf> (maj 2014)
- Lutman M. 1957. Parna žaga na Rogu (1895-1932) – zgodovinski prikaz – njena vloga in pomen za gozdno in lesno gospodarstvo v roških gozdovih in v zgornji dolini Krke. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 52 str.
- Marušič I., Ogrin D. 1998. Kraške krajine notranje Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad za prostorsko planiranje: 136 str.
- Mihai eminescu trust. 2002.
http://www.mihaieminescutrust.org/content/nd_standard.asp?n=82 (maj 2014)
- Namenska raba parcel v občini Kočevje, legenda. 2014.
http://www.geoprostor.net/piso_repozitorij/kocevje/opn/strat_del/LEGENDA.jpg (junij 2014)
- Pavliha M. 1998. Arhitekturni vidiki turizma v zavarovanih območjih. Velenje, Pozoj: 167 str.
- PISO občina Kočevje - Prostorski informacijski sistem. 2014.
<http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=KOCEVJE> (julij 2014)
- Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih in o minimalnem obsegu storitev za opravljanje gostinske dejavnosti. 2000. Ur. l. RS št. 88/00.
<http://www.uradni-list.si/1/content?id=27652> (julij 2014)
- Prelesnik A. 2007. Vodni viri na Kočevskem. Dolenjske Toplice : Društvo Kočevarjev staroselcev = Gottscheer Altsiedler Verein. Ljubljana, distribucija ZRC: 217 str.
- Pretner M. 2012. Razvojna priložnost zelenega turizma v zavarovanih območjih - Zeleni turizem v zavarovanih območjih. Projekt Slovenija znižuje CO2, Čadrg, 13. junij 2012.
http://www.slovenija-co2.si/upload/marko_pretner_13062012.pdf (maj 2014)
- Repopulation move pushed in Sudetenland. V Victoria Advocate, 1954.
<http://news.google.com/newspapers?nid=861&dat=19540202&id=bUFTAAAI BAJ&sjid=RIUDAAAIBAJ&pg=5680,2145954> (oktober 2014)
- Simonič I. 1971. Zgodovina Kočevskega ozemlja. V: 500 let mesta Kočevje. Kotar H., Andeselič M., Briški M. (ur.). Kočevje, skupščina občine: 45-130

Simonič I., Kante V. 1939. Kočevski zbornik: Razprave o Kočevski in njenih ljudeh.

Ljubljana, Vodstvo družbe sv. Cirila in Metoda: 382 str.

Sudeten Germans. 2014. Wikipedia, the free encyclopedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Sudeten_Germans (april 2014)

Sudetenland. 2014. Wikipedia, the free encyclopedia.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Sudetenland> (april 2014)

Štajdohar T. 2013. Povezava projekta Poskus oživljanja opuščenih kočevarskih vasi z javnomnenjsko raziskavo med mladimi v Gimnaziji Kočevje, seminarska naloga.

Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 13 str.

Transylvania adventures. 2011.

<http://www.transylvania-adventures.com/> (april 2014)

Transylvanian Saxons. 2014. Wikipedia, the free encyclopedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Transylvanian_Saxons (april 2014)

ZAHVALA

Iz srca se zahvaljujem mentorici in recenzentki za konkretno in hitro usmerjanje, Lidiji Kavran Š. z občine Kočevje za izposojlo podatkov, staršem za elektronsko opremo in njim ter vsem bližnjim za neizmerno potrpljenje in spodbudo.

PRILOGA A

Popis vasi, vrednotenje z določenimi merili in pripisane ocene (sledi na naslednji strani).

Ime vasi in opis		OPN	Infrastrukturna opremljenost							Rekreacija						
			Prilagodljivost za obdelavo		Vodovod (km)	Blizina mesta (km)	E (km)	Dostop (km)	Blizina smučišča Črmošnjice (km)	Količina rekreacijskih poti	Potencialne rekreacijske poti	Vrhovi	Naravne znamenitosti (hiter s./ daljši s.)	KD (točke in območja)	Vodni element (jezero, reka, potok, vir)	Opuščene vasi v okolici
			Relief	Ekspozicija												
1	Bell Kamen Obora, izven RP	K2	1,7	1,6	Da,0	14,5	1,1	Goz, c 33		Hiter s: 0 Daljši s: 2	Hiter s: 3 Daljši s: 6+	Hiter s: 2 Daljši s:10	NV: 0/4 Zav.obm.: 0/2 Jame: 1/15 Goz.rez.:0/2	Hiter s: 0 Daljši s: 11	Hiter s: 0 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 7
			A	A	A	C	B	A	C (61)							
2	Borovec Cona 2	SKs	2,9	2,1	Da,0	20		Reg. c 65		Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 4	Hiter s: 2 Daljši s:15	NV: 0/9 Zav.obm.: 0 Jame: 1/7 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 4 Daljši s: 14	Hiter s: 2 Daljši s: 9
			B	B	A	B	A	C	A (86)							
3	Cesta (5 poč. hiš Cona 2)	Sp	1,7	1,6	2,7	13	1,5	Goz, c 40,6		Hiter s: 2 Daljši s: 3	Hiter s: 3 Daljši s: 6++	Hiter s: 1 Daljši s: 9	NV: 0/6 Zav.obm.: 0 Jame: 0/35 Goz.rez.: 1/1	Hiter s: 2 Daljši s: 5	Hiter s: 0 Daljši s: 18	Hiter s: 1 Daljši s: 10
			A	A	B	C	B	B	A (104)							
4	Dolenja Topla Reber Obora, cona 2	SKs, K2	2,7	2,3	3,8	28,1	2,6	Goz, c 24,3		Hiter s: 1 Daljši s: 1	Hiter s: 3 Daljši s: 5+	Hiter s: 1 Daljši s: 12	NV: 2/2 Zav.obm.: 0 Jame: 1/9 Goz.rez.: 0/0	Hiter s: 2 Daljši s: 4	Hiter s: 0 Daljši s:7	Hiter s: 1 Daljši s: 8
			A	B	C	B	C	A	C (59)							
5	Gorenja Bukova Gora Cona 2	As, K1	2,7	1,5	2,7	21	0,4	Goz, c 34		Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 6++	Hiter s: 1 Daljši s: 11	NV: 0/5 Zav.obm.: 0 Jame: 1/15 Goz.rez.: 0/0	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 10	Hiter s: 1 Daljši s: 9
			A	A	B	B	B	B	B (73)							
6	Gorenja Loka, Gorenja Nemška Loka, cona 2	K2	2,2	1,7	1,4	22,9	0,8	Goz, c 35,9		Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 7	Hiter s: 0 Daljši s: 10	NV: 0/6 Zav.obm.: 0 Jame: 0/18 Goz.rez.: 0	Hiter s: 1 Daljši s: 18	Hiter s: 0 Daljši s: 13	Hiter s: 0 Daljši s: 16
			C	A	B	B	B	B	A (92)							

7	Gorenja Topla Reber Obora, Cona 1	Gg	2,7	2,3	5,7	28,1	3,4	Goz. c	24,3		Hiter s: 0 Daljši s: 2	Hiter s: 3 Daljši s: 5+	Hiter s: 1 Daljši s: 10 Jame: 0/5 Goz.rez.: 0	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 0 Daljši s: 4	Hiter s: 0 Daljši s: 6
	ocene	B	B	B	C	C	C	A	C (42)							
8	Gorenji Mačkovec Cona 2-3	K1	2,B6	1,9	1,6	11	D _a 0	Lok. c	58,2		Hiter s: 0 Daljši s: 2	Hiter s: 3 Daljši s: 7+	Hiter s: 2 Daljši s: 9 Jame: 0/15 Goz.rez.: 0	Hiter s: 0 Daljši s: 6	Hiter s: 0 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 8
	ocene	C	B	B	B	C	A	B	C (66)							
9	Grintovec Gozdarska koča, cona 2	Bt K2	1,6	2,0	2,5	12,7	da	Goz. c	45,6		Hiter s: 1 Daljši s: 2	Hiter s: 2 Daljši s: 7+	Hiter s: 0 Daljši s: 12 Jame: 7/24 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 0 Daljši s: 3	Hiter s: 3 Daljši s: 19	Hiter s: 1 Daljši s: 6
	ocene	A	A	B	B	C	A	B	A (102)							
10	Hrib pri Koprivniku Cona 2	SKs, K1 m K2	2,2	1,7	1,3	54,3	400m	Lok. c	16,9		Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 8	Hiter s: 3 Daljši s: 10 Jame: 2/9 Goz.rez.: 0/1	Hiter s: 2 Daljši s: 10	Hiter s: 2 Daljši s: 9	Hiter s: 0 Daljši s: 10
	ocene	A	A	A	B	C	B	A	B (75)							
11	Iskrba, Jelenja Vas 3 zidane hiše Cona 2	Bt K2	1,6	1,8	da	13,3	da	Goz. c	61		Hiter s: 1 Daljši s: 1	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 11 Jame: 1/13 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 2 Daljši s: 11	Hiter s: 3 Daljši s: 14	Hiter s: 0 Daljši s: 9
	ocene	A	A	A	A	C	A	C	B (81)							
12	Koče poseljeno, vzorno, Cona 2	SKs	2,4	2,1	D _a 0	18,9	D _a nep. bliž.	Lok. c	66,6		Hiter s: 1 Daljši s: 2	Hiter s: 1 Daljši s: 5+	Hiter s: 1 Daljši s: 10 Jame: 0/30 Goz.rez.: 1/4	Hiter s: 5 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 4	Hiter s: 2 Daljši s: 1
	ocene	A	B	B	A	B	A	C	B (82)							
13	Komolec Obora, cona 1	Gg	2,7	2,3	4,7	28,3	4 stran	Goz. c	25,9		Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 5	Hiter s: 0 Daljši s: 12 Jame: 1/11 Goz.rez.: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 2	Hiter s: 0 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 7
	ocene	B	B	B	C	B	C	A	C (56)							

14	Kozice, Parga Cona 2	As, večin a Gg	3,0	1,3	1	28,8	1,6 stran	Goz. c 49	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 5+	Hiter s: 3 Daljši s: 6	NV: 3/6 Zav.obm.: 0 Jame: 7/11 Goz.rez.: 0/1	Hiter s: 1 Daljši s: 18	Hiter s: 0 Daljši s: 6	Hiter s: 0 Daljši s: 4
	ocene	B	B	A	A	B	B	B	B (74)						
15	Kumrova Vas, Cona 2	K1	2,4	2,0	3,2	16,5 kočevje	da	Goz. c 44,7	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 7	Hiter s: 0 Daljši s: 13	NV: 0/9 Zav.obm.: 0 Jame: 0/21 Goz.rez.: 0/5	Hiter s: 1 Daljši s: 15	Hiter s: 2 Daljši s: 12	Hiter s: 1 Daljši s: 15
	ocene	C	B	B	C	B	A	B	A (105)						
16	Lapinje Lovska, počtniška hiša (3 obj), Cona 2	Ap, Bt, K2	3,0	1,3	2,5	19,3	da	Goz/ lok. c 50	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 4+	Hiter s: 0 Daljši s: 12	NV: 1/3 Zav.obm.: 0 Jame: 0/14 Goz.rez.: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 12	Hiter s: 0 Daljši s: 4	Hiter s: 1 Daljši s: 4
	ocene	A	B	A	B	B	A	B	C (56)						
17	Luža Gozd. koč., pomozni obj., cona 2	Bt, K1 in k2	2,7	2,3	3	19,4	2,5	Goz. c 40,4	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 7	Hiter s: 2 Daljši s: 11	NV: 1/3 Zav.obm.: 0 Jame: 1/12 Goz.rez.: 0	Hiter s: 1 Daljši s: 4	Hiter s: 1 Daljši s: 6	Hiter s: 2 Daljši s: 8
	ocene	A	B	B	B	B	C	B	C (65)						
18	Muha Vas, Gorenja Turkova Draga, cona 2	SkS, K2	1,8	2,4	4	16,5	1	Goz. c 51,1	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 5	Hiter s: 0 Daljši s: 10	NV: 1/2 Zav.obm.: 0 Jame: 1/16 Goz.rez.: 0/3	Hiter s: 0 Daljši s: 8	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 7
	ocene	A	A	B	C	B	B	B	C (67)						
19	Novi Breg, Cona 1-2	Gg	1,6	2,0	5	12,4	da	Goz. c 45,3	Hiter s: 0 Daljši s: 3	Hiter s: 3 Daljši s: 5	Hiter s: 1 Daljši s: 12	NV: 0/5 Zav.obm.: 0 Jame: 2/66 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 0 Daljši s: 8	Hiter s: 4 Daljši s: 11	Hiter s: 0 Daljši s: 7
	ocene	B	A	B	C	C	A	B	A (139)						
20	Novi Log, Mali Log, Izven RP	K2	1,7	1,6	0,1	15,2	da	Goz. c 36,2	Hiter s: 0 Daljši s: 1	Hiter s: 3 Daljši s: 9	Hiter s: 0 Daljši s: 11	NV: 0/4 Zav.obm.: 0 Jame: 0/15 Goz.rez.: 0	Hiter s: 0 Daljši s: 7	Hiter s: 0 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 6
	ocene	C	A	A	A	B	A	B	C (64)						

21	Ograja Poč. hiša + ostale stare, Cona 2	SKs K2	1,6	1,8	5	16,4	1,5	Goz. c	64,1	Hiter s: 1 Daljši s: 1	Hiter s: 2 Daljši s: 2	Hiter s: 2 Daljši s: 10 NV: 0/3 Zav.obm.: 0 Jame: 4/15 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 3 Daljši s: 7	Hiter s: 0 Daljši s: 12	Hiter s: 1 Daljši s: 7
	ocene	A	A	A	C	B	B	C	B (73)						
22	Podlesje Vrdreug, 2 objekta, Cona 2	SKs, Ag K2	2,2	2,3	2,8	15,6	da	Goz. c	46,3	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 4 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 9 NV: 0/3 Zav.obm.: 0 Jame: 1/10 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 1 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 9	Hiter s: 0 Daljši s: 10
	ocene	A	A	B	B	B	A	B	C (66)						
23	Podstene, Cona 1	Bt K2	2,8	1,9	3,6	17,5	1,5	Goz. c	28,6	Hiter s: 1 Daljši s: 2	Hiter s: 5 Daljši s: 9	Hiter s: 2 Daljši s: 5 NV: 0/7 Zav.obm.: 0 Jame: 0/5 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 0 Daljši s: 5	Hiter s: 1 Daljši s: 6	Hiter s: 0 Daljši s: 4
	ocene	A	B	A	C	B	B	A	C (53)						
24	Prerigeli, Cona 2/3	K2	2,1	1,7	Da, 0	23,9	Da	Goz. c	36,2	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 12	Hiter s: 1 Daljši s: 9 NV: 0/7 Zav.obm.: 0 Jame: 3/21 Goz.rez.: 0	Hiter s: 1 Daljši s: 10	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 14
	ocene	C	A	A	A	B	A	B	A (92)						
25	Preža, Cona 2	F –	2,2	1,9	1	16,2	2,1	Goz. c	60,9	Hiter s: 0 Daljši s: 3	Hiter s: 5 Daljši s: 5	Hiter s: 0 Daljši s: 8 NV: 2/2 Zav.obm.: 0 Jame: 0/11 Goz.rez.: 0/4	Hiter s: 1 Daljši s: 10	Hiter s: 4 Daljši s: 17	Hiter s: 0 Daljši s: 10
	ocene	C	A	A	A	B	C	C	B (82)						
26	Prežulje, Cona 2	SKs Gg	2,2	1,9	Da, 0	18,7	da	Goz. c	63,2	Hiter s: 0 Daljši s: 2	Hiter s: 4 Daljši s: 5	Hiter s: 0 Daljši s: 13 NV: 0/4 Zav.obm.: 0 Jame: 0/7 Goz.rez.: 0/3	Hiter s: 0 Daljši s: 5	Hiter s: 2 Daljši s: 18	Hiter s: 1 Daljši s: 7
	ocene	A	A	A	A	B	A	C	B (71)						
27	Pugled pri Starem Logu Cona 1	Gg	1,7	1,6	2,8	13	2,4	Goz. c	40,8	Hiter s: 2 Daljši s: 2	Hiter s: 2 Daljši s: 10	Hiter s: 2 Daljši s: 12 NV: 1/6 Zav.obm.: 0 Jame: 0/36 Goz.rez.: 1/0	Hiter s: 1 Daljši s: 4	Hiter s: 0 Daljši s: 18	Hiter s: 3 Daljši s: 9
	ocene	B	A	A	B	C	C	B	A (109)						

28	Ramsrigelj, Cona 2	Paša goved 1, Gg	2,3	2,0	0,9	19,1	da	Goz. c 38,1	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 10	Hiter s: 1 Daljši s: 12	NV: 0/2 Zav.obm.: 0 Jame: 0/9 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 0 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 11	Hiter s: 1 Daljši s: 14
	ocene	B	A	B	A	B	A	B	B (75)						
29	Ravne 1 naseljena hiša, cona 2	SKs, K1 in k2 pri hiša, cona 2 Bt	2,9	2,1	Da, 0	22	da	Reg. c 69,7	Hiter s: 1 Daljši s: 4	Hiter s: 3 Daljši s: 5	Hiter s: 2 Daljši s: 16	NV: 1/4 Zav.obm.: 0 Jame: 0/10 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 1 Daljši s: 5	Hiter s: 1 Daljši s: 13	Hiter s: 0 Daljši s: 7
	ocene	A	B	B	A	B	A	C	B (76)						
30	Rdeči Kamen, Cona 2	SKs, K1, malo K2	2,7	2,3	3,2	21,7	3,3	Goz. c 33,6	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 3 Daljši s: 9	NV: 1/4 Zav.obm.: Jame: 1/12 Goz.rez.: 0/1	Hiter s: 1 Daljši s: 6	Hiter s: 1 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 8
	ocene	A	B	B	C	B	C	B	C (67)						
31	Rigelj Cona 2	K2, K1	1,6	2,0	3,2	9,2	da	Goz. c 36,3	Hiter s: 1 Daljši s: 2	Hiter s: 2 Daljši s: 11	Hiter s: 0 Daljši s: 11	NV: 0/12 Zav.obm.: 0/1 Jame: 4/30 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 0 Daljši s: 7	Hiter s: 6 Daljši s: 17	Hiter s: 1 Daljši s: 7
	ocene	C	A	B	C	C	A	B	A (113)						
32	Rimsko, Remergrund Cona 2	Bt K2	2,3	2,0	Da, 0	19,6	da	Goz. c 38,6	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 8+	Hiter s: 1 Daljši s: 9	NV: 1/5 Zav.obm.: Jame: 4/8 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 1 Daljši s: 11	Hiter s: 6 Daljši s: 9	Hiter s: 1 Daljši s: 13
	ocene	A	A	B	A	B	A	B	B (82)						
33	Rog, Zaga Rog	Bt K2	2,7	1,8	7,5	20,3	3,1	Reg. c 25,3	Hiter s: 2 Daljši s: 2	Hiter s: 2 Daljši s: 6+	Hiter s: 1 Daljši s: 8	NV: 1/4 Zav.obm.: 0 Jame: 2/47 Goz.rez.: 1/2	Hiter s: 2 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 2
	ocene	A	B	A	C	B	C	A	A (107)						
34	Rogati Hrib vikendi	Bt SKs Vc K2	1,8	2,1	1,8	10,5	da	Goz. c 58,2	Hiter s: 0 Daljši s: 1	Hiter s: 3 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 10	NV: 0/7 Zav.obm.: 0 Jame: 1/33 Goz.rez.: 0/3	Hiter s: 0 Daljši s: 19	Hiter s: 2 Daljši s: 21	Hiter s: 0 Daljši s: 13

ocene	A	A	B	B	C	A	B	A (121)						
35 Sadni Hrib, Gorenji Vescenbah	Sks K1	2,1	2,0	1,5	15,4	1,1	Goz. c 60,1	Hiter s: 0 Daljši s: 2	Hiter s: 3 Daljši s: 8	Hiter s: 0 Daljši s: 11	NV: 1/7 Zav.obm.: 0 Jame: 0/9 Goz.rez.: 1/3	Hiter s: 1 Daljši s: 9	Hiter s: 3 Daljši s: 22	Hiter s: 1 Daljši s: 11
	ocene	A	A	B	B	B	C	A (92)						
36 Spodnja Bukova Gora Cona 2	K1, K2, Gg	2,7	1,5	1,9	21	da	Goz. c 30	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 5 Daljši s: 8	Hiter s: 2 Daljši s: 11	NV: 0/5 Zav.obm.: 0 Jame: 2/13 Goz.rez.: 0/0	Hiter s: 2 Daljši s: 10	Hiter s: 0 Daljši s: 11	Hiter s: 1 Daljši s: 9
	ocene	B	B	A	B	B	A	B (79)						
37 Spodnji Pokštajn Cona 2	K2, Gg	3,0	1,3	2	18,3	1,2	Goz. c 49	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 14	NV: 0/6 Zav.obm.: 0 Jame: 0/14 Goz.rez.: 0/0	Hiter s: 0 Daljši s: 14	Hiter s: 1 Daljši s: 6	Hiter s: 2 Daljši s: 8
	ocene	B	B	A	B	B	B	C (68)						
38 Srednja Bukova Gora poč. Hiša Cona 2	Sks, K1, K2	2,7	1,5	2	22	da	Goz. c 31	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 5 Daljši s: 8	Hiter s: 2 Daljši s: 10	NV: 0/5 Zav.obm.: 0 Jame: 2/12 Goz.rez.: 0	Hiter s: 2 Daljši s: 7	Hiter s: 0 Daljši s: 11	Hiter s: 2 Daljši s: 7
	ocene	A	B	A	B	B	A	B (73)						
39 Studen Cona 2	As, K2	2,4	2,0	0,8	16,3	da	Goz. c 44,5	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 6 Daljši s: 10	Hiter s: 0 Daljši s: 11	NV: 0/6 Zav.obm.: 0 Jame: 4/10 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 1 Daljši s: 7	Hiter s: 2 Daljši s: 14	Hiter s: 2 Daljši s: 13
	ocene	B	B	B	A	B	A	A (88)						
40 Suhi Potok, Cona 2	Ap, Cd, K2	2,1	2,0	0,8	13	da	Goz. c 43,2	Hiter s: 0 Daljši s: 1	Hiter s: 5 Daljši s: 10	Hiter s: 1 Daljši s: 8	NV: 0/4 Zav.obm.: 0 Jame: 0/18 Goz.rez.: 0/4	Hiter s: 2 Daljši s: 11	Hiter s: 2 Daljši s: 10	Hiter s: 1 Daljši s: 11
	ocene	B	A	B	A	C	B	A (89)						
41 Svetli Potok Cona 2	F, K2	2,4	2,0	1,8	15,1	1,1	Goz. c 43,3	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 4 Daljši s: 12	Hiter s: 0 Daljši s: 14	NV: 0/6 Zav.obm.: 0 Jame: 0/12 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 1 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 16	Hiter s: 1 Daljši s: 16

ocene	C	B	B	B	B	B	B	A (93)	Hiter s: 1 Daljši s: 2	Hiter s: 3 Daljši s: 9	Hiter s: 0 Daljši s: 14	NV: 0/7 Zav.obm.: Jame: 0/15 Goz.rez.: 0/1	Hiter s: 0 Daljši s: 6	Hiter s: 1 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 11
42	Šenberg, Cona 2	Ln	1,7	1,6	1,2	17,9	1,4	Goz. c 38,9							
ocene	C	A	A	B	B	B	B	B (78)	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 3 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 13	NV: 0/5 Zav.obm.: 00 Jame: 6/60 Goz.rez.: 0/5	Hiter s: 1 Daljši s: 9	Hiter s: 3 Daljši s: 13	Hiter s: 0 Daljši s: 6
43	Trnovce 4 preb., Cona 2	Zk Gg	1,6	2,0	5	19,4	da	Goz. c 27,9							
ocene	B	A	B	C	C	V	A	A (136)	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 8	Hiter s: 2 Daljši s: 9	NV: 1/3 Zav.obm.: 0 Jame: 0/14 Goz.rez.: 0/2	Hiter s: 0 Daljši s: 3	Hiter s: 0 Daljši s: 11	Hiter s: 1 Daljši s: 11
44	Turkova Draga Cona 2	Ska K2	1,8	2,4	3,3	15,5	1	Goz. c 46,4							
ocene	B	A	B	C	C	B	B	B (70)	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 4 Daljši s: 8	Hiter s: 1 Daljši s: 11	NV: 0/4 Zav.obm.: 0 Jame: 0/17 Goz.rez.: 0/4	Hiter s: 0 Daljši s: 7	Hiter s: 1 Daljši s: 11	Hiter s: 0 Daljši s: 10
45	Venderb. Ferdar, Cona 2	Bt K2	2,2	2,3	2,4	12,7	da	Lok. c 43,3							
ocene	A	A	B	B	B	C	A	B (78)	Hiter s: 0 Daljši s: 0	Hiter s: 3 Daljši s: 6	Hiter s: 1 Daljši s: 11	NV: 0/5 Zav.obm.: 00 Jame: 1/13 Goz.rez.: 00	Hiter s: 0 Daljši s: 9	Hiter s: 1 Daljši s: 9	Hiter s: 1 Daljši s: 9
46	Zgornji Pokštajn Cona 2	K2, Gg	2,2	2,3	2	17,4	1,9	Goz. c 48,3							
ocene	C	A	B	B	B	B	B	C (69)	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 2 Daljši s: 8	Hiter s: 2 Daljši s: 10	NV: 2/5 Zav.obm.: Jame: 0/44 Goz.rez.: 1/0	Hiter s: 1 Daljši s: 3	Hiter s: 0 Daljši s: 18	Hiter s: 1 Daljši s: 9
47	Žiben Cona 3	Gg	1,7	1,6	3,2	13,9	2,2	Goz. c 32,7							
ocene	B	A	A	C	C	C	C	A (110)							